T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA HÜKÜMET DIŞI ORGANİZASYONLAR: AZERBAYCAN VE ORTA ASYA'DA TÜRK OKULLARI

FATİH YALÇINKAYA
1088212159

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. FAHRİ TÜRK

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH YALÇINKAYA tarafından hazırlanan **TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA HÜKÜMETDIŞI ORGANİZASYONLAR: AZERBAYCAN VE ORTA ASYA'DA TÜRK OKULLARI** konulu yüksek lisans tezinin sınavı Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 15.-16. Maddeleri uyarınca **21/05/2015 PERŞEMBE** günü saat **14:00**'te yapılmış olup [1] ...Kabul edilmesine..... OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Sibel TURAN	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Fahri TÜRK (Danışman)	kabulüne	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KALKAN	kabulüne	

[1] Jüri üyelerinin birinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10074230
Yazar Adı / Soyadı	FATİH YALÇINKAYA
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 62677364540
Telefon	5056354492
E-Posta	fatihyalcinkayakom@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türk Dış Politikasında Hükümet Dışı Organizasyonlar: Azerbaycan ve Orta Asya'da Türk Okulları
Tezin Tercümesi	Non-govermental Organization in Turkish Foreign Policy: Turkish Schools in Azerbaijan and Central Asia
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	158
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. FAHRİ TÜRK 39743029412
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

22.05.2015

İmza:.....

Tezin Başlığı: Türk dış politikasında hükümetdışı organizasyonlar: Azerbaycan ve Orta Asya'da Türk okulları

Yazar Adı : Fatih YALÇINKAYA

ÖZET

İkinci dünya savaşı sonrasında sadece devletlerin olduğu uluslararası düzen yerini, devletin yanında ulusötesi şirketler, uluslararası STK'lar, uluslararası vakıf ve araştırma merkezleri gibi yan unsurlarla birlikte hareket ettiği bir yapıya bırakmıştır. Türkiye ise bu düzenle ancak Soğuk Savaş'ın son bulduğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla tanışmıştır. Türkiye, dış politikasını çeşitlendirmek amacıyla doksanlı yılların başından itibaren dağılan Sovyet Birliği sonrası kendisine dil, soy ve kültür bakımından yakın ülkelerle bağları güçlendirme stratejisi izlemiştir. İşte tam bu sırada Türk devletinden önce bölgeye giden ve faaliyetlerine başlayan Gülen Hareketi ve onun kurduğu Türk okulları adından söz ettirmeye başlamıştır. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik politikaların arasında belki de en önemli olanı eğitim politikalarıdır. Bu maksatla bölgede kurmuş olduğu okullar hala geçerliliğini korumaktadır. Türk okullarının açılmasında ve bölgede yayılmasında Türk devlet adamlarının şahsi gayreti ve katkısı olmuştur. Kültür dış politikası açısından Türk devleti eğitim politikalarında, ilk defa özel girişimcilere bu alanı açmıştır. Böylece Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya'da bir sivil hareket ile dış politikada beraber hareket etmiştir. Onun için bu çalışmada Orta Asya'da Gülen Hareketi'nin kurduğu "Türk okulları" Türk dış politikasında hükümet dışı organizasyon olarak incelenmiştir. Araştırmada; Gülen Hareketi hangi amaçla Orta Asya ülkelerinde onlarca okul açmıştır? Bu okullar bölgede Türkleştirme politikasının araçları mıdır? Okullar, Türkiye'nin tanıtımına ve kültürünün yayılmasına katkı sağlamakta mıdır? gibi sorulara yanıt aranmıştır. Ayrıca Türkçenin bir dünya dili olmasında bu okulların etkisi de incelenerek araştırmaya bir derinlik kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dış politikası, Orta Asya, Gülen Hareketi, Türk okulları

Title of the Thesis: Non-Govermental Organizations in Turkish Foreign Policy: Turkish Schools in Azerbaijan and Central Asia

The Authors' Name: Fatih Yalçınkaya

ABSTRACT

After the World War II, the system in which there are only governments gave its place to the structure taking actions with the subcomponents such as the organizations beyond the nation besides the government, international "STK"s, international foundations and research center. As for Turkey, it has met with this system when Soviet Union broke up only after the Cold War ended up. Turkey followed the strategy to reinforce the relations with the countries which are closer to Turkey itself in terms of language, race and culture after Soviet Union which broke up in the early years of 1990s in order for its foreign policy to diversify. At this very moment, Gülen Movement, which arrived at the area before Turkish government and started its activities, and its schools which it founded began to make a distinguished name for itself. Among the policies towards Caucasia and Central Asia, probably the most important one is education policy. For this reason, the schools which it founded in the area still prevail. There have been personal efforts and contributions of the government officials in terms of opening Turkish schools and their expansions in the area. As for the cultural foreign policy, in the Turkish education policies, it opened this area to the entrepreneurs for the first time Hence, Turkey acted together with a civil movement in its foreign policy in Caucasia and Central Asia. That's why, in this study, Turkish schools which Gülen Movement has founded in the Central Asia have been examined as a nongovernmental organization in Turkish foreign policy. The study has tried to find answers to the following questions: For what purpose did Gülen Movement open several schools in the Central Asia countries? Are these schools in the area the tools of the policy of Turkification? Do the schools contribute to the expansion of the introduction of Turkey and its culture? Moreover, a profoundness has been gained for the study by analysing the effects of these schools for Turkish to become a global language.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Central Asia, Gülen Movement, Turkish Schools

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türk dış politikasında hükümetdışı organizasyonlara örnek olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerde Türk özel sektörünün açmış oldukları Türk okulları incelenmiştir. Bu amaçla araştırmaya başlamadan önce Gülen Hareketi hakkında yazılmış kitap ve makaleler incelenmiş ve Hareketin Türkiye'deki ve yurtdışındaki okullarına birkaç kez ziyaret tertiplenmiştir. İlk olarak Edirne Arda-Meriç Eğitim Kurumları bünyesinde faaliyet gösteren Serhat Koleji ziyaret edilmiş ve şirket müdürü Turan Öztoprak ile yurt dışındaki Türk okulları hakkında bilgi alınmıştır. Yine yurtdışı okul çalışması için Nahçıvan'daki Türk okullarına iki defa ziyaret düzenlenmiştir. Okul Müdürü Murat Çapan ile Nahçıvan Türk okulları hakkında çalışmaya katkı sunacak bir söyleşi yapılmıştır. Çalışma açısından Nahçıvan Türk okullarına ziyaret çok olumlu olmuştur. Okullar bizzat yerinde görülmüş, okulda bulunan bazı öğretmen, öğrenci ve velilerle de görüşme olanağı elde edilmiştir. Tüm bu katkılarından dolayı Turan Öztoprak, Murat Çapan'a çok teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen, önerileriyle araştırmanın gelişimine ışık tutan danışmanım Doç.Dr. Fahri TÜRK'e, ve çalışmalarım sırasında manevi desteğini daima hissettiğim eşim Özlem YALÇINKAYA'ya son olarak tez yazım aşamasında dünyaya gelen oğlum Ali Bayezid ve kızım Ayşe'ye en içten teşekkürlerimi sunmaktan onur duyarım.

10.01.2015 Fatih YALÇINKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **vii**

TABLOLAR ..... **ix**

GRAFİKLER ..... **x**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı 1

1.2. Yazında Türk Okulları 13

1.3. Yöntem 14

1.4. Kuramsal Çerçeve 16

2. TÜRKİYE'NİN KAFKASYA VE ORTA ASYA'YA YÖNELİK KÜLTÜR DIŞ POLİTİKASI 25

2.1. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya Yönelik Eğitim Politikası 26

2.1.1. Büyük Öğrenci Projesi 28

2.2. Dış Politika ve Türk Okulları 30

3. GÜLEN HAREKETİ 34

3.1. Said Nursi ve Nur Hareketi 34

3.2. Gülen ve Nur Hareketi 36

3.3. Gülen'in Hayatı 38

3.4. Gülen ve Orta Asya 40

3.5. Gülen'in Türklük Anlayışı 45

3.6. Gülen'in Eğitim Anlayışı 48

3.7. Batı Dünyası ve Gülen 50

3.8. Gülen Hareketi 53

3.8.1. Gülen Hareketi'nin Yurtdışı Eğitim Faaliyetleri..... 56

3.8.2. Gülen Hareketi'ne Yapılan Eleştiriler..... 60

4. TÜRK OKULLARI 63

4.1. Türk Okullarının Tarihçesi ve Gelişimi 64

4.2. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Türk Okulları 67

4.2.1. Azerbaycan'da Türk Okulları 67

4.2.2. Nahçıvan'da Türk Okulları 71

4.2.3. Kazakistan'da Türk Okulları 74

4.2.4.Türkmenistan'da Türk Okulları 77

4.2.5. Kırgızistan'da Türk Okulları..... 80

4.2.6.Özbekistan'da Türk Okulları..... 84

4.2.7. Tacikistan'da Türk Okulları..... 88

5. TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA'DA AÇTIĞI DİĞER OKULLAR..... 90

5.1. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'na Bağlı Okulları 91

5.2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Orta Asya'ya Yönelik Eğitim Politikası 96

5.3. Türkiye'nin Orta Asya'da Kurduğu Üniversiteler 99

5.3.1. Türkiye ile Bölge Ülkeleri Arasında Kurulan Ortak Devlet Üniversiteleri 99

5.3.1.1. Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi..... 99

5.3.1.2. Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi 101

5.4. Gülen Hareketi'nin Orta Asya'da Kurduğu Üniversiteler 102

5.4.1. Azerbaycan Bakü Kafkas Üniversitesi 102

5.4.2.Kazakistan Süleyman Demirel Üniversitesi..... 103

5.4.3.Kırgızistan Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi..... 104

6. TÜRK DEVLET ADAMLARININ TÜRK OKULLARINA VERDİĞİ DESTEK VE OKULLARA KATKISI..... 104

6.1. Turgut Özal ve Türk Okulları 105

6.2. Süleyman Demirel ve Türk Okulları..... 111

6.3. Abdullah Gül ve Türk Okulları..... 115

6.4. Bülent Ecevit ve Türk Okulları..... 116

6.5. Alpaslan Türkeş ve Türk Okulları..... 118

6.6. Türk Seçkinleri ve Türk Okulları..... 120

7. SONUÇ..... 122

8. EKLER..... 128

Ek-1 Nahçıvan Türk Okulları Müdürü Murat Çapan ile 15 Haziran 2012 Tarihinde Yapılan Söyleşi..... 128

Ek-2: Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Erel Tellal ile 04 Haziran 2013 tarihinde Yapılan Söyleşi 131

9. KAYNAKÇA 138

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BM : Birleşmiş Milletler

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

DSP : Demokratik Sol Parti

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

IGO : Hükümetlerarası Kuruluşlar

INGO : Uluslararası Hükümetdışı Kuruluşlar

KATEV : Kazak-Türk Eğitim Vakfı

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

NAFTA : Kuzey Amerika Serbes Bölgesi

NATO : Kuzey Atlantik Paktı

NGO : Hükümetdışı Kuruluşlar

ÖSYM : Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi

SDÜ : Süleyman Demirel Üniversitesi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCS : Türk Cumhuriyetleri Sınavı

TDAV : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

THY : Türk Hava Yolları

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

YÖK : Yükseköğretim Kurumu

TABLOLAR

Tablo 1: Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Gelen Burslu Öğrenciler (19.11.2012 tarihi itibariyle) 29

Tablo 2: Orta Asya'da Gülen Hareketine Mensup Okullar..... 58

Tablo 3: Azerbaycan Çağ Öğretim İşletmeleri Bünyesindeki Okullar 71

Tablo 4: Kazakistan'daki Türk Okulları (2007/2008)..... 76

Tablo 5: Türkmenistan'da Başkent Eğitim Şirketi Bünyesindeki Türk Okullarının Dağılımı (1996/1997)..... 80

Tablo 6: Yüksek Öğretime Devam Eden Sebat Liselerinden Mezunların Ülkelere Göre Dağılımı (1996/2006)..... 82

Tablo 7: Kırgızistan'da Sebat Eğitim Kurumları A.Ş. Bünyesindeki Okulların Dağılımı (2011/2012)..... 83

Tablo 8: Özbekistan'da Silm Şirketi Tarafından İşletilen Türk Okullarının Dağılımı (1996/1997)..... 87

Tablo 9: Tacikistan'da Şelale Eğitim Şirketi Bünyesindeki Okullar 90

Tablo 10: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın Orta Asya'da Açmış Olduğu Okullar..... 94

Tablo 11: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın Açmış Olduğu Diğer Kurumlar .. 96

Tablo 12: Türkiye Diyanet Vakfı'nın Orta Asya'da Açtığı Okullar..... 98

GRAFİKLER

Grafik 1: Sebat Eğitim Kurumlarındaki Öğrencilerin Etnik Dağılımı 83

Grafik 2: Sebat Eğitim Kurumlarından Mezun Olan Öğrencilerin Dağılımı 84

1.GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Analitik Yapısı

Türkiye, 1921 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'ndan (Moskova Antlaşması) sonra dış Türklere[1] dönük politikaları geri plana itmiştir.[2] Bu anlaşma ile Türkiye SSCB'deki Turancı akımları, Sovyetler Birliği de Türkiye'deki komünist akımları desteklememe sözü vermişlerdir.[3] Bu yaklaşım Soğuk Savaşın (1945-1991) sonuna kadar devam etmiştir. Gorbaçov yönetiminin (1985-1991) son zamanlarına kadar Türkiye Orta Asya halklarıyla kayda değer bir ilişki içine girmemiştir. SSCB'nin Aralık 1991'de kendini feshetmesi ile beraber ortaya çıkan değişikliler Türkiye'nin de politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuş ve Türkiye Orta Asya'ya yönelik politikalar oluşturmaya başlamıştır. Bu anlamda denilebilir ki, Türk dış politikasında 20. yüzyılın son on yılı köklü değişikliklere sahne olmuştur. SSCB'nin dağılması, 1987 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik başvurusunun 1989 yılında reddedilmesinin[4] ardından kendini yalnız hisseden Türkiye'nin önüne, uluslararası alanda AB'ye alternatif aynı soy ve dinden Türk halklarının oluşturduğu bir Türk coğrafyası çıkarmıştır. Kardeş devletlerin ortaya çıkması Türkiye'de hemen her çevrede, ama özellikle milliyetçi çevrelerde bir heyecan uyandırmıştır. Türkiye'de Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne kadar uzanan bir Türk dünyasından bahsederek,

---

[1]Jacob M. Landau'ya göre "Dış Türkler, Türk kökenli halkları içeren geniş bir alana giren grupları kapsamaktadır." En azından bu grupların bazıları yüzyıllardır Türklerle yakın bir ilişki içinde bulunmaktadır. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında bu grupların çoğu Osmanlı toprakları dışında Çarlık Rusya'sı içinde yerleşmişlerdir. Dış Türkler; Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti dışında kalan ve çoğunluğu Sovyetler Birliği içinde kalan Türkleri ifade etmektedir." Jacob M. Landau , '*Pantürkizm'*, Gündüz Basın Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Aralık 1999, s.17.

[2]Halime Gümüş, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", *http://www.turksam.org/gencbakis/a2236.html,* (02.08.2010).

[3]Ramazan Özdamar, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası Eksiklikler ve Öneriler", *http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-poltkasi-eksklkler-ve-oenerler.htm,* (22.04.2010).

[4]1987 yılında Türkiye, AB'ye Roma Antlaşması'nın 237'nci, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması'nın (AKÇT) 98'inci ve EURATOM Antlaşması'nın 205'inci maddelerine istinaden tam üye olmak üzere ayrı ayrı müracaat etti. 1989 yılına gelindiğinde, Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu konusundaki "Görüş"ünde, topluluğun, kendi iç pazarını tamamlayabilme sürecinden önce (1992), yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği ve Türkiye'nin katılımından önce, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesine ihtiyaç duyulduğu hususlarına yer verdi. TC Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, *http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=112,* (22.04.2014).

Türkiye'nin uzun yıllardır irtibatının kesildiği Türk haklarıyla yeniden kucaklaşabilmenin verdiği heyecanla bölgeye yönelmiştir. Bu politika Türk sivil toplumu ve Batı'nın da desteğini almıştır. Türk karar vericiler bu durumu AB'ye tam üyelik başvurusu reddedilen ve Soğuk Savaş'ın bitişi ile yeni dış politika kimliği arayışında olan Türkiye için Orta Asya bir fırsat alanı olarak düşünmüşlerdir. Bu amaçla haberleşme, eğitim, ulaşım konuları gibi alanlarda ilişkiler geliştirilmiş, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde[5]kültür merkezleri ve okullar açılmış, özel sektör ve Türkiye Diyanet Vakfı[6] bünyesinde gerçekleştirilen bu alandaki faaliyetlere hükümet tarafından destek verilmiştir.

Diğer yandan uluslararası sitemde özellikle Amerikan düşünce kuruluşlarının etkisiyle SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesinin eski Sovyet bölgelerinde bir güç boşluğu ortaya çıktığı düşüncesi kısa sürede kabul görmüştür. İran'ın Orta Asya bölgesinde ortaya çıkan bu boşluğu dolduracağı ve bölgesel güç merkezi haline geleceği korkusu Batı dünyasını endişelendirmeye başlamıştır. Rusya Federasyonu, İran ve Türkiye arasında bölgesel bir nüfuz mücadelesi olacağı ve bu mücadelede Batı'nın Türkiye'den yana tavır alacağı yönünde tavır alındı.[7] İran'ın etkisinin yayılma olasılığından korkan ABD Dışişleri Bakanı James Baker, 1992'nin başında, Orta Asya devletlerine, laiklik, liberal demokrasi ve piyasa ekonomisini içeren 'Türk Modelini' benimsemeleri çağrısında bulundu.[8] Bu amaçla Türkiye'nin laik, demokratik siyasi yapısı ve serbest piyasa ekonomisiyle yeni cumhuriyetlere

---

[5]Günümüzde dar anlamda, eski SSCB içerisinde yer alan Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ı kapsayan Orta Asya (Zentralasien (Alm.), Central Asia (İng), Asie Centrale (Fr.), Srednyaya Aziya (Rus.) kavramları tarihsel süreç içinde farklı kültürlerde ve farklı coğrafyalarda farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bugün, Türkiye Türkçesinde dar anlamda Orta Asya'yı tarif etmek için yaygın olarak "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri" veya "Türki Cumhuriyetler" gibi uydurma kavramlar kullanılmaktaydı, keza söz konusu devletleri nitelendirmek için tarihsel ve coğrafi ismi olan "Türkistan Cumhuriyetleri" tabirini kullanmak daha uygundur. Taner Karakuzu, İlker Limon, *"Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Yeri Üzerine Bir Analiz"* Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi Ocak 2012 Cilt:3 Sayı:1, s.82-83.

[6]Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Orta Asya politikası için Burak Gümüş'ün "Diyanet İşleri Başkanlığının Orta Asya Politikası" başlıklı çalışmasına bakılabilir. Burak Gümüş, "*Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu-1990'lardan Günümüze*" , Derleyen: Fahri Türk, Paradigma Akademi Yayınları, 2013, Edirne.

[7]Bülent Aras, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası - Köprüden Cazibe Merkezine", *http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=621962*, (07.12.2007).

[8]Heinz Kramer, 'Will Central Asia Become Turkey's Sphere of İnfluence?' Perceptions 1, sayı1, (Mart-Mayıs 1996), s.115.

örnek olacağından hareketle "Türk Modeli[9]" Orta Asya devletlerine rol model olarak sunuldu. Şubat 1992'de Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne büyük 'Türk Dünyasının' doğmakta olduğunu bildirdi.[10] Mayıs 1992'de Orta Asya'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Demirel, bağımsız Türk devletlerinin bir 'birlik' oluşturması gerektiğinden bahsederek[11] bir çeşit "Türk devletler topluluğu" önermişti. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal da gelecek yüzyılın 'Türklerin asrı' olacağını ifade etmişti.[12] Özal'ın dinamik dış politika yaklaşımı sayesinde bu ülkeler ile siyasi ve ekonomik ilişkiler tesis edildi. Ancak 1993'te Özal'ın ölümüyle Türkiye'nin dış politika kimliği ve coğrafi açıdan güvenli ve anlamlı bir bölge olan Orta Asya, zamanla içerideki yetersizlikler ve gerekli dış politika araçlarının sağlanamaması sebebiyle Türkiye'nin yakınlaşırken uzaklaştığı bir coğrafya oldu.

Bu dönemde Özal'ın yerine geçen Demirel'in şahsi gayretleriyle çoğunlukla küçük ve orta ölçekte işadamları ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle ekonomi ve eğitim hamleleri yegâne başarılı girişimler olarak kaldı. Türk özel teşebbüslerinin bölgedeki varlığı ve eylemleri devlet politikalarından daha etkili olmuş ve daha somut çıktılar meydana getirmiştir. Bunlardan en önemlisi Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde bağımsızlığın ilk yıllarında açılmış olan ve hâlen de faaliyetlerini devam ettiren 'Türk okullarıdır.'[13] Bu okullar, Türkiye'deki Gülen Hareketi'nin

---

[9]Türk modeli terimi; halkının çoğunluğu Müslüman olan ülkede laik devlet, çok partili sistem, Batı ile işbirliği ve Batı'ya yaklaşma ve piyasa ekonomisi gibi özellikleri anlatmak için kullanılmaktadır. ABD ve Batı, SSCB sonrası Türk modelini ve Türk cumhuriyetlerini desteklemiş ve teşvik etmiştir. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgesiyle olan kültürel ve tarihsel bağları, Türk modelinin laik ve çok partili karakteri ve Türkiye'nin ekonomik dönüşümdeki başarısı, Batı'yı Türk modelini desteklemek için cesaretlendirdi. Bununla beraber Rusya'nın "yakın çevre" politikasını izlemesi, İran etkisinin azalması, Türkiye içindeki Kürt ayrılıkçılığı ve her şeyden çok Türk modelinin bölgeyi İran etkisinden korumuş olması sebebiyle zamanla Batı tarafından destek azalmıştır. Türk modeli Batı'nın dış politikası için araçtı ve bir yıl sonra Türk cumhuriyetlerinin köktenciliği istemedikleri ortaya çıktı. Türk modeli sayesinde Batı, bölgeyi Orta Doğu ve İran İslam etkisinden koruyarak yeni devletlerin yönünü Batı olarak tayin etti. İdris Bal, Ota Asya ve Batı'nın Dış Politika Aracı Olarak Türk Modeli, *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk dünyası özel sayısı:1, yıl 1997, cilt:3, s.15.

[10]M. Gareth Winrow, 'Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası',*'Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Derleyen: Alan Makovsky, Sabri Sayarı, Alfa Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2002, s.158.

[11]*Turkish Daily News*, 4 Mayıs 1992.

[12]Halime Gümüş, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", *http://www.turksam.org/gencbakis/a2236.html,* (02.08.2010).

[13]Yazında Gülen Okulları ya da Türk okulları olarak da bilinen bu özel eğitim kurumları bu çalışmada 'Türk Okulları ' olarak anılacaktır. Türk Okulları, Türk girişimcilerce dünyanın çeşitli yerlerinde açılan okul öncesi, ilk ve orta öğretim ve üniversite düzeyindeki özel okullardır. 120 civarında ülkede

teşvikiyle açılan ve adı yazına 'Türk okulları'[14] olarak geçen özel eğitim kurumlarıdır. Fethullah Gülen'in teşvikiyle daha SSCB dağılmadan Türk gönüllülerin o coğrafyaya giderek gerekli ön araştırma çalışmalarını yapmasının ardından o ülkelerin bağımsızlığın ilk yıllarında Türk özel müteşebbislerin eğitim alanında yaptıkları ilk eserler 'Türk okulları' olmuşlardır. Gülen Hareketiyle Türk devleti arasındaki ideolojik mesafeye karşın, Türklüğün Orta Asya'daki bu iki başat aktörü, eğitim sahasında işbirliği yapmayı başarmıştır.[15] Öyle ki, bu okullar Türk ve dünya kamuoyu tarafından sıklıkla tartışılmaktadır. Türkiye'deki muhafazakâr ve liberal kesimlerce kaliteli bir eğitim modeli olarak Türkiye'nin dünyaya ihraç ettiği bir yumuşak güç[16] (soft power) aracı şeklinde desteklenmesine karşın laik ve ulusal kesimlerce de bu okullar, din temelli bir yapı olduğu için modern Türkiye Cumhuriyeti'ni tehdit eden ve gizli bir ajandası bulunan bir eğitim modeli olarak karşı çıkılmaktadır.

---

faaliyet gösteren ve sayısı 1000'den fazla olduğu tahmin edilen bu okullar isim ve hukuki bakımdan birbirinden bağımsız olmakla birlikte, Gülen Hareketi kaynaklı oldukları bilinmektedir. Bulundukları ülkelerde özellikle Orta Asya devletlerinde sınavla öğrenci alan Türk okulları seçkin ve üst düzey bürokrat kesimin çocuklarını gönderdiği okullar olarak bilinmektedir.
http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1969290-3,00.html, Time dergisi makalesi (11.12.2011).

[14]"Türk Okulları" adıyla bilinen eğitim kurumları "Türkiye okulları" olarak nitelendirilmek suretiyle, Türkiye'de son dönemde yapılan "Türk" ve "Türkiyelilik" tartışmalarından etkilenildiği görülmektedir. Ancak "Türkiye okulları" terminolojisinin kullanımı "Türk" ve "Türkiyelilik" tartışmalarından etkilenmiş olduğundan siyasal, yanlı ve etnik bir bakış açısını temsil etmektedir. Fahri Türk, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, Temmuz 2014, s.19.

[15]Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri-Fethullah Gülen Okulları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2005, s.37.

[16] İlk olarak Joseph Nye tarafından ortaya atılan yumuşak güç kavramı, 1990'da yayınlanan "Bound to Lead" kitabı ile ortaya çıkmış, 2004 yılında "Soft Power" isimli kitabıyla daha geniş kavramsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Nye'a göre yumuşak güç; dünya siyasetinde amaçlara ulaşmak için özenilen, hayran olunan, değerlerine sahip çıkılan ve refah seviyesi ile fırsatları ile cezbeden bir ülke olmaktan geçmektedir. Emine Akçadağ, "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi", Kamu Diplomasisi Enstitüsü.*http://kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf* (14.03.2011). Güç politikalarının etkisini kaybetmese de etkinliğini yitirdiğini ve bunun yerine kitlelere hitap ederek onların akıllarını ve kalplerini kazanmanın; uygulanan politikaların müşterek yararına inandırmanın ikna yolundan geçtiği görülmektedir.Joseph S Nye,"La nouvelle diplomatie publique", Project Syndicat, *http://www.project-syndicate.org/commentary/nye79/French* (15.03.2011). Yumuşak gücün işlevi ise başkalarının davranışlarından daha önce isteklerini şekillendirme yeteneğidir. Bu da gücün ikinci ve üçüncü boyutları olan gündemin kontrol edilmesi, ilişkilerin yapılandırılması ve kurumsal çerçevenin belirlenmesi ile ilişkilidir. Başkalarının isteklerini şekillendirebilmek davranışlarını şekillendirmekten daha zor ancak daha etkili bir güç kullanımıdır. Nye'a (1990: 181-182) göre yumuşak güç kullanımı, maddi kaynaklardan çok sahip olunan kültür veya ideolojinin çekiciliği ile mümkün olabilir. *http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf*. Lee Geun'a göre "yumuşak güç ise, gücün oluşmasında kullanılan kaynaklar tanımlanarak fikir, imaj, teori, eğitim, gelenekler, semboller gibi yumuşak kaynaklar kullanılarak meydana getirilen güçtür." Geun Lee, "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy", *Korean Journal of Defense Analysis*, 2009, 21(2), 210.

Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti dershanelerle ilgili yeni bir yasa tasarısı hazırladığı haberleri üzerine Gülen Hareketi'nin yayın organlarında AKP hükümetinin girişimine karşı sert bir kampanya başladı.[17] Gerilim devam ederken, Taraf Gazetesi'nde, 28 Kasım 2013 de Baransu tarafından kaleme alınan "Gülen'i bitirme kararı 2004'te MGK'da alındı"[18] isimli haber AKP ve Gülen Hareketi arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Bu gerilimde Erdoğan, yeni açıklamalarla bir taraftan dershanelerle ilgili kararlılıklarının sürdüğünü belirtirken, diğer taraftan da 2004 Milli Güvenlik Kurulu belgesini açıklamanın "vatan hainliği" olduğunu ileri sürmüştür. 16 Aralık'ta AKP milletvekili Hakan Şükür'ün Gülen Hareketi için istifası[19] ve ardından 17-25Aralık 2013yolsuzluk ve rüşvet soruşturması sonucunda AKP ve Gülen Hareketi arasında ipler kopmuştur. İki taraf arasında sürtüşme ve kutuplaşma artarak devam etmektedir.

Bu kutuplaşma sürecince Gülen Hareketi'ne ait Türk okulları da tartışılmaya başlanmıştır. TİKA bünyesinde bir ajansın kurularak bu okullara alternatif okulların açılması Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gündeminde yer almaktadır.[20] Unutmamak gerekir ki 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Orta Asya'daki devlet politikalarındaki hayal kırıklığının ardından gelinen nokta itibariyle somut başarı hikâyeleriyle dolu bu okulların varlığı ve Türkiye'ye kültürel anlamda yaptığı olumlu katkının göz ardı

---

[17]Bkz:Ekrem Dumanlı, "Dershaneler kapanır ama kapatılamaz!" *Zaman Gazetesi*, 18 Kasım 2013, *http://www.zaman.com.tr/ekrem-dumanli/dershaneler-kapanir-ama-kapatilamaz_2168670.html,* (10.04.2014), bkz: Uğur Sağındık,"Dershaneleri kapatma gerekçeleri inandırıcı değil" Zaman Gazetesi Gündem, 16 Kasım 2013, *http://www.zaman.com.tr/gundem_dershaneleri-kapatma-gerekceleri-inandirici-degil_2168182.html*, (10.04.2014) bkz: Osman Abalı, *Zaman Gazetesi* Yorum "Dershanelerin kapatılması ve eğitimin geleceğindeki kaos" 6 Aralık 2013, *http://www.zaman.com.tr/yorum_dershanelerin-kapatilmasi-ve-egitimin-gelecegindeki-kaos_2178211.html,* (10.04.2014), bkz: "Eğitime Büyük Darbe, *Zaman Gazetesi*, 14 Kasım 2013, s.1, bkz: "'Çok kötü şeyler duyabilirsiniz... Rica ediyorum...', *Hürriyet Gazetesi*, 25 Kasım 2013, *http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25200384.asp*, (10.04.2014), bkz: "Bayrama Hasret Asırlar ve Yumruklandıkça Güçlenen Bahadırlar" 4 Ekim 2013, *http://www.herkul.org/bamteli/bayrama-hasret-asirlar-ve-yumruklandikca-guclenen-bahadirlar/*, (10.04.2014), bkz: "Hocaefendi'nin Sükûtu ve O Mektubu" 4 Ocak 2014, *http://www.herkul.org/yazarlar/hocaefendinin-sukutu-ve-o-mektubu/,* (10.04.2014), "Fethullah Gülen: Çok kötü şeyler duyabilirsiniz; mukabelede bulunmayın", 25 Kasım 2013, *http://www.cihan.com.tr/video/Fethullah-Gulen-Cok-kotu-seyler-duyabilirsiniz-mukabelede-bulunmayin_8022-CHMTE4ODAyMi8wLzIvMA==,* (10.04.2014).

[18]Mehmet Baransu, "Gülen'i bitirme kararı 2004'te MGK'da alındı" Taraf Gazetesi, '8 Kasım 2013, *http://arsiv.taraf.com.tr/haber-gulen-i-bitirme-karari-2004-te-mgk-da-alindi-140671/,* (13.04.2014).

[19]"Hakan Şükür AK Parti'den istifa etti" *Milliyet Gazetesi*, 16 Aralık 2013, *http://www.milliyet.com.tr/hakan-sukur-ak-parti-den-istifa/siyaset/detay/1808405/default.htm,* (14.04.2014).

[20]"İşte 'paralel yapı okulları eylem planı" 28 Ocak 2015, *http://www.timeturk.com/tr/2015/01/28/iste-paralel-yapi-okullari-eylem-plani.html#.VM6WEpUcTIU,* (31.12.2015).

edilmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türk okulları, Türk kültür dış politikası açısından, Türkiye'nin tanıtımı, Türkçenin öğretilip yaygınlaştırılması gibi faydaları dikkate alınarak, dış politikanın yardımcı unsurları çerçevesinde siyasi gerilimlerden ayrı olarak değerlendirilmelidir.[21]

Türkiye, 1990'lı yıllarda, küreselleşmenin de etkisiyle devlet ve özel teşebbüsün yurtdışı faaliyetleriyle özellikle de ekonomi ve eğitim alanındaki projeleriyle dış dünyayla bütünleşme sürecine girdi. İşte bu projelerin en önemlisi Türk okullarıdır. Gülen'in teşvikiyle açılan, yurt içindeki yaygın kanaate göre "Gülen'in dini yorumunu"[22] referans alan, özellikle bilim ve teknolojide kaliteli eğitim sunan bu okullar[23], ilk olarak, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde açılmış ve ardından Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Asya, Afrika, Avusturalya ve Orta Doğu ülkeleriyle beraber tüm dünyaya yayılmıştır.1990'lı yıllarda Orta Asya'da Türk okullarına ilgi artmış ve bu okullar Türkiye'nin Orta Asya'daki ileriye dönük politikalarının temeli olmuştur. Gülen'in teşvikiyle ve onu takip eden Türk insanının gayretleri ile gücünü ülkesindeki insanlardan alan bu gönüllüler hareketi, ekonomik ve siyasi bağımsız bir hareket olmanın avantajlarını kullanarak dış politikada da Türkiye'nin elini güçlendirecek sonuçlar doğurmaktadır.[24]

Türkiye açısından bakıldığında bu okullar; Türkiye haricinde bir ülkede Türk bayrağının dalgalanması, çeşitli milletlerden, inançlardan gelen insanların Türk dilini, kültürünü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ü öğrenmesi ve Türkiye'nin bu yolla kendini dünyaya ve Orta Asya Türk halklarına tanıtmasının ve Türk milli kültürünü yaymanın vasıtası olarak kabul edilebilir. Okullarda en yüksek eğitim imkânları kullanılmakta ve kısa sürede ülkede cazibeye

---

[21]Arslan Tekin, "Kinin Ülkeye Zararı", *Yeniçağ Gazetesi*, 29 Ocak 2015, *http://www.yenicaggazetesi.com.tr/kinin-ulkeye-zarar-33394yy.htm*, (10.05.2015).

[22]Gülen, İslam medeniyetinin altın çağına gönderme yaparak, İslam'ın ahlaki değerlerini özümseyen aynı zamanda çağdaş ve "modern bir Müslüman" tipi üzerinde durmuştur. Gülen'in hedefinde din ve bilimle yetişmiş bir "altın nesil" yetiştirmek arzusu vardır. Ona göre din bilime engel değildir. Onun İslami yorumunda Batı ile çatışmak yerine Batı'nın evrensel geçerliliği olan değerlerini de benimseyen bir"ılımlı İslam" anlayışı vardır. Bu amaçla dinlerarası diyalog girişimlerinde bulunmuştur.

[23]Helen Rose, Ebaugh, *Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil Toplumun Sosyoloji Analizi*, Doğan Kitap, 32. Baskı, İstanbul, Şubat 2011, Başlarken bölümünden alıntı.

[24]Ali Ayvaz, "Dış Politikamızda Türk Okullarının Önemi",*http://aliayvaz.com/2011/01/dis-politikamizda-turk-okullarinin-onemi.html*, (23.01.2011).

dönüşmektedirler. Eğitim dili olarak Türkçe, İngilizce ve yerel diller kullanılmaktadır. Hiçbir zaman dini terminoloji ön planda değildir.[25] Öncelikle Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetlerinde faaliyetlerine başlayan Türk okulları, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" bir etki alanı içinde Turgut Özal'ında sık sık dile getirdiği egemenlik mücadelesinin yeni varlık alanı oldular. Türk cumhuriyetlerinden sonra Orta Doğu, Balkanlar, Afrika, Amerika ve Avrupa'da kuruldular. "*Okulların genişleme alanının Orta Asya'dan Ortadoğu ve Afrika'ya kayması, Gülen'in düşüncesinin Türk İslam'ı veya milliyetçiliği düşüncesinden kozmopolitizme kaymasından kaynaklanmıştır."*[26] Gülen, Türkiye'deki mevcut iktidar ve konjonktüre göre milliyetçiliğin yüksek olduğu 1990'lı yıllarda Türk milliyetçiliğini ön plana çıkarmış, 2002 yılından sonra ise, iktidara gelen AKP dış politikasıyla uyumlu bir şekilde Afrika ve Orta Doğu'ya yönelmiştir. Burada Gülen Hareketinin faydacı davrandığı söylenebilir.

Türk Okulları, Türkiye - Orta Asya ilişkilerinde özel bir rol oynamaktadır. Bazı Batılı düşünürlere göre bu okullar, "*Orta Asya'da yaygındır ve İslam ve Türkçülüğü geliştirmeyi amaçlamaktadır*."[27] Resmi bir kuruluş olmamakla beraber Türkiye içinden çıkmış bir inanç tabanlı bir sivil toplum hareket[28] olarak değerlendirilen Gülen Hareketi, devamlı büyüyen ve desteklenen yapısı ile dini cemaat olgusundan sıyrılmış, çok yönlü şirketleri (medya, finans) ve çeşitli özel eğitim kurumlarıyla hem Türkiye hem de dünya ölçeğinde adından sıkça söz ettiren bir hareket haline gelmiştir. Bu hareketin en somut eseri olan özel eğitim kurumları, Gülen'in eğitim felsefesinin en bariz biçimde ifade edildiği kurumlardır. Genel olarak bu okulların hedefi, bilimsel anlamda rekabetçi ama aynı zamanda inanç sahibi ve ülkesine sadık nesiller yetiştirmektir.[29] Burada güdülen amaç İslam inancı,

---

[25]Ahmet Toprak, "Yeni - Osmanlıcılık: Türk Okulları", *http://www.cemaat.com/yeni-osmanlicilik-turk-okullari*, (06/06/2009).
[26]Fahri Türk, *Turkey As A New Regional Power? Perepectives of Turkey's Foreign and Security Policy*, Berlin, 29-30 June 2010, s.12.
[27]Wojciech Tworkowski, "Realism Mixed with Romanticism: Turkey's Relations with the States of Central Asia, Turcja After the Start of Negotiations with the European Union – Foreign Relations and the Domestic Situation", Centre for Eastern Studies (OSW), Warsaw, Poland, *http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=90016,* (Haziran 2008).
[17]Helen Rose Ebaugh, *Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil Toplumun Analizi*, Doğan Kitap, İstanbul, 32. Baskı, 2011, s.76.
[29]Ebaugh,a.g.e.,s.144.

Türklerin İslami hayat tarzları ile Batı bilimi arasında vehmedilen çatışmaları bertaraf etmektir.[30] Bu okullar Gülen'in mülkiyetinde olmamasına rağmen onun fikirlerini paylaşan işadamları tarafından kurulan özel kuruluşlar oldukları için yani Gülen'in takipçileri tarafından kurulduğu için 'Gülen okulları' olarak bilinmektedir. Türkiye dışında, Türk müteşebbislerin açarak faaliyet gösterdiği bu okullar her ne kadar Gülen etkisi ve teşvikiyle açıldıysa da çalışanlarının Türk olması, Türkiye içinden çıkması, Türk halkı tarafından finanse edilmesi ve kendine özgü bir Türk modelini temsil etmesi nedeniyle yazına Türk okulları olarak yerleşmiştir.

Sema Akkoyunlu'ya göre "*Türk dış politikası açısından, eğitim projeleri bir politika aracı olarak kabul edilebilir.*"[31] Lerna Yanık ise Türkiye'nin bu politikasının hedefini, "*kendi ülkeleri ve Türkiye arasında bir köprü görevi gören Türk kültürü ve dilini bilen tecrübeli insanlardan oluşan bir tabaka oluşturmak*"[32] olarak ifade etmektedir. Bu okulların ayrıca Orta Asya ülkeleri ile ilgili Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hedeflere de hizmet edeceği öngörülmektedir.[33] Yine Akkoyunlu'ya göre "*bu okulların mezunları, geleceğe yönelik beklentiler açısından, Batı ve Türkiye'de başarılı dış ilişkiler kurmak için öncüler olarak algılanmaktadırlar*."[34] Kısacası Türk okulları ve öğrenci değişim programlarının arkasındaki siyaset, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlamaktır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Orta Asya politikasının eğitim ve kültür boyutu ele alınacak olup, kültür politikası aracı olarak Gülen Hareketi'nin bölgede özel sektör olarak açtığı "Türk okulları" olarak bilinen olgu incelenecektir. Türkiye'nin Gülen Hareketi haricinde Orta Asya'da Diyanet İşleri Başkanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı (TDAV) gibi kuruluşların bölgede açmış olduğu okullar da çalışmaya dahil edilerek, çalışma konusunun kapsamı daha geniş bir biçimde incelenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmanın konusu

---

[30]Berna Turam, "A bargain Between The Secular State and Turkish Islam: Politics Of Ethnicity İn Central Asia",*Nations and Nationalism*,Volume 10, Issue 3, pages 353–374, July 2004.

[31]Seyma Akkoyunlu, The Impact of Turkey's Domestic Resources on the Turkic Republics of the Caspian Sea European Journal of Economic and Political Studies, Department of Political Science, University of Central Florida, s.(2), 2008, http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/55.pdf, (11.10.2011).

[32]Lerna Yanik, "The Politics of Educational Exchange: Turkish Education in Eurasia." *Europe-Asia Studies*, (2004). 56(2): 293-307.

[33]FüsunAkkok, Ayse Balcı ve Cennet Demir, "The role of Turkish schools in the educational system and social transformation of Central Asian countries: the case of Turkmenistan and Kyrgyzstan." *Central Asian Survey*, 2000, 19(1): 141–155.

[34]Akkoyunlu,a.g.e.

SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'ya yönelen Türkiye'nin hem devlet hem sivil toplum örgütleri ile bölgede uyguladığı politikalar açısından Gülen'in teşvikiyle açılan Türk okullarıdır.

Bu tezde cevabı aranacak sorular: Türk okulları neden ilk önce eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan Türk cumhuriyetlerinde açılmıştır? Bu okullar Türkiye'ye ve Türk dünyasına[35] ne kazandırmıştır? Türkiye yeni dünya düzeninde kendine yer edinmeye çabalarken yumuşak güç olarak adlandırılan eğitim ve kültür unsurlarını dış politika yapımında kullanabilmiş midir? Orta Asya'da bulunan Türk Okullarını, Türk dış politikasında bir 'hükümet dışı organizasyon' (non-govermental organization) olarak uluslararası ilişkilerde "transnasyonalizm teorisi"[36] çerçevesinde açıklamak mümkün müdür? Tezde bu sorulara yanıt aranmaya çalışırken bu okulların Türk dünyasında meydana getirdiği ortak dil ve düşünce dünyası üzerinde durulacaktır. Çalışmanın hipotezi: Türkiye'nin Orta Asya politikasında gerek Gülen Hareketi'nin gerekse TDAV'ın birer sivil toplum örgütü olarak kurmuş oldukları okulların Türk kültür dış politikasına yaptığı katkının önemine vurgu yapılarak,

---

[35]Türk Dünyası, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda tüm Türk halkları için kullanılan coğrafi ve kültürel bir kavramdır. Bu coğrafya şu anda bağımsız olan Türk Cumhuriyetleri; Türkiye, KKTC, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile bağımsız olmayıp özerk yada otonom statüde bulunan Doğu Türkistan, Tataristan, Çuvaş, Başkurdistan, Saha-Yakutistan, Altay, Karaçay, Balkar ve diğer bölgelerdeki tüm Türk soylu halklarını kapsayan bir kavramdır. Bazı araştırmacılar sadece Orta Asya için bu kavramı kullanır. Türkistan kavramı ile eş anlamlı kullanıldığı da olur. Ancak Orta Asya ve Türkistan kavramlarından daha geniş bir kavramı ifade eder. Türk Dünyası, Orta Asya'ya ek olarak Türkiye, Avrupa, Kafkasya, Çin ve Rusya Federasyonu içindeki Türk bölgeler ile Türk diasporasını kapsar. Çünkü kavramın ifade ettiği, tüm Türk cumhuriyetleri ve özerk Türk cumhuriyetleri ve topluluklarıdır. Türk Dünyası ile eşanlamlı olan Türkeli kavramı ise, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında tüm Türk halkları için kullanılmış coğrafi ve kültürel bir kavram olarak eskilerde kalmıştır. Genellikle, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler için kullanılmaktadır. Türk Dünyası kavramı Türk halklarının Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında genel bir yayılım gösteren Türk halklarını ve Türk devletlerini ifade etmektedir. Bkz: Landau, a.g.e, ss:17-35, Taha Akyol, *Milliyet Gazetesi, http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1116027&AuthorID=62&Date=10.07.2009&ver=63*, (10.07.2009).

[36]Özellikle R.O. Keohane ve J.S. Nye ikilisi tarafından gündeme getirilen uluslararası politikada geleneksel devlet merkezli analizlere bir meydan okuma olan transnasyonalizm, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden özellikle plüralist(çoğulcu) bir yaklaşım olması bakımından ayrılmaktadır. Devlet merkezli uluslararası ilişkiler teorilerinde (sistem teorisi, realizm, oyun teorisi, jeopolitik teori, uluslararası rejim teorisi ve çok taraflılık) devlet, uluslararası ilişkilerin ve uluslararası politikanın temel ve tek aktörü olarak kabul edilirken, transnasyonalizm teorisinde uluslaraötesi/ulusaşırı (transnasyonalist) ilişkileri ve kurumları dikkate alarak devlet dışında uluslararası siyasal süreci etkileyen ve bu süreçte önemli rol oynayan, bağımsız eylemlerde bulunarak devletin mutlak otorite ve egemen güç olma durumunu zorlayan başka aktörlerin de varlığından yola çıkarak uluslar arası ilişkileri ve uluslararası politikayı analiz etmektedir. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Transnasyolaizm ve Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı*, MKM Yayıncılık, 6. Baskı, Eylül 2010, s.389.

eğitim politikalarıyla desteklenen Türk yumuşak gücünün gelecekte Orta Asya ve dünyanın yeni güç dengesinde ne denli önemli olduğunu açıklamaktır. İç faktörler bağlamında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan 'Dış Türklerin' Türk kamuoyu tarafından dikkatle izlenmesi ve bölgeye ilginin sadece devlet olarak değil çeşitli sivil toplum örgütleri ve halk nazarında çok yoğun olması ve aynı dinden, soydan ve aynı kültür çevresinden olan Orta Asya halkları tarafından da karşılıklı olarak paylaşılmasıdır. Onun için, iç faktörler olarak kültürel ortaklıkları daha somut hale getiren ve bölgeye örgütlü ve amaçlı bir şekilde çıkarma yapan ve bu doğrultuda faaliyet gösteren Türk toplumunun bizzat devlet politikalarına tamamlayıcı bir katkı yapması sayılabilir. Dış faktörler bağlamında ise Türkiye'nin Orta Asya politikası bu büyük resimde İran ve Rusya Federasyonu ile iyi ilişkileri bozmadan, ancak bu ülkelerin yakın coğrafyalarında barış ve istikrara zarar verecek uygulamaları karşısında gerekli önlemlerin alınmasına katkıda bulunacak şekilde oluşturulma zorunda olmasıdır. Ancak bunu yaparken altı çizilmesi gereken husus, dış politikada toplumsal desteğin sağlanmasıdır. Yeni dış politika unsurları arasında hükümet dışı organizasyonların payı, başat aktör olan 'devlet' kadar olmasa da gün geçtikçe artmaktadır. Büyük güçlerin ilgi ve etki alanına giren Orta Asya'da Türkiye'nin etki alanını genişletmesi ancak tarihi ve kültürel kodlarını en iyi biçimde kullanabilen Türk sivil toplum kuruluşlarının bu bölgeye olan faaliyetlerini artırarak Türk devletinin dış politikasıyla uyumlu bir şekilde çalışmasıyla mümkündür.

Konunun bilimsel açıdan ele alınması ve özellikle siyaset bilimine yeni katkılar sağlaması Türkiye'nin Orta Asya'ya olan ilgisini ve bilgi derinliğini genişletecektir. Uluslararası ilişkiler açısından ise bu konunun araştırılması önem arz etmektedir. Çalışmanın önemi, Türk okulların Türk dünyasında meydana getirdiği ortak dil ve düşünce dünyasının, gelecekte Türk dünyası açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Türk dünyasında ortak bir devlet olmaması ortak bir dilin konuşulmayacağı anlamına gelmez. Nitekim 1990'lardan sonra Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk cumhuriyetlerinde açılan Türk okulları sayesinde ortak bir dil konuşulmaya başlanmıştır. Bu ise bir Türkçenin dünyada yaygınlaşması açısından çok önemli bir adımdır. Orta Asya ülkelerinin tümüne yayılmış yüzlerce Türk okulunun stratejik önemi Türkiye coğrafyasının tanınması ve Türkiye'nin bu yolla bölgede siyasi olmasa da kültürel olarak bir güce kavuşması anlamına gelmektedir.

Gelecekte bu okullarda yetişen insanların bu devletlerde yönetici kademelerinde istihdam edilebilecek olması Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ilişkilerin siyasal olarak da artacağı beklentisini artırmaktadır. Ancak bunun başarılabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti bu okulları bir politika çerçevesinde yeniden değerlendirmeli ve bir grup ya da cemaat çıkarı değil belli bir hedef doğrultusunda ülke menfaati için kullanabilmelidir. Coğrafi olarak Rusya, Çin, İran ve Afganistan arasında kalan Orta Asya, Avrasya'nın kalbinde jeopolitik konumu ve sahip olduğu zengin doğal kaynaklar sayesinde, bağımsızlığını kazanmasından itibaren büyük güçlerin ilgi odağı olmuş ve uluslararası politikada önem kazanmıştır. Orta Asya bölgesinin tamamında siyasi ve ekonomik nüfuz kurmak için Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerle rekabet eden ABD, daha çok Chevron, Amaco, Exxon gibi Amerikan enerji şirketleri ve bunların finanse ettikleri STK'lar vasıtasıyla bölgeye yerleşmiştir.[37] Rusya, SSCB'nin mirası olan bölgenin kendisine olan bağımlılığını ve bölgede SSCB zamanında yerleştirilmiş olan Rusları kullanarak bu ülkedeki etkinliğini devam ettirmeye çalışmıştır. Hem Avrasya coğrafyasındaki jeopolitik önemi hem de Amerikan ve Rus STK'larının en faal olduğu Orta Asya'da Türk Okullarının bölge halkı üzerinde oynadığı rol ve Türk dış politikasına yaptığı katkı irdelenecektir.

Çalışmada yukarıda tespit edilen tezin incelenmesi için aşağıda açıklanan yol haritası takip edilecektir:

Birinci bölümde; Türkiye'nin 1990'ların başında bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik olarak uyguladığı kültür dış politikası genel bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Türkiye bu dönemde kültürel birlikteliğin önemine dikkat çekmek ve kültürel yakınlaşmayı artırmak amacıyla bölgeye dönük ciddi yatırımlar yapmıştır.

İkinci Bölümde inanç tabanlı bir sivil toplum örgütü olana Gülen Hareketi ele alınacaktır. Gülen kendi hareketini oluştururken Said Nursi ve onun kurduğu Nurcu Hareket'ten ilham almıştır. Onun için Gülen'in öncülü olarak Said Nursi ve Nurcu Hareket'in Türkiye'de başlangıcından günümüze geçirdiği aşamalara değinilerek kısaca açıklanacaktır. Sonrasında Gülen Hareketi'nin kurucusu Fethullah

[37]Fırat Purtaş, "Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç Ve Dış Politikaya Etkileri",*http://www.usakgundem.com/makale/87/kazakistan%E2%80%99da-sivil-toplum-kurulu%C5%9Flar%C4%B1-%C4%B0%C3%A7-ve-d%C4%B1%C5%9F-politikaya-etkileri.html*, (01.11.2010).

Gülen'in hayatı, kimlik analizi ve Gülen'in Batı dünyası ile olan ilişkisi irdelenecektir. Burada Türk okullarının kuruluşunda özel önem oynayan Gülen'in eğitim anlayışı ve Orta Asya tutkusu ile Gülen'in neden Orta Asya'ya yöneldiği ile Gülen'in Türklük anlayışı ve Türklüğe yaptığı katkı ve son olarak Gülen Hareketi, başlangıcından günümüze kadar, araştırma konusunun dışına çıkılmadan incelenecektir. Gülen Hareketi'nin yurtdışı eğitim faaliyetleri incelendiğinde ilk yurt dışı okul Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde açılmıştır. Türkiye'nin o dönemde etkin olmak için çeşitli politikalar uyguladığı Kafkasya ve Orta Asya bölgesi bizzat Gülen Hareketi tarafından hedef seçilmiş ve özellikle orta ve lise öğrenim düzeyinde nerdeyse her ülke ve şehirde okullar açılmıştır. Ayrıca bu bölümde Harekete yönelik yapılan eleştirilere değinilecektir. Harekete yapılan en önemli eleştiri Orta Asya'daki okulların ABD ile işbirliği yaptığı iddiası ve Hareketin ABD menfaatlerine uygun olarak örgütlendiği şekildedir.

Üçüncü bölümde, tezin esas konusunu teşkil eden Türk okullarının tarihçesi ve gelişimi irdelendikten sonra Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkelerde (Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan) Türk okullarının ne zaman, hangi şehirde açıldığı, kaç adet okul bulunduğu, okulların niteliği, öğrencilerin başarı durumları, etnik yapıları ve ebeveynlerin okullara bakış açısı ile bilgiler araştırılacaktır. Özellikle elde edilen istatistiki bilgiler tablolar halinde sunularak çalışmaya işlevsellik kazandırılacaktır. Türk okulları başlangıçta bütün Orta Asya ülkesinde mevcut iken sonrasında Türkiye ile arasında siyasi gerginlik yaşayan Özbekistan'da okullar kapatılmıştır. Daha sonra ise Türkmenistan'da okulların faaliyetine son verilmiştir. Okulların kapatılma gerekçeleri olarak; okulların Pantürkist faaliyetlerde bulunduğu, okullardan mezun olan gençlerin devlet kurumlarına sızdığı ve bu şekilde Gülen Hareketi'nin devleti ele geçirmek istediği yönünde gerekçeler sunulmuştur. Ayrıca bu bölümde Gülen Hareketi'nin bölgede açtığı okullara ek olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı'nın (TDAV) bölgedeki eğitim faaliyetleri ve okulları da incelenecek olup, Türk okulları terimine yazında genişlik kazandırılacaktır.

Dördüncü bölümde; Türk devlet adamlarının, Türk okullarına bölgede hem açılışında hem de devamında vermiş oldukları destek ele alınacak olup, Türk okullarının Türk devleti tarafından nasıl desteklendiğine dikkat çekilecektir.

Özellikle sekizinci Cumhurbaşkanı Özal ve dokuzuncu Cumhurbaşkanı Demirel'in Orta Asya politikası ve okullar için yazmış oldukları referans mektupları irdelenecektir. Ayrıca sosyal demokrat bir kişiliğe sahip olan eski başbakanlardan Ecevit'in niçin Türk okullarını desteklediği ve Türkiye'de Pantürkizmin öncülerinden Milliyetçi Hareket Partisi'nin eski lideri Türkeş'in okullara Türk milliyetçiliği yönünden bakışı ile 1992'deki MEB döneminde birçok ilke imza atan ve okullarından kurulmasında öncülük eden Toptan'ın bu okullar hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Bu bölümde en dikkat çekici ayrıntı ise isimleri sayılan Türk liderlerinin bölge ülkelerinin devlet başkanlarına yazmış oldukları tavsiye mektuplarında bu okulları açıkça desteklemiş oldukları ve bölgeyi her ziyaretlerinde, ziyaret kapsamında bu okullar da ziyaret edilerek bu desteğin devam etmiş olmasıdır.

Sonuç bölümünde ise Türk dış politikasında dünyadaki uluslararası gelişmelere paralel olarak dış politika yapımında sivil topluma da ağırlık verilmesi gerektiği, özellikle Orta Asya'da var olan Türk okullarının bu konuya iyi bir örnek olabileceği ve bu okulların denetimli bir şekilde dış politikanın tamamlayıcı unsuru olarak kullanılabileceği ve bölgesel rekabet açısından bu tür devlet dışı organizasyonların yumuşak güç olarak daha etkin olmaları açısından çıkarımlarda bulunulacaktır.

1.2. Yazında Türk Okulları

'Türk Okulları' yeni olmamakla beraber bu alanda yeterli akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu alandaki en kapsamlı çalışma Bayram Balcı'nın yazmış olduğu 'Orta Asya'da İslam Misyonerleri-Fethullah Gülen Okulları' adlı doktora tezidir. Bu çalışma kitaplaştırılarak okuyucuya sunulmuştur. Kitapta okullara ilham veren Gülen'in hayatı, eğitim anlayışı ele alındıktan sonra Orta Asya'da kurulan okulların detaylı olarak analizi yapılmıştır. Balcı bunu yapmak için sahaya inmiş ve tüm coğrafyayı neredeyse adım adım gezerek saha çalışması yapmış ve bu alanda eşine az rastlanan ve her zaman kaynak olarak başvurulacak nitelikte bir eser hazırlamıştır. Ancak Balcı, konuyu ele alırken bir yabancı gözüyle ele almış, okulları tanımlarken Türk tarihindeki derviş-gazi ya da alp-eren geleneğini irdelemeyerek onları 'misyoner' olarak tanımlamıştır. Ayrıca okulların Türk diline, düşünce hayatına ve dış politikasına katkısını göz ardı etmiştir. Bu çalışmada özellikle Balcı'nın üzerinde

durmadığı bu konular ele alınacaktır. Dikkate değer bir diğer çalışma ise Doç. Dr. Fahri Türk'ün kaleme aldığı, "Türk Kültür Dış Politikası" adlı eserdir. Türk, çalışmasında Türkiye'nin kültür dış politikasını, taşıyıcı unsurlarla birlikte somut veriler ışığında ele almıştır. Özellikle 1990'la başlayan Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik eğitim ve kültürel alandaki politikalarını örneklendirerek açıklamaya çalışmıştır. Türk, eserinde; "Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin yurtdışındaki eğitim kurumları, yükseköğretimin uluslararasılaşması ve yabancı öğrencilere verilen burs programları gibi dil ve kültür unsurlarının Türk kültür dış politikasında önemli bir rol oynadığını" vurgulamaktadır.[38] Ateş, Karakaş ve Ortaylı'nın editörlüğünde hazırlanan 'Barış Köprüleri[39]' adlı eser ise çeşitli bilim ve düşün insanlarının, devlet adamlarının, siyaset ve medya insanlarının konu ile ilgili olarak yazmış oldukları makalelerden oluşan derleme bir eser olup, konuya farklı bakılmasını sağlayan ve konunun önemine vurgu yapan bir kaynak eser niteliğindedir. Helen Rose Ebaugh'un yazmış olduğu 'Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil Toplumsal Hareketin Sosyolojik Analizi' adlı eser Fethullah Gülen'in hayatını ele alarak hareketin bugün geldiği noktada sosyolojik analizini yapmış, teorik çerçevede hareketi inanç tabanlı bir sivil toplum hareketi olarak tanımlamış ve Gülen hareketinin okullar, medya, şirketler bazında inceleyerek hareketin işleyiş tarzı hakkında somut bilgiler sunmuştur.[40]

---

[38]Fahri Türk, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, Temmuz 2014.

[39]Toktamış Ateş, Eser Karakaş, İlber Ortaylı, *Barış Köprüleri-Dünya'ya Açılan Türk Okulları 1*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2005.

[40]Gülen'le ilgili olarak yazılmış bir çok kitap bulunmaktadır. Konumuzla alakalı olduğu için bu kitap ve yazıların çoğu araştırılmış ve çalışmaya katkı sağlanmıştır. Bu kitaplar sırası ile: Mehmet Gündem'in hazırlamış olduğu *Fethullah Gülen'le 11 Gün* adlı eser Gülen'in 1999 yılında Türkiye'den ABD'ye gittikten sonra ikamet ettiği Pensilvanya'daki yerinde soru-cevaptan oluşan Türkiye ve dünyaya ilişkin güncel sorular ve Gülen'in verdiği cevaplardan oluşan bir eser olup Türk Okullarının ilham kaynağı olan Gülen'in eğitim felsefesi ve dış politika anlayışını anlamak açısından önemli bir kitaptır. Sevindi'nin *Fethullah Gülen ile Global Hoşgörü ve New York Sohbeti* adlı eser ise 11 Eylül saldırıları sonrasında radikal İslami söylemin karşısında yeni bir ılımlı İslam anlayışını dile getiren Gülen ile soru-cevap şeklinde hazırlanmış bir eser olup konumuzla alakalı olan Türk Müslümanlığı, Gülen'in Türklük anlayışı konularında başvurulmuştur. Doğu Ergil'in *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi* adlı yazmış olduğu kitap Gülen Hareketini anlamada ve onu bir kalıba sığdırmada ciddi ele alınmış bir eser olup güncel ve siyasi konularda Gülen'in yazmış olduğu eserlerden ve onunla yapılan mülakatlardan oluşturulmuş bir kaynak eserdir. Fethullah Gülen'in eğitim anlayışı Türk okulları düşüncesinin temelini oluşturduğu için konumuzla alakalı olarak Gülen hakkında yazılmış olan birçok kaynağın taraması yapılmış olup burada adlarını fazlaca zikretmek anlamsızdır. Milli Eğitim Bakanlığı Yurt Dışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü yapmış olan Aysal Aytaç'ın yazmış olduğu *Yurt dışındaki Türk Okulları* adlı eser, bu okullar kurulurken Türk Milli Eğitiminin konuya göstermiş olduğu ilgiyi, yazar kendi tecrübelerinden faydalanarak bize aktarmaktadır. Aytaç'ın genel müdürlüğü döneminde yapılan Orta Asya'daki okulların müdürleriyle yapılan Ankara'daki resmi toplantı Türk devletinin vermiş olduğu önem bakımından kayda değerdir.

1.3. Yöntem

Bu çalışmada ilgili kuruluşların çevrimiçi sayfalarından elde edilen veriler kalitatif içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Bu araştırmada genel olarak hem birincil hem de ikincil kaynaklar kullanılmış olsa da, esas itibariyle birincil kaynaklar öne çıkmaktadır. Yöntem olarak görüşme tekniğinden de yararlanılmıştır. Bu tezi hazırlamak için, Gülen Hareketi'nin Türkiye'deki okulları ziyaret edilerek yurt dışındaki Türk okulları hakkında bilgi alınmıştır. Bu amaçla Edirne'deki Özel Arda-Meriç Eğitim Kurumları bünyesinde faaliyet gösteren Serhat Koleji'ne üç defa ziyaret gerçekleştirilmiştir. Eğitim şirketinin müdürü Turan Öztoprak'ın 1992-2002 yılları arasında Azerbaycan ve Kazakistan'da bulunan Türk okullarının müdürlüğünü yapmış olduğundan hareketle Azerbaycan ve Kazakistan'daki Türk okulları hakkında bir mülakat yapılmıştır. Türk Okullarının tarihçesi ve gelişimi açısından Türkiye dışında ilk açılan okulun Azerbaycan'a bağlı bir özerk cumhuriyet olan Nahçıvan'da olması sebebiyle Azerbaycan çalışma konusu içine dâhil edilmiştir. Bu kapsamda Nahçıvan'da bulunan okullar bizzat yerinde görülerek çalışma hakkında gerekli incelemeler yapılmış ve Nahçıvan Türk Okullarına özel bir yer verilmiştir. Turan Öztoprak'ın yönlendirmesi ile Nahçıvan Türk Okulları Müdürü Murat Çapan ile Türk okulları tarihçesi, gelişimi ve günümüzdeki durumuna ilişkin bir mülakat yapılmıştır. Ayrıca okullar ziyaret edildiğinde okulda bulunan öğrenciler ve bazı öğrenci velileri ile de çeşitli görüşmeler yapılarak çalışmaya derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Böylelikle çalışmanın konusunu oluşturan Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk okulları yerinde incelenmiş ve tez çalışması hakkında bir saha çalışması yapılmıştır.

Yine çalışmanın konusuyla alakalı olarak, Edirne Balkan Kongre Merkezi'nde, 24 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen Türkçe Olimpiyatları programına iştirak edilmiştir. Bunlara ilaveten Türk okullarını teşvik eden ve bu kurumlara ilham kaynağı olan Gülen ve Gülen Hareketi hakkında yazılmış kitaplar, Gülen'le yapılmış röportajlar, makaleler, dergi, gazete, gazete haberleri ile MEB Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türk Okulları.net, trfgülen.com, guleninstitute.org, türkçede.org, turkceolimpiyatlari.org,

Zaman gazetesi, USAK, TÜRKSAM, BİLGESAM gibi çeşitli kurum kuruluş ve araştırma merkezleri ile konuyla ilgili internet sitelerinden faydalanılmıştır.

1.4. Kuramsal Çerçeve

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel, çevresel, eğitimsel, bilimsel, teknolojik, insani ve benzeri amaçlarla kurulan ve faaliyetler yürüten küresel nitelikli sivil toplum kuruluşlarının sayısında olağanüstü artışlar gerçekleşmiştir. Uluslararası STK'lar, küreselleşmenin etkisiyle dünya ölçeğinde örgütlenme ve etkinlik kurma yeteneğine sahip olmaları ve değişen koşullara daha kolay uyum sağlayabilmeleri gibi nedenlerle, uzmanlık sahibi oldukları konularda ve küresel sorunlarla mücadelede önemli roller üstlenmektedirler. Pek çok devlet ve uluslararası örgüt etkin olmadıkları ya da olamadıkları alanlarda, uluslararası sivil toplum kuruluşlarını dikkate almak ve onlarla ilişki içinde olmak zorunluluğunu hissetmektedirler. Doğal bir sonuç olarak uluslararası politikada aktör çeşitliliği artmakta ve aktörler arası ilişkiler karmaşıklaşmakta; devlet merkezli yaklaşımın yerini çok merkezli yaklaşımlar almaktadır. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren yaşananlar, uluslararası sistemin yapısında değişimleri de beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı ile başlayan süreçte, Vestfalya sistemiyle[41] ortaya çıkan uluslararası sistemin yegâne aktörü olan devlet unsuru, yerini devletler dışındaki aktörlerin de uluslararası sistemde yer alabilecekleri yeni bir düzene bırakmıştır. Günümüzde uluslararası sistem yalnızca sayıları geçen bir buçuk asırda iki yüzün üzerine çıkan devletler arasında gerçekleşen olgu ve olayların oluşturduğu bir bütün değil, giderek artan biçimde uluslararası düzeyde örgütlenmiş birçok

[41] Bir kaç antlaşmayı da içine alan (Münster Antlaşması ve Osnabrück Antlaşması) Westphalia Barışı, Otuz Yıl Savaşları ve Seksen Yıl Savaşları'nın sonunda Ekim ve Mayıs 1648 tarihlerinde imzalanmıştır. Antlaşma 24 Ekim ve 15 Mayıs 1648'de Kutsal Roma İmparatorluğu, diğer Alman prensleri, İspanya, Fransa, İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri arasında imzalanmıştır. Fransa ve İspanya arasında 1659 yılında imzalanan Pyrenees Antlaşması'nı da bu antlaşmanın içine dahil edebiliriz. Bu barış tarihçiler tarafından modern çağın başlangıcı olarak gösterilmektedir. İki antlaşmanın metni de hemen hemen aynıdır ve Kutsal Roma İmparatorluğu kod'nun iç meselelerinden bahsetmektedir. Barış bugün bile önemini yitirmemiştir, akademisyenler bugün var olan uluslararası sistemin Westphalia ile başladığını belirtmektedirler. Bu temel ve ortaya çıkan duruma revizyonist akademisyenler ve benzer düşüncedeki politikacılar tarafından karşı çıkılmaktadır. İmzalanan barışa revizyonistler kuşku ile bakmaktadır ve bunu söyleyenlerle ve politikacılar "Westphalia Sistemi'"nin bir sonucu olan egemen ulus-devlet sistemine karşı çıkmaktadırlar. *http://www.makaleler.com/tarih-makaleleri/vestfalya-antlasmasi.htm,* (12.09.2011).

aktörün etkileşim içinde olduğu bir arena halini almaktadır. Sayıları çığ gibi büyüyen uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, devletlerle birlikte uluslararası politikanın öznesi olmaktadır. STK'lar devletlerin geleneksel sınırlarının önemini yitirdiği, devlet merkezli yaklaşımların rafa kalkmaya başladığı ve devlet dışında gelişen alanın olağanüstü büyüdüğü bu ortamda, ulusal ölçeği aşarak küresel ölçekte rol ve etkinlik kazanmaya başlamıştır. Uluslararası STK'ların bir kısmının yıllık bütçesi, bazı devletlerin gayri safi milli hâsılalarından çok daha fazladır. Bazılarının uluslararası örgütlenme açısından birçok devletin önünde olduğu, sahip oldukları temsilcilikler ve üye sayılarından anlaşılmaktadır.[42]

Uluslararası sistemde az ya da çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip organize varlık olarak kabul edilen uluslararası ilişkiler aktörleri, aynı zamanda karar verme kapasitesine sahip, diğer aktörler üzerinde etki yaratabilen, nispi olarak otonom birimlerdir.[43]Aktörlerin ayrımındaki en genel ölçüt hükümetleri temsil eden/etmeyen ve ulusal/uluslararası olarak yapılanıdır. Coplin'in kullandığı bu ayrımda devletler, hükümetleri temsil eden ulusal nitelikli aktörler arasında yer alırken, bireyler ve gruplar ise hükümetleri temsil etmeyen ulusal nitelikli aktörler kategorisindedirler Birleşmiş Milletler(BM) gibi küresel örgütlenmeler ile NATO ve AB gibi blok tipi örgütlenmeler/bütünleşme hareketleri ise hükümetlerin temsil edildiği uluslararası nitelikli aktörler arasında sayılmaktadır.[44] Bu sınıflandırmanın ötesinde AB, Kuzey Amerika Serbes Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi devletüstü(supranasyonal) aktörlerle, yarı özerk bölgeler (İsveç Kantonları, Hong Kong, Quebec gibi); devletaltı(substate) aktörler (federe devletler, yerel halklar, azınlıklar, ulusal kurtuluş hareketleri gibi) ve nihayet ulusötesi/aşırı(transnational) aktörlerden de (Uluslararası Standartlar Örgütü ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi gibi) söz edilmektedir. Uluslararası politikanın aktörleri arasında yer alan hükümetlerin temsil edilmediği kuruluşların sayıları ve önemleri giderek artmaktadır. Hükümet dışı organizasyon olarak adlandırılan bu

[42]Soner Karagül, "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol Ve Etkinlikleri", *http://siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?view=article&catid=86%3Acevre&id=153%3Acevre-konusunda-calan-stklar-&format=pdf&option=com_content&Itemid=147* (13.03.2011).
[43]Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı,İstanbul,1997,s:40.
[44]Faruk Sözmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995, ss.35-55.

kuruluşların tanımında;"kişisel ve grup çıkarlarının devlet sınırları ötesine taşınması sonucu ortaya çıkmış, gerçek ve tüzel kişiler tarafından oluşturulan, üyelerinin gönüllü olarak katkıda bulunduğu, faaliyetlerinden dolayı uluslararası ilişkilerde bir rol oynama yeteneğine sahip, hükümet politikalarından bağımsız olarak kendi kendisini yönetecek nitelikte otonom bir karar mekanizmasına sahip, merkezi hükümetten tamamen veya büyük ölçüde bağımsız mali kaynak ve kontrolü olan, ikiden fazla ülkede teşkilatlanması olan, BM'nin gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefleri kendisine ilke edinmiş, ulusal ve uluslararası düzlemde bireylerin, insanların yaşam kalitesini arttırmaya çalışan, devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından kurulmamış, tüzel kişiliği tercihen olan ve devletlerin içişlerine karışmamayı benimseyen[45]" sosyal kuruluşlar olduğu görülmektedir. Ulusötesi ya da hükümetler aşırı faaliyetler yürütebilme yeteneğine sahip olan uluslararası STK'ların, genel STK'lara ek olarak en az üç devlet bireylerinden ya da kolektif varlıklarından oluşması; en az üç devlette faaliyetinin olması; bütçeye önemli finansal desteğin en az üç devletin bireylerinden ya da kolektif varlıklarından gelmesi gerekmektedir.[46] Uluslararası STK'lar bu özellikleri sayesinde, uluslararası politikada kendi çıkarlarını küreselleştirme olanağını yakalamış olmaktadırlar.

"Uluslararası STK'lar işlevsel, hizmet alanı, finansal kaynakların temini, üye profili, amaçsal ve organizasyon şekli açılarından sınıflandırılmaktadır."[47] Gülen Hareketi de ulusal ve uluslararası alandaki eğitim ve yardım faaliyetleri esas alındığında hizmet alanı kategorisindeki uluslararası STK'lar içerisinde sınıflandırabilir. Gülen Hareketi'nde üyeler gönüllülük esasına göre harekete katılırlar, devletten destek almadan kendi üyeleri ve iş dünyasından finansmanını temin ederek, yasal sınırlar içerisinde belirlenmiş devletten özerk örgütlü bir sosyal yapı içinde uluslararası alanda özellikle eğitim ve yardım alanında faaliyet gösteren bir STK'dır. Finansal kaynakların temini açısından üyelerin, iş dünyasının ve hükümetlerin desteklediği üç kategoriye sahiptirler. Üyeleri gerçek ve tüzel kişilerden oluştuğu gibi uluslararası kuruluşlar ve devletlerden oluşan melez STK'lar da vardır. Ayrıca kapalı üye gruplarını ve federasyonları bünyesine kabul eden

[45]Kemal Başlar, *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*, Nobel Yayın Dağıtım No:654, Ankara, 2005, ss:32-33.
[46]Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınları, İstanbul,1996,s.213.
[47]Başlar, a.g.e, ss.34-43.

hükümetlerden bağımsız karar alabilen ulusötesi veya hükümetleraşırı STK'lar da (Uluslararası Hava Taşıma Birliği, Uluslararası Olimpiyat Komitesi, Uluslararası Standartlar Örgütü:ISO gibi) mevcuttur. Siyasal, dini, ideolojik, hukuksal ve ekonomik amaçlar çerçevesinde faaliyet yürüten STK'ların bir kısmı basit yapılıdır ve yalnızca bir ülkede faaliyet yürütür. Bir kısmı ise değişik ülkelerde kurulan şubeler ya da kuruluşlardan (Uluslararası Af Örgütü, Greenpaece, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu gibi) oluşan birliklerdir.

Çevre, eğitim, bilim, sağlık, yardım, kalkınma, sanat, spor, hukuk, siyaset, din, ekonomi, basın, iletişim ve ulaşım gibi onlarca alanda faaliyet yürüten binlerce STK'nın bir kısmının küresel nitelikli sorunlarla mücadelede inisiyatif sahibi olma çabasında olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle çevre, insan hakları, insani yardım, fakirliğin azaltılması, kalkınma gibi alanlara ilgi duyan STK'ların küresel ölçekli yaklaşımlarla çözüm arayışına girişmeleri dikkat çekicidir.[48] Uluslararası STK'ların büyük, çok katmanlı ve karmaşık sistemler olmaları, iletişim teknolojisinin kolayca kullanımı sayesinde sınır aşan ölçekte iletişim ağları kurabilmeleri, güçlerini birleştirerek ortak çalışmalar yürütmede başarılı sonuçlar elde edebilmelerine olanak sağlamaktadır.[49]

Günümüz dünyasında devletlerin etkisi altında kalmadan kurulan ve faaliyette bulunan sayısız örgüt bulunmaktadır. Salamon'a göre "*yirminci yüzyılın buluşu sivil toplum ve bunun yarattığı hükümet dışı örgütler olarak ifade edilebilir.*"[50] Hükümet dışı örgütler günümüzde toplumsal yapının önemli bir unsuru haline gelmişlerdir ve aynı zamanda uluslararası sistemde etkili bir aktör olmuşlardır. Demokrasi için varlığı son derece önemli olan sivil toplumun gerçekleşebilmesi artık büyük ölçüde hükümet dışı örgütlerin varlığına bağlıdır denilebilir.[51] Pek çok kavramda olduğu gibi hükümet dışı örgüt kavramı üzerinde de herkesin ittifak ettiği bir tanımın var olduğunu söylemek güçtür. Çok kısa bir tanım yapılacak olunursa,

---

[48]İbrahim Yıldırım, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.284.

[49]S. Madon, "International NGOs: Networking, Information Flows and Learning", *Journal of Strategic Information Systems8*, 1999, ss.251–261.

[50]Lester M. Salamon, ve Helmut K.Anheier, "Non-Governmental Organizations", *Society*, 1997, vol. 34, nu. 2, p. 60.

[51]Sheelagh Stewart , "Happy After in the Market Place: Non-Governmental Organizations and Civil Society", *Review of African Political Economy*, 1997, vol. 24, no. 71, p.28.

Craplet'e göre hükümet dışı örgütler "*kar amacı gütmeyen özel kuruluşlardır.*"[52] Bununla birlikte hükümet dışı örgüt kavramı genellikle devlet organizasyonunun karşıtı ve kar amacı gütmemenin karşılığı olarak kullanılmaktadır.[53] Diğer bir ifade ile hükümet dışı örgüt denildiğinde devlet veya devletin bir kurumu ve kuruluşu olmayan ve aynı zamanda kâr amacı gütmeden faaliyette bulunan örgütler anlaşılmaktadır. Smillie'ye göre "*hükümet dışı örgütler halkın örgütlenme ihtiyacının, değişimin ve kendilerini daha iyi koşullara taşıma isteğinin bir dışa vurulması olayıdır.*"[54] Hükümet dışı örgüt olarak ifade edilen bu varlıkların belirgin vasıflarından biri doğrudan doğruya halka ilişki içerinde bulunmaları ve devletler ile resmi bir bağlarının bulunmayışlarıdır.[55] Yine Smillie'ye hükümet dışı örgüt kavramı, "*ağırlıklı olarak devletin dışında kalan alan için kullanılmakta ve gönüllülük esasına dayanan ve kar amacı gütmeyen örgütleri ifade etmek için kullanılmaktadır*."[56]

Bu örgütlerin ortaya çıkmalarıyla birlikte devlet merkezli siyasal yapılar yerini sivil toplum merkezli anlayışlara bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda sivil toplum kavramını da değinmek gerekir. Geçmişte sivil toplum daha ziyade "daha iyi bir toplumsal düzene kavuşmak için bireyin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen siyasi kurumlar" anlamında kullanılıyordu".[57] Bugün ise sivil toplum denildiğinde devletin örgütsel ve işlevsel yapısı dışında kalan bir alan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, devlet ve sivil toplum ayrımı ile neyin ifade edilmek istendiği çoğu kez açık değildir. Kean'e göre; "*askeri, polisi, hukuksal ve örgütsel yapısı, üretici ve kültürel organları ile devlet bir yanda dururken, öbür tarafta devlete ait olmayan ve bir kısmı piyasa şartları tarafından düzenlenen, özel denetim altında bulunan ve bir kısmı da gönüllü biçimde örgütlenmiş bir alan bulunmaktadır; ve ne olduğu tam olarak açık*

[52]Michel Craplet, "The Role of Non-Governmental Organizations", *Addiction*, 1997, vol. 92, nu. 3, p. 105.
[53]Jude Fernando ve Alan W Heston "NGO's Between States, Market and Civil Society", *Annals of American Political and Social Sciences*, ,1997, vol. 554, p.12.
[54] Ian Smillie, "NGO's Development Assistance: A Change in the Mind Set", *Third World Quarterly*, 1997, vol. 18, nu. 3, p.270.
[55]Walter S. Jones, *The Logic of International Relations*, Seventh Edition, Harper Collins, New York, USA, 1991, s.542.
[56]Smillie, a.g.e. s.570.
[57]Ömer Çaha, "Sivil Toplumun Dünü ve Bugününde Kadın", *Türkiye Günlüğü*, 1994, sayı 26, s. 52.

olmasa da bu alan sivil toplum alanıdır."[58] Bu tanımdan yola çıkıldığında devletin örgütsel, hukuksal ve işlevsel yapısının dışında kalan alan sivil toplumu oluşturuyor denilebilir. Dianno Otto'ya göre hükümet dışı örgütler, "*yürüttükleri faaliyetlere, büyüklüklerine, kaynak sağlama durumlarına, kurumsallaşma derecelerine, coğrafi dağılımlarına, üyelik yapılarına ve felsefi yönelimlerine göre çok farklı biçimde ifade edilebilmektedir.*"[59]

Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından gündeme getirilen transnasyonalizm yaklaşımı çoğulcu yapısıyla geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden ayrılmaktadır. Tayyar Arı'ya bunu şu şekilde açıklamaktadır: "Sistem teorisi, realizm, oyun teorisi, jeopolitik teori, uluslararası rejim teorisi ve çok taraflılık gibi devleti uluslararası politikanın tek ve temel aktörü olarak gören teorilere karşı bir meydan okuma şeklinde ortaya çıkan tarnsnasyonalizm, devletlerin haricinde dış politika sürecini etkileyen, yönlendiren ve şekil veren başka aktörlerin de bulunduğunu öne sürmektedir."[60] Transnasyonal aktörler bağımsız hareket edebilme kabiliyetleriyle devletlerin mutlak otorite ve hâkimiyetlerini sınırlandırıcı bir özelliğe sahiptirler.

Liberal yaklaşım çerçevesinde; Transnasyonalizmin ilk nesli 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Keohane ve Nye 'Transnational Relations and World Politics' adlı eserlerinde devlet-dışı aktörleri ve tansnasyonal ilişkileri küresel ölçekte özerk kurumlar ve güçler olarak tanımlayarak dünya sorunlarına farklı bir yaklaşım getirmişlerdir. 1980'lerde dış politika ve uluslararası politikanın iç kaynaklarla çalışılması istikrarlı olarak zemin bulmuş ve uluslararası faktörlerin de iç politikayı etkileyebileceği ortaya çıkmıştır.[61] Dış politika konularının çeşitlenmesi ve yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla artan karşılıklı bağımlılık nedeniyle devlet merkezli yaklaşımlar uluslararası sistemin analizinde yetersiz kalmıştır.[62] İletişim ve ulaşım alanlarındaki teknoloji devrimiyle beraber, küresel politikalar, artan karşılıklı bağımlılık, transnasyonalizmin yayılması ve ekonomik, kültürel ve teknik alandaki

[58]John Keane, *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, çeviren: Erkan Akın ve Diğerleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988, s.9.
[59]Dianno Otto, "Nongovermental Organizations in the United Nations System:The emrging Role of İnternational Civil Society", *Human Rights Quarterly*,Vol.18,1996, p.110.
[60]Arı, a.g.e. s.405.
[61]Ferhunde Hayısever Topçu, *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden 'Yönetişime Geçiş Sorunu*', Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, s.94.
[62]Topçu, a.g.e, aynı yerde.

yeni küresel meselelerin ortaya çıkışıyla nitelendirilmektedir.'Liberal Çoğulcular' olarak bilinen bu yazarlar çağdaş dünya politikalarının karmaşıklıklarını ve dönüşümlerinin esas alacak alternatif bir 'çoğulcu' paradigma arayışında olmuşlardır. Bu düşünürlere göre realizm, dış politikayı veya uluslararası ilişkileri açıklamakta yetersiz kalmaktadır.[63]

Liberal uluslararası ilişkiler teorisinde, uluslararası ilişkiler ve devletin dış politikası, birey, ulusal baskı grupları, devlet, uluslararası örgütler ve uluslaraşırı örgütlenmeler düzeyinde(yani aktör düzeyinde) analiz edilmektedir.[64] Moravcsik, liberalizmin üç temel varsayımı üzerinde durmaktadır. Birincisi liberalizmde uluslararası ilişkilerin temel aktörleri yalnız devletler değildir; aynı zamanda bireyler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. İkincisi tüm hükümetler toplumun belli bir kesiminin temsilcisidirler; hangi kesimin çıkarlarının yansıtıldığı veya temsil edildiği önemlidir. Üçüncüsü, uluslararası çatışma ve işbirliği ile uluslaraşırı ekonomik etkileşimler devletlerin davranışlarının yansımaları ve tercihlerinin sonuçlarıdır.[65] Diğer taraftan, devletlerin uluslararası ilişkilerin tek aktörü olmasa bile en önemli aktörü olmaya devam ettikleri, bununla beraber, artık kendi kaderlerinin kendi ellerinde olmadığı gerçeği kabul edilmektedir. Zira devlet dışı yığınla aktör dış politika sürecini öyle ya da böyle etkilemektedir. İşte bu nedenle liberallere göre dış politika artık tek bir aktöre dayalı olarak açıklanamaz ve çözümlenemez.[66] Dünya politikasının yeni aktörleri liberal teorisyenlerden örneğin fonksiyonalistler için, uluslararası örgütler, onların teknik uzmanları, neofonksiyonalistler için işçi sendikaları, siyasal partiler, ticari örgütlenmeler ve supranasyonal bürokrasiler, karşılıklı bağımlılık okulu için çok uluslu şirketler ve uluslaraşırı koalisyonlardır.[67]

Transnasyonalizm yaklaşımında ticari ilişkiler, iletişim, turistik seyahatler, iş gezileri gibi devletlerin denetiminde olmayan toplumlar arası ilişkileri göz önüne almak gerekir. Uluslararası örgütler, uluslar arası STK'lar, çok uluslu şirketler, dinsel topluluklar, petrol şirketleri ve benzeri devlet- dışı veya devlet-üstü kurum ve

[63]Gustaaf Geeraerts, "Analyzing Non-State Actors in World Politics", *Pole Paper Series*, Cilt 1, Sayı 4, Ekim 1995, ss:2-3.
[64]Arı, a.g.e, s.355.
[65]Arı, a.g.e, aynı yerde.
[66]Ole R. Holsti, "Theories of İntenational Relations and Foreign Policiy: Realism and ıts Challenge", Charles W Kegley,Jr. (ed) *Contraversies in İnternational Relations Theory, Realism and Neoliberal Challenge*, New york,St. Martin's Press, ss.35-65.
[67]Arı, a.g.e, s.357.

kuruluşlar da uluslararası olayları etkilemektedir. Bunların uluslararası politik süreci etkiledikleri ve birçok konuda devletlerle rekabet içinde olduklarını ileri süren transnasyonalizm bunları birer aktör olarak dikkate almaktadır. Realist paradigma uluslararası ilişkileri askeri ve güvenlik konularından ibaret görüp dış politikayı askerlere ve diplomatlara emanet ederken, transnasyonalist paradigma ekonomik ve toplumsal ilişkileri ön plana çıkarmaktadır.[68] Toplumlar arasında çok sayıda temas vasıtasının olması, transnasyonel aktörlerin, hükümetler arası ilişkilerin ve uluslar arası kuruluşların dünya politikasında aktif rol oynadığını göstermektedir.

Rosenau 'Tubulence in World Politics (1990) adlı kitabında devlet-dışı aktörlerin doğrudan katılımcı olduğu bir uluslararası sistemin bütünleşmiş bir paradigmasını ortaya koyar. Rosenau, mevcut çağın modern teknolojilerin etkisi ve insanların analitik yeteneklerinin artmasından kaynaklanan dünya politikalarının işlevselliğindeki temel ve yoğun değişimlerle karakterize edildiğini ileri sürmektedir. İkinci dünya savaşından beri dünya aşamalı olarak yüksek siyasi karmaşa ve karışıklıkla nitelenen, değişim ve sürekliliğin eş zamanlı modellerinin geçerli olduğu yeni bir döneme girmiştir. Geleneksel realist model uluslararası sistemdeki değişimleri etkin bir şekilde açıklayamadığından, Rosenau[69] devlet sistemi paradigması dışında bir zemin ortaya koymuş ve yeni bir dünya düzeni alternatifinin çerçevesini çizmiştir.[70] Rosenau'ya göre "aktörlerin önemi hukuki statüleri veya egemenliklerinden ziyade bir eylem başlatma ve sürdürme yeteneklerince belirlendiğinden dolayı bu çok merkezli dünyanın var olduğu söylenebilir. Her ne kadar devletlerin bünyelerinde bulunsalar da çok merkezli dünyanın bu egemen olmayan aktörleri devletlerin yüzleştikleri sınırlamalardan kurtulabilmekte ve kendi hedeflerinin takipçisi olabilmektedirler. Bu aktörlerin devlet-merkezli kurallara tabi olmaları çoğunlukla formalitedir."[71] Devlet-dışı aktörlerin ilk tasnifi, iki temel uluslar arası kuruluş türü arasında ayrıma gitmektedir. Hükümetlerarası kuruluşlar (IGO) ve uluslar arası hükümet-dışı kuruluşlar(INGO). Bu iki kategori, geleneksel aktör devletin yanında iki ana devlet-dışı aktör olarak kabul edilmektedir. Gerek

[68]Topçu, a.g.e, s.94.
[69]James N Rosenau, *Turbulence in World Politics:A Theory of Change and Continuty*, New York, Harvester Wheatsheaf, 1990, s.244.
[70]Geeraerts, a.g.e, s.12-13.
[71]Geeraerts, a.g.e, s.13.

IGO'lar gerekse INGO'lar birden fazla devletten fazla katılımcıya sahip olma noktasında benzerdirler. IGO, iki veya daha fazla egemen devlet arasında düzenli siyasi ilişkilerin yürütülmesi amacıyla anlaşmayla oluşturulmuş kurumsal yapı olarak tanımlanmaktadır. IGO üyeleri devletlerdir ve temsilcileri de hükümet kurumlarıdır. Bu tür organizasyonlarda devlet temsilcileri düzenli aralıklarla toplantı yaparlar, detaylı karar alma prosedürü ve sürekli bir sekreteryası bulunmaktadır. En çok bilinen çağdaş IGO Birleşmiş Milletlerdir(BM). INGO'ların üyeleri de devletlerdir; fakat devlet temsilcileri hükümet dışı kuruluşlardır. Dahası bu kuruluşlar üyeleri özel derneklerden bireylere kadar değişiklik gösteren kar amaçlı olmayan kuruluşlardır. IGO'lar gibi sürekli bir sekreteryası, üyelerinin temsilcilerinin katıldığı planlı, düzenli toplantıları ve belirli karar alma prosedürleri vardır.[72] Harold Jacobson da transnasyonel kuruluşları, birden fazla devlet içerisinde nispeten özel fonksiyonları yerine getiren, hiyerarşik olarak organize olan, merkezi olarak yönetilen hükümet-dışı bürokrasiler olarak tanımlamıştır. Yazar fonksiyonları INGO'lara benzeyen iki farklı uluslararası aktör kategorisi belirlemiş ve bunları transnasyonel başlığı altına almıştır. Bunlar dini gruplar ve işletmelerdir.[73] Jacobson'a göre; transnasyonel kuruluşlar en geniş ve en kapsayıcı şekilde tanımlanmıştır.

Uluslararası arenada devletlerarasında yürütülen diplomasinin yanı sıra doğrudan halkları hedefleyen ve devlet dışı aktörleri ön plana çıkaran bir yaklaşım artık çok daha yaygındır. STK'lar, medya kuruluşları, üniversiteler ve özel sektör dış politikayı yönlendiren aktörlere dönüşmüşlerdir. Bu çerçevede ABD ve AB'de bu konuya 'dış politikanın özelleştirilmesi' penceresinden bakılmaktadır. Artık dış yardımların hedef ülkeye değil, daha çok ilgili ülkede faaliyet gösteren STK'lara yapılması eğilimi güçlenmiştir. STK'lar bugün dev bir küresel sektöre dönüşmüştür. STK'ların sadece 35 bininin toplam yıllık bütçesi 1,1 trilyon Amerikan dolarına ulaşmıştır. Bu kuruluşlarda çalışan sayısı 19 milyondur. Bu örgütler talimatları ve parayı hükümetlerden veya ilgili ülkede pazarı olan özel şirketlerden almaktadırlar.[74]

---

[72]Geeraerts, a.g.e, s.15-16.
[73]Geeraerts, a.g.e, s.19.
[74]Sinan Oğan, "Yeni Dünya Düzeni ve Sivil Devrimler" , *Turuncu Devrimler, Soros'un Yeni Dünya Düzeni: 'İkinci El Demokrasi' ve Neo-Conlar*, Sinan Oğan(der),İstanbul, Bir Harf Yayınları, Ağustos 2006, s.45-46.

Sınır aşan, küresel eğitim ve yardım faaliyetleriyle Gülen Hareketi, insani hizmetler vermek, halkın ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek ve sivil hakları korumak gibi özellikleri bakımından bir sivil toplum hareketi olarak nitelendirilebilir. Hükümet destekli bir örgütlenme yapısına sahip olmadığı gibi, finansmanı da devlet tarafından sağlanmamaktadır. Diğer taraftan, bir hükümet politikası ya da devlet ideolojisinin sonucu olarak da ortaya çıkmamıştır. Gülen Hareketi, bütünüyle inanç temelli bir hareket olarak başlamış, siyaset dışı karaktere sahip bir kültür ve eğitim hareketi olarak gelişmiştir.[75] Bu bağlamda Gülen Hareketi, Batı'daki STK'ların örgütlenme modelinden çok Türk tarihindeki Ahilik, fütüvvet ve alperenlikten ilham alan bir yapıya sahiptir; ama tarikat değildir, Türkiye sosyolojisine özgü bir sivil toplum hareketidir.[76] Küresel dil kullanan, sivil alanı güçlendiren, çoğulculuğa vurgu yapan ve bireyi özgürlüğünü elinden almadan modern ulus devlete karşı koruyan güçlü bir eğilimi vardır. TDAV ise Türk dünyası konusunda etkin STK'lardan biridir. TDAV'ın yöneticileri, yürüttükleri faaliyetlerle özellikle Türk dünyasının problemleri, kültürel birliktelik, Türkçenin yaygınlaştırılması gibi konularda devlet ve daha sonra da hükümet yetkililerini harekete geçirmeye gayret göstermektedirler. "Milli hassasiyet" söylemi ekseninde sivil kamuoyunun tepkisini harekete geçirmek ve bu kurumlara baskı yapmak ise bazı dönemlerde kullandıkları yöntemlerdendir.[77] Bu konuda Türk Hükümeti'nin daima aktif bir dış politika izlemesini pek çok platformda dile getirilmiştir.

2. TÜRKİYE'NİN KAFKASYA VE ORTA ASYA'YA YÖNELİK KÜLTÜR DIŞ POLİTİKASI

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra değişen dünya konjonktürü, Türk dış politikasında parametre değişimine yol açmıştır. 1945 ila 1990 arası dönemde dış politikasını iki bloklu sistemi dikkate alarak oluşturmuş olan Türkiye, söz konusu sistemik engellerin ortadan kalkmasıyla birlikte, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar ve

[75]Helen Rose Ebaugh, *Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil toplumsal Hareketin Sosyolojik Analizi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, 32. Baskı, s.76.
[76]Ali Bulaç, *Gülen Hareketinin Sosyolojik Portresi*, Can Bahadır Yüce ile Röportaj, Zaman Gazetesi, 24Ocak2008,*http://www.arastirmamerkezi.org/Haberler/Detay/1485/G%C3%BClen%20hareketinin%20sosyolojik%20portresi*, (11.12.2011).
[77]Filiz Sever Cicioğlu, *Türk Dış Politikası Ve Sivil Toplum Kuruluşları: Türkiye'nin Balkanlar Ve Türk Dünyasına Yönelik Politikası Üzerinden Bir Değerlendirme,* Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 1(1): s.75-88.

Orta Asya gibi bölgelere yönelik bağımsız politikalar oluşturmak durumunda kalmıştır. Bu bölgedeki meydan okumalarla başa çıkabilmek için Türk yetkililer, mevcut şartlar altında uzun yıllar ihmal edilmiş bir alan olan kültür dış politikasına yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda ilkin Orta Asya ve Kafkaslara yönelen Türkiye zamanla hem kültür dış politikası araçlarını (Büyük Öğrenci Projesi ve Yunus Emre Enstitüleri vb.) çeşitlendirmeye hem de bu alanı genişletmeye gayret etmiştir. Türk hükümeti bu yüzden bölge ülkeleri ile özellikle dil ve kültür alanlarında ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Türkiye kültür dış politikası çerçevesinde, Orta Asya'da öncelikle bu ülkelerden Türkiye'ye öğrenci getirmeyi öngören "Büyük Öğrenci Projesi"ni uygulamaya koymuş, diğer yandan da hem kendisi bölgede eğitim kurumları kurmuş hem de Gülen Hareketi gibi bazı özel girişimcilerin Kafkasya ve Orta Asya'da çeşitli düzeylerde okul kurmalarına destek vermiştir. Bu bölümde Türk kültür dış politikasının taşıyıcı unsurlarından biri olarak, bölge ülkeleriyle yapılan eğitimde işbirliği çerçevesinde 1992 yılında uygulamaya başlanan Büyük Öğrenci Projesi ile dış politika ve Türk okulları arasındaki ilişki ve okulların dış politika alanındaki işlevi ele alınacaktır. Çalışmanın esas konusunu oluşturan Gülen Hareketi'nin bölgede açmış olduğu okullar ise Azerbaycan ve Orta Asya'da Türk okulları başlığı altında ayrı bir bölümde detaylı olarak incelenecektir.

2.1. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya Yönelik Eğitim Politikası

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki eğitim faaliyetleri iki başlık altında incelenebilir: Birincisi, bölge ülkelerinden öğrencilerin Türkiye'ye getirilerek, Türkiye'deki okullarda eğitim görmesi, ikincisi ise, bölgede kendi kurduğu eğitim kurumlarında bölge insanlarını eğitmek şeklinde ifade edilebilir. Türkiye, birinci politikasını, Büyük Öğrenci Projesi adı altında bir projeyle hayata geçirmiştir. Burslar yoluyla Türkiye'ye öğrenci çekmeyi amaçlayan bu proje yoluyla, ilk aşamada, 7 bini yükseköğretim ve 3 bini ortaöğretim öğrencisine olmak üzere toplamda 10 bin öğrenciye burs verilmesi planlanmıştır.[78] 1992 yılında işlerlik

[78]Fahri Türk, "Tükiye Türkmenistan İlişkileri 1990-2010", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 60 ve Yüksel Kavak ve Gülsün Atanur Baskan, Tükiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve

kazanan bu proje, dönemin cumhurbaşkanı Özal'ın Orta Asya'ya duyduğu derin ilginin de etkisiyle başlangıçta bağımsızlığını kazanan beş Türk Cumhuriyete yönelik olarak başlatılan bu proje daha sonra genişletilerek Türk ve Akraba Topluluklarını da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmıştır. İkinci politika ise, devlet ve özel kuruluşlar tarafından açılan bölge ülkelerinde okullar açmak şeklinde gerçekleştirilmiştir. Eğitimde işbirliği politikasının ikinci ayağı olan okullar politikasında, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yüksek öğretim Kurumu (YÖK), Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı (TİKA), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve Türkiye'deki üniversitelerin yan kuruluşlarının bölgede açmış olduğu okullar ve eğitim faaliyetleri olarak sıralanabilir. Orta Asya ile eğitimde işbirliği amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Şubat 1992'de Orta Asya ülkelerinin eğitim bakanlıklarıyla eğitim alanında işbirliğinin esaslarını belirleyen protokoller imzalanmıştır. [79] MEB 1992 yılından bu yana her yıl Türkçe, Türk kültürünü ve eğitim sistemini tanıtıcı seminerler düzenlemektedir.[80] Bu faaliyetlerin haricinde Orta Asya ülkelerine okul kitapları ile eğitim araç ve gereçleri göndermektedir.[81] MEB 1990'ların başında Orta Asya'da 15 adet okul açmıştır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) tarafından da Orta Asya ülkelerinin dini ihtiyaçlarını gidermek için Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da birer İlahiyat Fakültesi, yine Azerbaycan, din eğitimi veren lise açılmıştır. Devletin finanse ettiği okulların yanında özel teşebbüsün bölgede açtığı okulların en dikkat çekici olanı kuşkusuz Gülen Hareketi'ne yakın duran işadamları tarafından da çeşitli seviyelerde açtığı okullardır. Bu okullar Türk devlet adamları tarafından sürekli desteklenmiştir. Türk devlet adamları Orta Asya'ya yaptıkları resmi ziyaretlerde Türk okulları olarak bilinen bu okulları ziyaret etmeden Ankara'ya dönmemişlerdir.[82] Türk okullarının kuruluş aşamasında Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi liderler ilgili ülkenin devlet

---

Akraba topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim bilimleri Dergisi*, Cilt 20, Sayı 103, s. 96.

[79]Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü, *1992-1993 Faaliyetleri Kitapçığı,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1993, ss.1-45.

[80]Nadir Devlet, "Türkiye'nin Avrasya'ya Yönelik Kültür Politikaları", Derleyen: Mustafa Aydın, *Türkiye'nin Avrasya Macerası (1989-2006)*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2007, s.183.

[81]Milli Eğitim Bakanlığı, a.g.e., s.5.

[82]Fahri Türk, "Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2012)" , Derleyen: Fahri Türk, *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu-1990'lardan Günümüze*, Paradigma Yayınevi, Edirne, Şubat 2013, s.9.

başkanına yazmış oldukları referans mektuplarıyla adeta bu okulların kuruluşunu teşvik etmişlerdir.[83] Türk özel girişimciler tarafından kurulan diğer okullar ise Türk Dünyası Araştırmalar Vakfına (TDAV) bağlı eğitim kurumlarıdır. Bu vakfa bağlı eğitim kurumları; kültür merkezleri, liseler ve yükseköğretim kurumu olarak üç kategoride ele alınabilir. Bu okullarda Gülen Hareketi'nin okullarının aksine İngilizce yerine tamamen Türkçe eğitim yapılmasıyla Türkçe üzerine hassaslığı ile ön plana çıkmaktadır.

2.1.1. Büyük Öğrenci Projesi

Büyük Öğrenci Projesi, 1992 yılında, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarının yetişmiş insan gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak, Türkiye dostu genç bir nesil yetiştirmek ve Türk dünyası ile kalıcı bir kardeşlik ve dostluk köprüsü kurmak, Türkçeyi öğretmek ve Türk kültürünü tanıtmak, Türk dünyasında yer alan ülkeleri ve bu ülkelerin kendi aralarındaki ilişkileri geliştirerek ortak bir çatı oluşturmak amacıyla uygulanmaya konulmuştur.[84] Bu projeye o zamanlar 10 bin öğrenci projesi adı verilmiştir. Nedeni ise, bunun ilk kez 1992-93 eğitim-öğretim yılında 10 bin öğrenci ile uygulamaya konulmuş olmasıdır.[85] Bu projenin taşıdığı önemi, söz konusu proje hayata geçtiği zaman, dönemin Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan: "Bu çocuklar tahsili bitirip ülkelerine döndüklerinde büyük Türk dünyasının genç mimarları olarak geleceğimizin teminatı olacaklardır. Bütün ümidimiz gençlerdedir." şeklinde ifade etmiştir.[86]

Başlangıçta Orta Asya'da bulunan beş Türk cumhuriyetini kapsayan bu proje zamanla genişletilerek eski SSCB ülkeleri, Balkanlar ve Asya coğrafyasındaki devletlere odaklanmıştır. 1992-93 eğitim-öğretim yılında 10 bin öğrenci ile başlayan projenin öğrenci sayısı, ilerleyen yıllarla birlikte düşürülmüştür. Böylece 2012-2103 eğitim öğretim yılına gelindiğinde toplam öğrenci sayısı 5.980 olarak belirlenmiştir.[87] Tablo-1 incelendiğinde, Özbekistan'dan gelen öğrencilerin sayısının

---

[83]Mustafa Balbay, *Orta(daki) Asya Ülkeleri*, 3. Baskı, İstanbul 2005, s.255.
[84]1992 tarih ve 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim ve Öğretim Genel Müdürlüğü kuruluş kanunu, *http://abdigm.meb.gov.tr/www/tarihcemiz/icerik/16,* (24.05.2013).
[85]Mehmet Sağlam, "Türk cumhuriyetleri ile Eğitim İlişkimiz", *Yeni Türkiye,* Sayı 15, 1997, s.683-684.
[86]Köksal Toptan, "Türk dünyasında Eğitim", *Yeni Türkiye*, sayı 15, 1997, s.695.
[87]MEB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, İstatistikler,

diğer ülkelere göre bir hayli düşük olduğu gözlenmektedir. Bu durumun nedeni Özbekistan'ın eğitim alanında Türkiye ile işbirliği yapmaktan vazgeçmiş olmasıdır. Özbekistan, Türkiye'nin Özbekistan siyasi muhalifleri Erk Partisi lideri Muhammed Salih ile Birlik Partisi lideri Abdürrahim Polatov'a destek verdiği iddiası ile Türkiye ile tüm ilişkilerini dondurmuş ve bunun neticesinde Türkiye'de bulunan tüm Özbek öğrencileri ülkesine geri çağırmıştır. Ne yazık ki, bu siyasi kriz hala çözülememiştir.

Tablo 1: Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarından Gelen Burslu Öğrenciler (19.11.2012 tarihi itibariyle)

Ülkeler	**TÖMER**	**Ön Lisans**	**Lisans**	**Yüksek Lisans**	**Toplam**
Azerbaycan	50	9	342	47	624
Kazakistan	56	20	230	119	473
Kırgızistan	35	30	332	131	598
Özbekistan	16	3	67	11	100
Türkmenistan	18	--	530	13	566
Asya Ülkeleri	154	45	1237	306	1892
Balkan Ülkeleri	112	58	1273	215	1727
Toplam	441	165	4011	842	5980

Kaynak: MEB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü çevrimiçi adresi, İstatistikler, *http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2012_2013.pdf,* (26.05.2013).

10 bin öğrenci projesinin başarıya ulaşamayacağı çeşitli kurumlarca daha işin başında belirlenmiş ve gerekli uyarılar yapılmıştır. Örneğin, Marmara Üniversitesinde yürütülen bir araştırmanın sonuçları 14 Ocak 1993 gibi erken bir tarihte sorunlara işaret etmekteydi. Marmara Üniversitesinde kayıtlı olan 552 öğrenci arasında gerçekleştirilen 40 soruluk uyum anketi sonuçlarına göre, öğrencilerin 2/3'si verilen burs miktarından, ankete katılan 536 öğrenciden 407'si ise yurtlardan şikâyetçi olmuşlardır. Yurtlardaki temizlik ve ısınma yetersizliği ile kalabalık ortam en rahatsız edici unsurlar ifade edilmiş, Türk öğrencilerle anlaşma konusunda ise en mühim engel olarak dil ortaya çıkmıştır. Yapılan anketten ayrıca % 50 oranında öğrencinin Türkiye'ye gelmeden önce Türkiye hakkında hiçbir bilgi alamamış olduğu anlaşılmış, tahsilini tamamladıktan sonra Türkiye'de kalmayı arzu edenlerin oranı ise % 18,5'ta kalmıştır. Türkiye'de umduklarını bulanların oranı ise % 23 iken, % 21'lik bir oran tam bir hayal kırıklığına uğradıklarını belirtmişlerdir.[88] Bu

http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2012_2013.pdf, (26.05.2013).

[88]Nadir Devlet, *Türki Öğrencilerin Uyum sorunları (Anket Sonuçları)*, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 14.01.1993.

sorunların oluşmasında ve çözülememesinde bu projenin en başta maliyet hesabının yeterince yapılmaması, bütçeden gerekli payın ayrılamaması ve en önemlisi de bu projeyle alakalı olarak kurumsal bir yapının oluşturulmamış olması yatmaktadır. Neticede amaçlanan hedeflerin çok gerisinde kalınmış ve istenen seviyede bir eğitim faaliyeti gerçekleşmemiş ve geleceğe yönelik bir adım atılamamıştır.

2.2. Dış Politika ve Türk Okulları

Türk STK'ların, 1992 yılından itibaren yurtdışında ikili anlaşmalar çerçevesinde okullaşmaya önem vermek suretiyle Orta Asya'ya ilişkin kültür dış politikasında olumlu adımlar atmaya başlamıştır. Böylece Türkiye, Türkçeyi ve Türk kültürünü yayarak küreselleşmeye de büyük katkı yapmaya başlamıştır.[89] Türkiye, Büyük Öğrenci Projesi ve yurtdışında açtığı okullar gibi araçlarla kültür politikasını sağlam temeller üzerine kurmuştur. Orta Asya ile atılan bu kültürel adımlar, Türk halklarının birbirini daha iyi anlamasını ve ülkeler arasındaki işbirliği imkânlarını artıracaktır.

Türk okulları, Türkiye'nin kültür dış politikasında artık adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Okullar dünya üzerine yayıldıkça Türkiye'nin tanınırlığına katkıda bulunmaktadır. Okullar vasıtasıyla, kültür ve eğitim araçlarının dış politikada kullanılması Türk dış politikasının da "yumuşak güç" stratejisine olumlu yönde etki etmektedir.[90]Türk dili ve bayrağı bu denli geniş bir coğrafyada dalgalandıran okullar, gönüllü birer fahri konsolos gibi çalışarak, milyonlarca dolar verilerek yapılamayacak tanıtım ve lobi faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler.[91] Nitekim Türk devletinin Afrika kıtasında temsilciliği bulunmayan ülkelerde, Türk okulları açılmış ve bulundukları ülkelerde Türkiye adına tanıtıcı bir fahri konsolosluk gibi hareket etmişler. Hatta Türk Dışişlerinin Afrika açılımı dolaysıyla başlattığı Afrika ülkelerinde temsilcilik sayısının artırılmasında ekonomik ve kültürel olarak işadamı ve bazı Türk heyetlerine ve yol gösterici kılavuz gibi hareket etmişlerdir. Türkiye'ye çok uzak bu bölgelere Türk özel sektörünün bu tür bir girişimi Türk insanında

[89]Fahri Türk-Gözde Ergin, "Türkiye'de Öğrenim Gören Orta Asyalı Öğrenciler" , *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı 1, 2010 ISSN: 1309 -8012 (Online).
[90]Ozan Örmeci, "Türkiye'nin Yumuşak Gücü", *http://politikaakademisi.org/turkiyenin-yumusak-gucu/,* (10.12.2012).
[91]*http://tr.fgulen.com/content/view/14127/13,* (23.08.2007).

kendine bir özgüven sağlamıştır. Doğal olarak bu özgüven dış politikada da etkili olmaya başlamış ve özgün politikalar geliştirilmesinde bazı eşiklerin aşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu okulların hayata geçirilmesinde Türk devlet adamları ve idarecilerin katkısını da göz ardı edilmemelidir. Turgut Özal'dan Bülent Ecevit'e kadar devletin başında bulunmuş devlet adamlarının bu okullar konusunda teşvik edici davrandıklarını söylenebilir. Türk okullarının en önemli katkısı kuşkusuz Türkçenin bir dünya dili olma yolunda önemli katkılar sağlaması ve Türkçenin dünya üzerinde yaygınlaşmasıdır. Bu işlevi nedeniyle Türk okulları Türk devleti tarafından takdir edilmiştir. Bu konuda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül: "Türk devletinin, devlet eliyle olmayan en büyük projesi bu diyebilirim. 135 ülkede temsilciler var. 140 ülke içerisinde yarışma yapılmış ve bin 500 öğrenci Türkiye'ye getirilmiş. Türk devletine en büyük hizmetlerden biridir. Büyükelçilik olmadığı yerlerde elçilik açalım dediğimizde aslında oraya Türk bayrağı çok önceden asılmış. En güzel şekilde ülkemizi temsil ediyorsunuz, anlatıyorsunuz, öğretiyorsunuz. Birleşmiş Milletlerin iyi niyet elçileri vardır. İnsanlara en büyük hizmeti yapanlara elçilik unvanı verir. Sizleri de ülkenizin iyi niyet elçileri olarak görüyorum. Çok sağlam köprülerin kurulmasına vesile olacaktır. O bakımdan Türk okullarının değerinin ileri de çok daha büyük olacağını görüyorum. Gittiğim her yerde vaktim olduğunda muhakkak ziyaret ediyorum."[92] Tarihte ulaşılamayan ülke ve coğrafyalara da bu şekilde ulaşıldığını ve öğretildiğini anlatan Gül, Tunus'taki bir hatırasından bahsederek "Tunus'ta Türkçenin seçmeli bir dil olmuş liselerde. Türkçe giderek yaygınlaşıyor, öğreniliyor, öğretiliyor." diyerek Türk devletinin okullara ne denli önem verdiğini ifade etmiştir.[93]

Avrupa Birliği Bakanı olan ve AKP iktidarının dış ilişkilerden sorumlu vekili Mevlüt Çavuşoğlu, Türk okullarını, Türkiye'nin itibarı açısından değerlendirerek: "Dünyanın her bir köşesinde yapılan okullar, bugün Türkiye'nin itibarı için, Türk insanını itibarı için çok önemli bir kriterdir. Dünyanın hangi ülkesine gidersek gidelim. Türk Hava Yolları uçuyorsa, büyükelçiliğimiz varsa o.

---

[92]Abdullah Gül, "Türk okulları, devlet eliyle olmayan en büyük projemiz*", Zaman Gazetesi*, 12 Haziran 2012, *http://www.zaman.com.tr/gundem_turk-okullari-devlet-eliyle-olmayan-en-buyuk-projemiz_1302112.html,* (12.06.2012).

[93]*Zaman Gazetesi*, 11 Haziran 2012, *http://www.zaman.com.tr/politika_turkcenin-cocuklari-cankayada-abdullah-gulden-turk-okullarina-buyuk-ovgu_1302020.html,* (11.06.2012).

Yoksa mutlaka konuşulan tek şey Türk Okulları kalitesi ve Türk insanının kalitesidir. Bu bize gurur ve onur veriyor. Hiç kimsenin cesaret bile edemediği yerlere bile o gönül köprüleri ulaşmış. Bundan 5 yıl önce Kenya'nın en tehlikeli bölgesine gittiğimizde bize 'Siz buradaki rezaleti görmeye mi geldiniz.' dediler. Biz de 'Yok biz burada Türk okullarımız ve arkadaşlarımız var. Onları görmeye geldik.' dedik. Onlarda 'O zaman tamam.' dediler. Sizin yaptığınız destek ve hayırlarınızla sadece öğrenci değil, Türkiye'yi seven ve gelip gören, destekleyen, Türkiye'nin büyük elçilerini de yetiştiriyorsunuz. Bu Türkiye için önemli. Türkiye'nin imajı için çok önemli.[94] demiştir. Son olarak Dışişleri Bakan Yardımcısı Naci Koru, Türk okullarını, dış politikanın önemli bir aktörü olarak değerlendirmiştir. Koru: "Geçmiş dönemlerde dış politika denildiğinde sadece Hariciye'nin akla geldiğini, fakat bugün TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve Yunus Emre Enstitüleri gibi kurumların da dış politika yapımına iştirak ettiğini dile getirdi. Devlet destekli kurumların yanı sıra sivil toplum inisiyatiflerinin de dış politikada aktör haline geldiğini söyleyen Koru, bu duruma örnek olarak THY'nin yurtdışı seferlerini artırmasını ve dünyanın her köşesinde açılan Türk okullarını örnek gösterdi. Ziyaret ettiği Türk okulları ile ilgili tecrübelerini paylaşan Koru, "Yurtdışındaki okullarımız dış politika için çok önemli bir araç. Ben Sayın Cumhurbaşkanımız ile birkaç kez Afrika'ya ve Uzakdoğu'ya gittim. Bangladeş'e, Hindistan'a ziyaretler yaptık. Her gittiğimiz yerde Türk okullarını da ziyaret ediyoruz. Onları görünce tüylerimiz ürperiyor. Gana'ya, Gabon'a gidiyorsunuz yine onlar var. Her ülkede 2-3 tane var. Bu okullarda Türk kültürü ve Türkçe öğretiliyor. Bakıyorsunuz, siyahî öğrenciler Türkçe şarkılar, şiirler okuyorlar. Bu, gurur verici bir gelişme." ifadelerini kullandı.[95]

Yurt dışındaki Türk okullarının en önemli ayırt edici ve önemsenmesi gereken özelliği medeniyetler arasındaki tanışmayı insan üzerinden gerçekleştirme amacı gütmesidir.[96] Bu yaklaşım medeniyetler arası barışın sağlanmasında önemli bir etkendir. Türk okullarının dış politikadaki bu işlevi, son yıllarda Türkiye'nin İspanya

---

[94]*http://www.haber10.com/haber/355562/#.UVC2Fze9L9k,* (25.03.2013).
[95]Naci Koru, "Türk Okulları, Dış Politikanın En Önemli Aktörü", *Zaman Gazetesi*, 17 Mart 2013, *http://www.zaman.com.tr/dunya_turk-okullari-dis-politikanin-en-onemli-aktoru_2066201.html*, (17.03.2013).
[96]Ümit Kardaş, "Medeniyetlerin İnsan Üzerinden Tanışması ve Türk Okulları, Derleyen: Faruk Tuncer, *Barış Elçileri- Dünyaya Açılan Türk Okulları-2*, Ufuk Kitapları, Aralık 2011, s.88.

ile başlattığı "Medeniyetler İttifakı" projesi ile uyumludur.[97] Bu okullarda her renkten, çeşitli etnik kimliklerden ve dinlerden çocuklarının birbirinin kimliğini dikkate almaksızın sevgi ve saygı ortamında eğitim aldıkları gerçeği kamuoyuna bir barış projesi olarak sunulmakta ve dış politikanın kültür boyutu ile bu konuya vurgu yapılmaktadır. Dünya üzerindeki bu yoğun insani odaklanmanın, bir medeniyetin ve kültürün tanıtımı ve medeniyetlerin insanla tanışması yoluyla barışa önemli katkı sağlayacağı açıktır. Bu çabaların tamamlayıcısı olan ve aynı ideale hizmet eden Uluslararası Türkçe Olimpiyatları da önemli bir faaliyettir. Bu olimpiyat ile dünyada Türkçenin yaygın bir medeniyet dili olduğu ve Türk kültürünün barışa hizmet ettiği ön plana çıkarılmaktadır. Türk okullarının dış politika anlamında fazla dile getirilmeyen bir özelliği de açık istihbarat kaynağı olmasıdır. Okullar, bulundukları ülkelerde, o ülke insanları, coğrafi bölgesi, yönetim ilişkileri ile mali durumu gibi konularda açık kaynak durumundadırlar. Türkiye o ülkelere ilişkin siyaset oluştururken bu okullardan sağlıklı ve kesin bilgi sağlamada ve istihbarat faaliyetlerinde faydalanmalıdır.

Ancak son dönemde meydana gelen Gülen Hareketi ve hükümet geriliminden yurtdışındaki okullar da nasibini almıştır. Hatta denilebilir ki süreç başlardaki olumlu durumdan şimdilerde olumsuz yöne doğru ilerlemektedir. Onikinci

[97]Medeniyetler İttifakı, İspanya Başbakanı Zapatero'nun teklifi üzerine, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Zapatero tarafından 2005 yılında başlatılmış ve bilahare Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından da benimsenerek bir BM girişimi halini almıştır. Son yıllarda Müslüman ülkeler ile Batılı toplumlar arasında görülen karşılıklı şüphe, korku ve kutuplaşma ortamı, çeşitli aşırı unsurlarca istismar edilmektedir. İttifak, uluslararası istikrarı tehdit edebilecek dereceye yaklaşan bu durumun daha da kötüleşmesini ancak kapsamlı bir koalisyonun önleyebileceği anlayışından hareketle, kültürler arasında karşılıklı saygı yoluyla bu eğilime karşı koymayı amaçlamaktadır. Girişim; tüm toplumların kalkınma, güvenlik, çevre ve refah konularında birbirlerine bağımlı oldukları hususunu esas almakta ve öncelikle önyargı, yanlış algılama ve kutuplaşmayla başa çıkmak amacıyla ortak siyasi bir irade oluşturmayı amaçlamaktadır. Başlatıldığı günden bu yana artan bir görünürlük kazanan girişim, bugün kültürler ve dinler arası diyalog bağlamında en önde gelen proje konumuna ulaşmıştır. Girişime dair eşgüdümü sağlamak ve İttifakın idari işlerini yürütmek üzere BM bünyesinde New York'ta bir Yazmanlık ihdas edilmiştir. Yazmanlık, uluslararası planda İttifakın tanıtımını yapmakta ve medya, gençlik ve eğitim gibi alanlarda somut projeler yürütmektedir. Ülkemizin de önerisi üzerine, eski Portekiz Cumhurbaşkanı Jorge Sampaio, 26 Nisan 2007 tarihinde BM Genel Sekreteri tarafından Yüksek Temsilci görevine atanmıştır. Bilahare Medeniyetler İttifakı Yazmanlığı tarafından bir uygulama planı hazırlanmış ve Yüksek Temsilcinin onayıyla 14 Haziran 2007 tarihinde BM Genel Sekreterine sunulmuştur.BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon 28 Eylül 2012 tarihinde New York'ta yaptığı açıklamayla, Yüksek Temsilcilik görevine 1 Ocak 2013 tarihi itibariyle BM 66'ncı Genel Kurul Başkanlığını yürütmüş olan Nassir Abdulaziz Al-Nasser'ı atadığını ilan etmiştir. Medeniyetler İttifakına ilişkin 96 ülkenin eş-sunucu olduğu karar tasarısı BM Genel Kurulunda 10 Kasım 2009 tarihinde konsensüs ile kabul edilmiştir. T.C.Dışişleri Bakanlığı çevrimiçi sayfası, *http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa,* (12.12.2013).

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Afrika ziyaretinde devlet başkanlarına Türk okullarının kapanması için telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur.[98] 1990'lı yıllardan günümüze kadar Türk devletinin ve hükümetlerinin Türk okullarına verdiği destek 17-25 Aralık 2013 tarihinden itibaren tersine dönmüş bulunmaktadır. Türk okulları arkalarına aldıkları devlet ve hükümet desteğini bulamamakla beraber, yine Türk devletinin tavsiyesi ile artık kapatılmaya başlamıştır. Bu amaçla Türk yetkililer gittikleri ülkelerde okulların kapanması yönünde tavsiye ve telkinlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu telkinler doğrultusunda Azerbaycan Türk okullarını kapatma kararı almıştır.[99] Bu süreçten olumsuz etkilenen sadece Gülen'e bağlı okullar olmamış, TDAV okulları da etkilenmiştir. Rusya'daki Tataristan-Kazan'daki TDAV okulları kapatılmıştır. [100]

3. GÜLEN HAREKETİ

3.1. Said Nursi ve Nur Hareketi

Her ne kadar bu çalışmanın konusunu Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk Okulları oluşturmaktaysa da Gülen Hareketi'nin Orta Asya'da açtığı okulları irdeleyebilmek için Said Nursi ile Gülen arasındaki bağlantıyı kurmayı sağlayacak tarihsel arka planın verilmesi zorunludur. Onun için Gülen Hareketini anlamak ve Nurcu Hareket ile ilişkisini açıklayabilmek için öncelikle Said Nursi'nin hayatı ve düşüncesini genel olarak ele alınacaktır.

1873'te Bitlis'in doğusundaki Nurs köyünde doğan Said Nursi, doğduğu yerin adını aldı. Onun yaşam öyküsünü anlatanlar ve uzmanlar,[101] onun ait olduğu sosyal ortam için o dönemde geleneksel eğitim yöntemi olan medrese eğitimden önemli ölçüde etkilendiğini belirtir. Din bilimlerinde olduğu kadar dünyevi alanlarda

---

[98]"Erdoğan Türk okullarının kapatılmasını istedi", *Zaman gazetesi*, 22 Ocak 2015, *http://www.zaman.com.tr/dunya_etiyopyada-turk-okullarinin-kapatilmasini-isteyen-erdogan-tepki-cekti-sira-oraya-mi-geldi_2272877.html, (*22.01.2015).

[99]"Azerbaycan Türk okullarını kapatma kararı aldı", *Hürriyet Gazetesi*, 19 Haziran 2014, *http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26638932.asp*, (19.01.2015).

[100]Arslan Tekin, "Kinin Ülkeye Zararı", *Yeniçağ Gazetesi*, 29 Ocak 2015, *http://www.yenicaggazetesi.com.tr/kinin-ulkeye-zarar-33394yy.htm*, (10.05.2015).

[101]Said Nursi hakkında bir çok eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, İsmail Mutlu, *Sorularla Bediüzzaman*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1995, Safa Mürsel, *Siyasi Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursi*, Yeni Asya Yayınları , İstanbul, 1989, Bu eserlerin haricinde daha bir çok eser bulunmakla beraber bu üç tanesi kaynak eser olarak sayılmıştır.

da yeni bilgileri almakta son derece yetenekli olması, çağdaşlarının ilgisini kısa sürede çekmesine ve Bediüzzaman (ki Arapça'da "zamanın güzelliği" anlamına gelir) lakabını almasına yol açmıştır. Said Nursi kendi hayatını iki döneme ayırmaktadır. Birincisi Sultan Abdülhamid'in müstebit idaresine karşı Jön Türklerle ortak hareket ettiği ve daha çok siyasi bir aktör olarak davrandığı Eski Said dönemi; bu dönemde sağ görüşlü gazetelerde ateşli makaleler yazıyor ve hem keskin bir cumhuriyetçi hem de yeni bir İslamcı profili çiziyordu.[102] İkinci dönem ise Cumhuriyet kurulduktan sonra Anadolu'nun çeşitli yörelerinde münzevi bir hayat tarzı sürdüğü, sürgün ve bazen de hapis hayatı yaşadığı Yeni Said (1926 sonrası) devridir. Talebeleri bu ikinci dönemde oluşmuş ve yaklaşık altı bin sayfalık Risale-i Nur külliyatının önemli bir kısmı yine bu dönemde çoğunlukta da sürgün ve hapisteyken yazıldı.

Nursi, Birinci dünya savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırında ciddi bir tehdit oluşturan Rus ordusuna karşı çarpışan halk milisleriyle beraber Ruslara karşı savaşmıştır. 1916'da Ruslar tarafından esir edilerek, iki buçuk sene Sibirya'da sürgün edilir. Bu süre sonunda Avrupa üzerinden uzun bir yolculuk sonrasında Türkiye'ye döner. 1925'te Kürt milliyetçiliği ve İslami öğelerle güdülenen, Şeyh Sait yönetiminde başlatılan isyana destek vermez. Ancak genç cumhuriyet yöneticileri tedbir amaçlı olarak Nursi'yi ülkenin doğusundan batısına mecburi ikamet adı altında sürgün eder.[103] Bu tarihten 1960 yılında ölümüne kadar Nursi sürekli olarak Barla, Isparta, ve Afyon'da sürgünde yaşayacaktır. Tüm yaşamını, mutlak bir gizlilik içinde eserini yazmaya ve "nur postacıları" adı verilen güçlü yandaş çevresi aracılığıyla yaymaya adar.[104] Nursi, modernizim ile İslam'ın çatışmadığı, İslam'ın modern bilime engel olmadığını ispat için müslümanların hem dini ilimler hem de pozitivist doğa bilimlerinin aynı anda almaları gerektiğini düşünmektedir. Bu amaçla, kendisi için çok değerli olan iki hayalini gerçekleştirmeye girişir: bunlardan ilki ülkenin doğusundaki Van ilinde, Mısır'ın Kahire şehrindeki El-Ezher Üniversitesi modeline dayanarak bir İslam üniversitesi

[102]Uğur Kömeçoğlu, "Kutsal ile Kamusal: Fethullah Gülen Cemaat Hareketi", Derleyen: Nilüfer Göle, *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri-Bir Atölye Çalışması*, Metis Yayınları, İstanbul,1999, s.156.
[103]Bayram Balcı, "Orta Asya'da Fethullah Gülen'in Neo-Nurcu Okulları: Yerleşmeleri, İşleyişleri ve Eğitim Yoluyla Aktardıkları Mesajın Doğası", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yaz 2002, Sayı:93, s.254.
[104]Hakan Yavuz "Search For A New Social Contract İn Turkey: Fethullah Gülen, The Virtue Party And The Kurds", *SAIS Review*, 1999, 1, pp. 114–43.

kurmaktır. İkincisi de modern okullarda din eğitimin verilmesi, medreselerde de bilimsel konuların öğretilmesini sağlayacak bir eğitim reformu yapmak üzere yönetimleri ikna etmek.[105] Çağdaşlarına kıyasla Nursi, Müslümanların modernliği reddetmeyen, fakat onunla düzgün bir ilişki kurmak için ayet ve hadislerden ilham almaları gerektiğini öğreten bir din âlimidir.[106] Ona göre kamusal hayat içinde dini inançların çok önemli bir rolü vardı ve bu rolün yerine getirilmesi bir zorunluluktu. Bu düşünceden hareketle Nursi din ile modern hayatın arasında mutlaka bir ilişki durumunu varsayarak, İslam'a modern yorumlar getirdi. Bunu yaparken yani kamusal alanda dine yer verirken, modernliğin iki önemli sacayağı olan bilimsel ve teknolojik gelişmeleri de kucaklayan bir tavır ortaya koydu.[107] Nursi'nin yazdığı metinler, Kur'an'ın modern bilim ve rasyonalite ışığında yeniden yorumlanması üzerine dayanıyordu. Onun öğretisinde ortaya çıkan hedefler şunlardı: İslam ve bilimin sentezi, hukukun üstünlüğü çerçevesinde en iyi hükümet biçimi olarak demokrasinin kabulü, akıl ile vahiy arsındaki bağlantıya işaret ederek İslami şuur seviyesinin yükseltilmesi ve en önemlisi, özgür bir ekonomi ve nitelikli eğitim yoluyla dünya ahiret saadetinin kazanılması.[108] Said Nursi'nin ilham aldığı bu fikirler, Gülen'in ilk yıllarında çok etkili oldu ve sonraki öğretilerinin ve yazılarının temel taşlarını teşkil etti.

3.2. Gülen ve Nur Hareketi

Nur Hareketi'nde Said Nursi'nin ölümünden sonra çeşitli bölünmeler yaşandı. 1970'lerden itibaren bölünmeler arttı ve yeni gruplar ortaya çıktı.[109] Said Nursi'nin çok sayıda takipçisi olmasına rağmen, bunların arasında uluslararası alanda Fethullah Gülen daha fazla ön plana çıktı. Gülen Hareketi, Nurculuk olarak zaten başlatılmış olan kolektif faaliyetin uzantısıdır. Dolaysıyla da bu faaliyet hareketin

---

[105]Balcı, a.g.e., s.251.

[106]Helen Rose Ebaugh, *Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil Toplumsal Hareketin Sosyolojik Analizi*, İstanbul, DK Yayıncılık, 1. Baskı, Kasım 2010, s.49.

[107] Ebaugh, a.g.e. s.49.

[107]M.Hakan Yavuz, *Laik Devlet Ve Fethullah Gülen Hareketi*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2004, s.32.

[109]Gülen Hareketi, Nur Hareketi'nin en kuvvetli mirasçısı olmasına rağmen tekeline sahip değildir. Bu gruplardan bazıları: Nursi'nin eserlerini modern basma tekniklerini reddederek eserlerin el yazması olması gerektiğinde ısrar eden Yazıcılar, Nursi'nin ülkenin doğusunda bir üniversite kurma hayalini gerçekleştirmeyi seçen Med-Zehra grubu, talebelerinden Mehmet Kutlular etrafında birleşen ve adıyla anılan günlük gazete Yeni Asya grubudur.

psikolojisine önemli ölçüde yansımıştır. Nur Hareketi oluşumunun ortaya çıktığı platform olarak gayri resmi örgütsel ağlar, Gülen Hareketinin hayatiyet kaynaklarıdır.[110] Nur Hareketinin dinamikleri, Gülen Hareketini Nurculuk'un kurucusu Said Nursi'nin sunduğu ana çerçeve ışığında yeniden yorumlamaya ve dünya çapında seferber olmaya itmiştir. İki hareket arasındaki süreklilik, Said Nursi'nin yazılı söylemi olan risale-i nur kitapları ve Fethullah Gülen'in alt dilinde ışık evler olarak bilinen özel gruplaşma ve örgütlenmenin inşası ile sağlanmaktadır. Bu evler Said Nursi'nin eserlerinin okunması ve takipçilerin İslami kimliklerinin güçlendirilmesinde önemli rol oynuyor. Kurumsal araçlar olarak nur dershaneleri, Nur Hareketinden Gülen Hareketine "ışık evler" olarak geçmiştir. Bu sayede Gülen, Said Nursi ile hiç tanışmamış olmasına rağmen, onun hedeflerini sahiplenip uluslararası alana taşımayı başarmıştır. Gülen'le Nursi'nin benzer özellikleri de hareket içindeki devamlılığı sağlayan önemli unsurlardır. Her ikisi de ülkenin doğusundan (Gülen Erzurum, Nursi Bitlis) gelmektedir. Yine, Nursi Rus emperyalizmine, Gülen ise Sovyet komünizmine karşı çıkmıştır. Ayrıca Gülen devamlı olarak sohbetlerinde Nursi'yi referans verir. Gülen Hareketinin, Said Nursi'nin kurduğu tarihi Nurculuk Hareketi'yle doğrudan mirasçısı olduğunu gösteren en temel unsur, Gülen Hareketinin eğitime, medyaya ve modern iletişime verdikleri önemdir.

Nur Hareketinin bir mirasçısı olması sebebiyle yeni-nurculuk olarak adlandırılabilen Gülen Hareketi, fırsatçılığı sayesinde uluslararası alanda devasa bir teşkilat kurmak için tüm saygın siyasi-dini akımlardan yaralanmasını bilmiş bir adam tarafından yönetilen ılımlı İslamcı bir sosyal harekettir. Gerçekten de Fethullah Gülen düşüncesinde pek çok ideoloji bulunur: İslam, Türklük ve Osmanlı ihtişamına nostalji anlamda Osmanlıcılık, devlet ve kurulu düzen savunuculuğu, Batı medeniyetine saygı anlamında Batıcılık; bunların hepsi de Gülen için önemli, konulardır ve simyacı Gülen, bu karışım sayesinde küresel hareketini Türkiye sınırlarının ötesine taşıyabilmiştir.[111]

[110]Kömeçoğlu, a.g.e., s.154.
[111]Balcı, a.g.e., s.259.

3.3. Gülen'in Hayatı

Gülen Hareketinin ve onun teşvikiyle açılan okulların işleyişini anlamak için Fethullah Gülen'in yaşamını ve karakterini mutlaka iyi irdelemek gerekir. Türkiye'de toplumsal ve dinsel yaşamın önemli aktörleri arasına giren Gülen hakkında yerli ve yabancı birçok gazeteci, yazar ve araştırmacı tarafından hayatı, hareketi ve icraatları hakkında kitap ve makale yazılmıştır. Çalışmada bu yazı ve eserlerden sıklıkla faydalanılmış bu çalışmalardan elde edilen bilgiler aydınlatıcı olmuştur. Yazarlarının genellikle Gülen'le mülakat yaparak Gülen'in yaşam öyküsünü ve düşüncelerinin ele alındığı belli başlı kitap ve makalelerin arasında Latif Erdoğan, Eyüp Can ve Nevval Sevindi'yi saymak gerekir. Latif Erdoğan kitabında[112] daha çok Gülen'in özel yaşamı, ailesi, ilk gençlik yılları konusunda sorular yöneltmiştir. Eyüp Can ise kitabında[113] Gülen'in düşüncelerinin genel bir manzarasını çizmeye çalışır. Çocukların eğitilmesinden, kadınla erkeğin toplumdaki yerlerine, Türk siyasi yaşamına, devlet-din ilişkilerine kadar çok çeşitli konular ele alınır. Nevval Sevindi ise Hoca Efendi ile New York sohbetleri başlıklı kitabında,[114] bir kadın olarak Gülen'e daha çok kadınlar hakkında sorular yöneltir. Türk kamuoyunun yakından tanıdığı bir gazeteci olan Sevindi, 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletlerinin New York şehrindeki Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kulelerinin terör saldırıları sonucu vurulması sonrasında Gülen'le 11 Eylül olaylarıyla ilgili sorular yöneltmiştir.

Gülen, 27 Nisan 1941'de Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesi Korucuk köyünde dünyaya gelmiştir.[115] Fethullah Gülen'in çocukluğunun geçtiği ve düşüncelerinin oluştuğu ortam olan Erzurum[116] dün olduğu gibi bugün de ulusal ve

---

[112]Latif Erdoğan, *Küçük Dünyam Fethullah Gülen Hoca Efendi ile Sohbet*, 41. Baskı, İstanbul, AD Yayıncılık, 1997, s.176.

[113]Eyüp Can, *Fethullah Gülen Hoca Efendi ile Ufuk Turu*, İstanbul, AD Yayıncılık, 1996, s.222.

[114]Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen New York Sohbeti*, İstanbul, Sabah Yayınları, 1997,s.176.

[115]Fethullah Gülen'in hayat kronolojisi (1941-1959), *http://tr.fgulen.com/content/view/3502*, (02.02.2012).

[116]Erzurum'un Türk kültür mirası içinde özel bir yeri vardır. 1878 Osmanlı-Rus savaşından başlayan bu milli kültür, 20. Yüzyıl başlarındaki Türk Kurtuluş Mücadelesiyle sağlamlaşmıştır. Mustafa Kemal işgal kuvvetlerine karşı Anadolu'daki Milli Mücadeleyi başlatmak için ilk ulusal kongreyi Erzurum'da düzenlemiş ve tüm ülkeden gelen heyetler bu şehirde toplanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dağılırken Türk –Rus savaşları sonrasında düşmanlar Erzurum'a kadar dayanmış ve işgal edilen yerlerden gelen göçler sonucunda bu bölgede milli duygular ve milliyetçilik yükselmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra soğuk savaş döneminde de Türkiye ile SSCB arasındaki gerilim neticesinde ve Sovyet lider Stalin'in bizzat Kars, Ardahan ve Erzurum'u içeren toprak talebi bu

dinsel duyguların yoğun olduğu bir bölgededir. Latif Erdoğan'ın kitabından genç Fethullah'ın çok dindar bir çevreden geldiğini, ulusal ve dinsel gururun bu çevrede geçer akçe olduğu anlaşılmaktadır. Aile ortamının ve doğduğu vilayetin yüceltilmesi Gülen'de hiç değişmeyen bir özelliktir. 'İyi erdemler-bağlılık, kahramanlık, vatanseverlik ve kendini ülkesi için feda etme duygusu- bu çevrelere bol bol atfedilir.[117] Gülen, 1950'lerden itibaren Türk siyasal yaşamındaki liberalleşme sayesinde ülkeye yayılan Said Nursi'nin (1876-1960) yazmış olduğu Risale-i Nur kitaplarıyla küçük yaşta tanıştı. Nurcu hareketin büyük simalarından ve kendisinin de hemşerisi olan Mehmet Kırkıncı ile birlikte Said Nursi ve kitaplarını okuyarak ondan ilham alır. Bu vakitten sonra Gülen, Said Nursi ve onun fikirleriyle ilgilenmeyi sürdürecektir.[118] Gülen'in katıldığı sohbet meclislerine cemaat adı veriliyordu. Cemaatler, tasavvuf temelinde yapılanmış tarikatların aksine, bir din âliminin kitapları ve düşünceleri etrafında şekillenen yapılanmalardı. Cemaat, tarikatlardan farklı türde yapılanmaydı, ortak bir söylem ve hedef birliği olan fertlerden oluşuyordu. Her bir fert bu normları daha fazla benimsedikçe ve cemaatin hedeflerinin gerçekleşmesi adına daha fazla emek harcadıkça, cemaatin daha güçlü bir üyesi olma hakkına sahip oluyordu.[119] Gülen, Nur cemaatinin bir üyesiydi; burada kazandığı tecrübe, onun sonraki hayatını ve dinleyici ile okuyucularından oluşan kendi cemaatinin oluşumunu önemli ölçüde etkiledi. Aslında Gülen Hareketinin sosyal örgütlenmesini anlamak için Nur cemaatine bakmak gerekir, çünkü Gülen'in gençlik yılları bu cemaat içinde geçti.

1990'lı yıllara gelindiğinde Gülen ismi kamuyunda sıkça görülür oldu. Turgut Özal, Tansu Çiller, Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit, Abraham Foxman, Morton Abramowitz, Papa II. John Paul gibi tanınmış din ve devlet adamları ile görüşmeler yapmıştır. Gülen açısından bu dönem 18 Haziran 1999'da atv'de yayınlanan bir kasetle sona erdi. Gülen'in bu kasetteki sözleri daha önce kamuoyuna açıkladığı

---

bölgedeki milli duyguların canlı kalmasını sağlamıştır. Bu milli duygular kendini Dadaş kimliğiyle özdeşleştirmiştir. Dadaş ruhu içinde güçlü bir Türklük ve İslam ağır basan renklerdir. Hakan Yavuz, "Towards an Islamıc Liberalism?: The Nurcu Movement And Fethullah Gülen", *Middle East Journal*, c.53, no:4, sonbahar 1999, s.584-605.

[117]Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri –Fethullah Gülen Okulları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 1. Baskı, s.133.

[118]Erdoğan, a.g.e. 45.

[119]Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı-Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim,* İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul, 2010, s.46.

ılımlı İslamcı görüşleriyle çelişkili bulundu. Tam da bu dönemde "sağlık sorunları" nedeniyle yeniden ABD'ye gitti. Bugüne kadar da geri dönmedi. 28 Şubat sürecinde 2000 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni devirmek amacıyla yasadışı terör örgütü kurmaktan Gülen aleyhine dava açılmış, bu dava önce 2000 yılı Aralık ayında çıkan af ile askıya alınmıştır. Daha sonra 2006 yılında terörle mücadele kanununda yapılan değişiklik sonrasında Gülen'in avukatlarının başvurusu nedeniyle yeniden görülmüş; 2008 yılında cürüm ve şiddete başvurarak teşekkül oluşturduğuna dair delil olmadığından yeni terörle mücadele yasasına göre beraat etmiş ve karar Yargıtay Ceza Genel Kurulunca da oybirliği ile onanmıştır.[120]

3.4. Gülen ve Orta Asya

Gülen, İzmir ve İstanbul'daki çeşitli camilerde verdiği vaazlarda Orta Asya'dan söz ediyordu. Orta Asya konusundaki en büyük çıkışını 1989 yılının Kasım ayında Süleymaniye Camisinde verdiği bir vaazda yaptı ve kalabalık bir topluluğa dünyadaki yeni süreci anlattı[121]. Kendisine yöneltilen bir soruya Gülen, eğitim hizmetlerinin yurtdışında ilk kez Orta Asya'da başlaması konusundaki ilhamı Atatürk'ten[122] aldığını söyler: Bu konuda Cumhuriyetin 10. Yıl nutkunda Atatürk,

---

[120]*TumGazeteler.com*,Yargıtay Ceza Genel Kurulu Fethullah Gülen`in beraatını onadı. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu`ndan (TMK) yargılanan Fethullah Gülen`e verilen beraat kararını onayan Daire kararına yapılan itirazı reddetti, (13.02.2009).

[121]Doğu Ergil, *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010, 1.Baskı, s.310.

[122]Atatürk'ün Orta Asya ve Kafkasya politikasını biraz açmak gerekir. Gazi Mustafa Kemal Paşa "Tarihte görülmüş birliklerin en üstününü" kurmak amacındaydı. Bu fikri vicdanında bir sır gibi saklıyor bütün hareketlerini o noktayı hedefleyerek gerçekleştirmeye çalışıyordu. İşte bu Atatürk'ün gözünde Milli Misak'tı. Ülke Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış, düşman denize dökülmüş, vatan kurtulmuştu ancak ekonomi ve insan gücüde tükenmişti, bütçe neredeyse yok gibiydi. İşte böyle zor bir zamanda "Türkiyat Enstitüsü" kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa işte bu koşullar içinde "Büyük Türk Devletleri Birliği" hayali uğruna çok uğraşmıştır. Türkistan ve çevresindeki Türk kaynaklı toplumların hareketlerini sürekli izledi ve paralel çalışmalar yaptı. Gazi Paşa Büyük Türk Devletleri birliği kurma çalışmalarının gizli kalmasına büyük özen gösteriyordu. Ancak Sovyetler Birliği bu folklör, etnografya, tarih düzeyinde sürdürülen çalışmalardan rahatsız oluyordu, çünkü Türkiye ile bu toplumlar arasında kurulacak ilişkiler yalnızca Sovyetlerin zararına olabilirdi. Selanik günlerinden beri bir sır gibi sakladığı bu fikir artık gerçekleşme yoluna girmeliydi. Onun için Türkiyat Enstitüsü yolunu seçmişti. Türkiyat Enstitüsü harıl harıl çalışıyordu önce "Türk Dili Encümeni" kuruldu. Dildeki Arapça kökenli sözcükler yerine halkın içinde yaşayan Türkçe sözcüklerin yerleştirilmesi için bir ön çalışma başlatıldı. Eğer bir Türk Dünyası yeniden kurulacaksa, dili Arap ve Fars dilinin egemenliğinden kurtulmalıydı. Atatürk'ün bir diğer hedefi de; tarihti, tıpkı dil encümeni gibi bir tarih encümeni kuruldu. Gazi Paşa Tarih konusunda oldukça titiz davranıyordu. Tebliğlerin hepsini dikkatle okuyup gözden geçiriyor ve bu konuda çalışan yerli yabancı uzmanlara "Türk Tarihinin Anahatları" adını verdiği bir kitabın bölümlerini yazdırıyordu. Mustafa Kemal tarihin devlet hayatındaki önemini çok iyi bildiği için bir yandan Dil Encümenini kurup ona dili sadeleştirme ve zenginleştirme görevi

bugün neler yapılması gerektiğini söylemişti: "Bugün, Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarından ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya Macaristan gibi parçalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilir. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte Türkiye o zaman ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde, dini bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz var. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, susup yalnız o günü beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanırlar? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların(Dış Türkler) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli."[123] Gülen, bu tarihsel yargıyı kuvveden fiile geçirmek için kendi üslubuna uygun bir başlama işareti verdi:'[…]nihayet uzun bir kış gecesinin ardından karlar erimeye, kar çiçekleri görünmeye ve güller açmaya başladı."[124] Özetle Gülen, SSCB'nin çözülmesini bir fırsat olarak görmüş ve yandaşlarına yol göstermiştir.

Neden Orta Asya? sorusuna Gülen: "Asya çocukluğumdan beri dualarımda yer alırdı; oradaki soydaşlarımızla, dindaşlarımızla kucaklaşmak bana çok önemli bir bayram gibi gelirdi. Gün geldi, işadamı, tüccarı, sanayicisiyle tüm arkadaşları cami kürsüsünden oraya gitmeleri hususunda teşvik ettim"[125] diyerek cevap vermiştir. Çocukluğundan beri önemsediği ve Türk kültürünün köklerinin bulunduğuna inandığı Asya ile önce gönül bağı sonra fiili (kültürel ve ticari) bağlar kurmak arzusu ile gülen izleyicilerine Asya'ya açılmayı öğütlemiştir.[126] Gülen bir politikacı ya da stratejist gibi geleceğe ait bir planlama yaparak, henüz SSCB dağılmadan yani Orta Asya ülkeleri bağımsız olmadan o ülkelere Türk müteşebbisini, sanayicisini, eğitimcisini gidip yatırım yapmaları hususunda teşvik etmiştir. Hatta denilebilir ki,

---

verirken bir yandan da bir Tarih Encümeni kurup ona da Türk Tarihinin Orta Asya Türk Devletlerine kadar uzatılması çalışmalarına başlaması görevini veriyordu. Tüm bunlar "Atatürk'ün Avrasya Devletinin" temelini atan çalışmalar olmuştur. Ne yazık ki bütün bu çalışmalar Atatürk'ün vefatı nedeniyle yavaşlamış yarıda kalmış, hedefine ulaşamamıştır. Tüm bunlar Atatürk'ün geleceği görmedeki ustalığını ve dehasını ortaya koymaktadır. İsmet Bozdağ, *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1998, ss.1-182.

[123]Nazlı Ilıcak,"21. Yüzyıla Yeni Bir Ses: Fethullah Gülen", *Akşam Gazetesi*, 12 Mart 1998.

[124]Ergil,a.g.e.aynı yerde.

[125] Mehmet Gündem, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları,1. Basım, 2005, s.62.

[126]Ergil,a.g.e. s.51.

Türkiye'de ilk defa sivil bir teşebbüs devletten önce Orta Asya ülkeleri daha bağımsız olmadan oralara gidip, gelecek hakkında çeşitli hedef ve planlama yapmışlardır. Gülen bunu şu şekilde açıklamıştır: "1980'lerin sonunda bir kısım sarsıntıları fark ederek, 'Oradaki insanlara sahip çıkalım. Çarlık Rusya'sının, komünizmin altında inlediler, şimdi de başka istismarlara açık olacaklar. Bu kardeşlerimizin yardımına gidelim."[127] Yine Asya'ya yönelmesini "birkaç yıl öncesine kadar Türkiye'nin bir Asya meselesi yoktu. Bazı şeylerin planı yapılıyordu ama bunu Atatürk çok önceleri söylemişti. Yani ABD Başkanı Mc Arthur'la Türkiye'de görüşürken 1935'lerde söylemişti. Demek ki bizim politikacılarımız 63 sene geriden geliyor demektir. Ben dedim ki, Asya'ya açılırsak ne kaybederiz? Azerbaycan'ı Ruslar işgal ettiğinde arkadaşlarımız orada idiler, ben de onlara 'kalın' dedim, 'Ezilseniz bile kalın!'. Onların mağdur olduğu bir dönemde orada olmamız, onlara yardım elini uzatmamız gerekir."[128]

Fakat bu bütünleşme sürecinin başlatılması için neden Orta Asya ülkeleri seçildiği sorusuna Gülen, işin kültürel boyutuna vurgu yaparak şu cevabı veriyor: "Türkiye dünyadan koparılmaz, koparılınca ağaçtan kopmuş bir dal gibi canlı kalamaz, kurur. Türkiye'nin dünya ile bütünleşme içinde olması lazım. Böyle bir bütünleşmede bizimle yürekten bağlantı kurabilecek içli-dışlı olabilecek, en başta Asya halkları vardır. Yani bir Türk birliği var. Arkadaşlarımı bu nedenle Asya'ya yönlendirdim."[129] Gülen'in gönlünde ve zihni dünyasında Orta Asya'nın özellikli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Gülen "Ben, 13 yaşımdan beri hep Asya steplerini düşünmüş, hicranla iki büklüm olmuşumdur. Ve şimdi oralara vefa borçlarını edâya koşmuş insanımız vasıtasıyla hasret gideriyorum. Biz, duygu, düşünce, anlayış, felsefe ve mantıkta bizimle beraber aynı değerleri paylaşan insanlarla, yolların bizi getirdiği bu son kaderdenk noktada buluşuyor, elimizde olan şeyleri onlara veriyor ve onlardan da maddî-mânevî hiçbir şey beklemiyoruz zira biz, şimdilerde kardeşlerimizi bulmanın engin sevincini yaşıyoruz."[130] Gülen'de Orta Asya bozkır romantizmi tasavvufi renklere bürünür, çünkü şeref köşesini 11.

---

[127]Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbeti*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Nisan 2002, s.81.
[128]Sevindi,a.g.e. s.82.
[129]Hulusi Turgut, 'Fethullah Gülen ve Okulları', *Yeni Yüzyıl*, 15 Ocak-3 Şubat 1998.
[130]Fethullah Gülen, *http://www.inancingolgesinde.net/fethullah-gulen-fasildan-fasila-serisi/12-fethullah-gulen-fasildan-fasila-4/1350-fethullah-gulen-fasildan-fasila-4-orta-asya.html,* (13.05.2006).

yüzyıldan beri bıkıp usanmadan Anadolu'ya irfan yayan mutasavvıflarına ayırır.[131] Sürekli olarak Ahmed Yesevi ve Bahaeddin Nakşıbend ile onların müritlerini selamlayan Gülen, Anadolu'nun Selçuklu orduları tarafından fethinden önce 'kolonizatör Türk dervişeri"[132] gönderdikleri için onlara minnet duyar; bu dervişler zemini hazırlayıp Türk ordularına yol açmıştır. Kendi sözleriyle "Anadolu Türklerine iman, ilim ve irfan taşıyan" 11., 12. ve daha sonraki yüzyılların Orta Asyalılarına karşı minnet duyan Gülen, kendisinin ve Orta Asya'daki müritlerinin görevini 'vefa borcu'[133] ile açıklar . Onların bu hizmeti, Anadoluları 'uygarlaştırmış' atalarına karşı borcun ödenmesidir. Gülen'in Orta Asya'ya uyguladığı, Doğu'ya yönelik bu romantik bakış yine de Turancılarınkinden farklıdır. Turancılar öncelikle Türkiye Türkleri ile Orta Asya'nın Türk hakları arasındaki etnik akrabalığı öne çıkarmaya önem verirler. Gülen ise, Türk sağının aksine, Türkistan'dan değil Orta Asya'dan söz eder; ideolojik açıdan daha az yan anlam içeren, daha coğrafi bir kavramdır bu.[134]

Bir başka açıdan ise Orta Asya'ya yönelmenin bir zorunluluktan kaynaklandığını belirten Gülen, hareketin diğer İslam ülkelerine girmek istediği ancak bu ülkeler tarafından eğitim faaliyeti işinin hoş karşılanmadığı ve hareket mensuplarının belli bir önyargı ve tepeden bakan bir tavırla karşılandığı ve bu tavrın ise Gülen'i üzüp hareketin daha kolay ve hızlı yayılabileceği Orta Asya'ya yöneldiği görülmektedir. Bu konuyu Gülen kendisi bizzat şu şekilde izah etmektedir: "Orta Asya kapıları önümüze açılmadan evvel, İslâm âlemine, Orta Doğu'ya açılma plânlarımız oldu. Ne var ki, temas ettiğimiz insanlar -her ne kadar az ve belli bir kesim de olsa- bizde yanlış kanaat hâsıl edip dimağlarımızda farklı imajlar uyandırdı. Dinimizin dilini kullanan ve bu yönüyle de dine bizden daha yakın olan insanlara, din ve millet adına hizmet götürmenin ezikliğini ruhlarımızda hissettik. Bir diğer kanaatimiz de, bu insanların Biz işin aslını, esasını biliyoruz' mülâhazalarından dolayı, henüz bu işin vakt-i merhunu gelmemiş şeklinde oldu. Bir yönüyle temel dinamikler açısından asgarî müştereklerimiz olan bu insanlarla, bugün olmasa da

[131]Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri: Fethullah Gülen Okulları*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2005, s.276.
[132]Bu terim Ömer Lütfi Barkan tarafından Anadolu'yu Türk ve İslamlaştırmada önemli payları olan, Orta Asya menşeili Ahmet Yesevi'nin Anadoluya göndermiş olduğu gazi-dervişleri anlatmak için kullanılmıştır. Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *http://www.dervisan.com/yazi2/kolonizator.html,* (15.11.2012).
[133]Eyüp Can, *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*, İstanbul, Ad yayınları, 1997, s.53-58.
[134]Balcı,a.g.e., s.276.

yarın mutlaka el ele, omuz-omuza olacağız deyip, bunu 'elde bir' olarak kabul ettik. Diğer taraftan Rusya'nın dağılmasıyla beraber oluşan boşlukların doldurulması adına oraya girilmesi gerekiyordu. Bu imkân doğmuştu ve Türk milletinden bir vefa borcu olarak bekleyiş içinde olan insanlarla karşı karşıya gelinmişti. Öyle ki bu insanlar, bir caminin açılmasıyla beraber okunan ezanı, kıyamet alâmeti olarak değerlendirecek kadar dinden, diyanetten mahrum kalmışlardı. Bir diğer taraftan da, atalarının vasiyet ettiği ve 'mutlaka gelecekler' dediği, Anadolu'dan Asya'ya, Anayurda gelecek insanların âdeta 'şeb-i arus' gibi gelmelerini bekliyorlardı. Bu vesileyle oraya giden arkadaşlar sıcak karşılanıyor ve sahip çıkılıyordu. İşte bütün bunlar 'Dinî duygu, dinî düşünce adına 70 sene ateizmin paletleri altında âdeta sıkıştırılmış bu insanlara el uzatmada öncelik tanımalıyız.' fikrini bizde hâsıl etti."[135] Gülen'in bu ifadesinden İslam itikadına göre hem tarihsel hem de kültürel olarak Orta doğu ve Arap halkları arasında Türklerle bir uyum sorunu olduğu, bu sorunun bu tip girişimlere engel teşkil ettiği anlaşılmakta olup, o zamanki konjöktürün doğal sonucu olarak dini, etnik ve dil akrabalık ilişkisi bulunan Orta Asya bölgesine yöneldiği çıkarılmaktadır. Nitekim Gülen de her ne kadar Türkiye'deki Turancılar gibi düşünmese de hareketin gelişmesi açısından daha kolay ve hızlı olan Orta Asya'ya yönelmeyi tercih etmiştir.

3.5. Gülen'in Türklük Anlayışı

Gülen'in milli boyutu Osmanlıcılıktan daha çok hissedilir. Bu milliyetçilik onun entelektüel yaşamının oldukça erken bir döneminde ortaya çıkmıştır. Daha gençken 1960'larda Edirne'de tanıştığı Necip Fazıl Kısakürek'in milliyetçi düşüncelerine ilgi duyar. Milliyetçiliği nedeniyle komünizme karşı mücadele içinde yer alır ve İslam'ın öncüleri olma iddiasında eleştirdiği Arapları zaman zaman eleştirir.[136] Araştırmacı Hakan Yavuz'un " *'sınır milliyetçiliği' adını verdiği, çok milliyetçi, devlete, devletin savunulmasına ve Rus-Sovyet düşmana karşı mücadeleye çok bağlı bir ideoloji, Erzurumlu Gülen'e damgasını vurmuştur*."[137] Diğer dini veya milliyetçi örgütlenmelerin aksine, Gülen Hareketi, Türklükle uzlaştırılması koşuluyla

[135]Fethullah Gülen, "Neden Orta Asya?", *http://www.inancingolgesinde.net/fethullah-gulen-fasildan-fasila-serisi/11-fethullah-gulen-fasildan-fasila-3/1197-fethullah-gulen-fasildan-fasila-3-neden-orta-asya.html,* (13.05.2006).
[136]Balcı,a.g.e., s.174.
[137]Hakan Yavuz, "Towards on Islamic Liberalizsm? The Nurcu Movement And Fethullah Gülen", *Middle East Journal,* c.53. no:4, Sonbahar 1999, s.584-605.

kapitalizme ve Batı'ya olumlu yaklaşan, Batı dostu bir yapıya sahiptir. Kapitalizm, Gülen Hareketinin özgücünü oluşturmaktadır. Hareket eğitim faaliyetlerini finanse eden Türk kapitalizminin ürünüdür.[138] Gülen yeni bir din vaaz etmez, taşıdığı mesajda sıra dışı hiçbir yan yoktur, çünkü Türk milliyetçiliği renkleri de taşıyan İslami bir söylem söz konusudur.[139]

Gülen'in Türklükle ilişkisi Yeni-Osmanlıcılık çerçevesine oturmakla beraber bu çerçeve içine giren Arap dünyasını dışlamaktadır. Nitekim Gülen Hareketi Balkanlar ve Orta Asya ağırlıklı çalışmaktadır.[140] Gülen kitaplarında, röportajlarda ve çeşitli konuşmalarında İstiklal Marşının yazarı Mehmet Akif Ersoy gibi milliyetçi yazarlardan, Cumhuriyet ideolojisine damgasını vurmuş Yahya Kemal'den alıntılar yapar.[141] Ayrıca Nazım Hikmet'i de sahiplenerek 'solcu Türklük' söyleminden de yararlanır. Gülen, Nevval Sevindi'nin Türklük konusundaki sorusuna şöyle cevap vermiştir: 21. Asra girerken gerçek kimliğimiz, bağlı bulunduğumuz ülkelerle beraber, Türklük dünyası ile beraber tarihin derinliklerinde, tarihin katmanlarında araştırılmalı, tarihi eserler, sözlü kültürle birlikte yeniden bir arada ele alınmalıdır. Belki temel unsuru karşılıklı hoşgörü olan Türk kimliğini Yesevi inancını, düşüncesini öne çıkartan bir Mevlana aşkını şevkini insani yönü öne çıkaran bir oluşum.Türk orta sınıfı ve yükselen Anadolu burjuvazisi yetmiş yılın sonunda bir ideoloji ihtiyacını gidermek istiyor. Bunun içinde dini, kültürü, tarihi, ekonomiyi, modern ve Batılı değerleri, geleceği, politik hedefleri, hümanizmi görmek istiyor.[142]

Gülen'e yıllar önce bir gazeteci neden Said Nursî'yi cezaevinde görmeye gitmediğini sorduğunda, Gülen'in "Benim Türklük gururum Bediüzzaman Hz. görmemi engelledi" demesi aslında O'nun Türklük damarının düşünsel hayatında ne kadar güçlü olduğunu anlatmaya yetiyordu.[143] Bediüzzaman Said Nursi tarafından yazılan Risale-i Nur kitaplarının Osmanlıcadan günümüz Türkçesine çevirileri yapılırken Gülen Hareketi tarafından bazı terimlerin hatalı olarak çevrildiği açığa

[138]Balcı, a.g.e., 175.
[139]Balcı, a.g.e. s.177.
[140]Balcı, a.g.e. s.286.
[141]Yeni Türkiye*, www.fgülen.com.tr,* (13.02.2012).
[142]Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen ile Global Hoşgörü ve New York Sohbeti*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, s.123.
[143]Aydın Dere, "Fethullah Gülen'in Anatomisi ve Said-i Kurdî'nin Sızlayan Kemikleri", *http://www.nurhakdagi.net/modules.php?name=News&file=article&sid=12904,* (23.02.2011).

çıktı. Bu çevirilerde, Gülen Hareketi mensupları özellikle Kürt kelimelerini, 'vatandaş' ya da 'Azeri' kavramlarıyla ikame ettikleri belirlendi.[144] Örneğin Said-i Nursi'nin kitabında yer alan "Ey Asuriler ve Keldaniler'in cihangirlik zamanında pişdar kahraman askerleri olan Arslan Kürtler" ifadesi, "Ey eski çağların cihangir Asya Ordularının kahraman askerlerinin ahfadı olan vatandaşlarım ve kardeşlerim!" şeklinde değiştirilmiş olduğu görüldü. Said-i Nursi'nin 'Kürt ve Fikr-i Milliyet' ifadeleri, 'Vatandaş ve İslam milleti' tabirleri ile değiştirildi. Buradan çıkarılan sonuç: Fethullah Gülen liderliğindeki Nur hareketinin ümmet prensibinden vazgeçip Türk milliyetçiliğini benimsemesidir. Said-i Nursi, İslam uğruna, inanç birliği uğruna, Kürt kimliğini terk etmişti. İslam davasına bu içten bağlılık, çok iyi fark edilmiş olmalı ki, onun birinci derecedeki şakirtleri Türk kökenlidir. Bu birinci nesil Nurcularda milliyet unsuruna pek rastlanmıyor. Ancak zamanla ikinci nesil Nurcu olarak nitelendirilen Fethullah Gülen ve Hareketinin mensupları davaya siyasi bir nitelik ve milliyetçi unsur katarak, Nur hareketinin mecrasını değiştirmiştir.[145] Şerif Mardin bu durumu, Taraf gazetesinde Neşe Düzel'e verdiği bir röportajda; "İslami damarın kuvvetli olduğu bir yerde milliyetçi damarının kuvvetli olmaması mümkün değildir. Dindarlıkla milliyetçilik Türkiye'de hep beraberdir" diyerek açıklamaya çalışmıştır. Gülen'in milliyetçilik anlayışını ise Osmanlı'dan kalan bir düşünce olduğunu belirterek "milliyetçilik ve dindarlığın bu ülkede birleşmiş durumda olduğunu ve bunun Osmanlı İmparatorluğu'nda da böyle olduğunu ve Cumhuriyet'le devam ettiğini" belirtmiştir.[146] Gülen'in Türklük anlayışı, ne Şamanizm çerçevesi içinde ne de şovenizmden yola çıkılarak açıklanabilir. O'na göre Türk kimliği, Türk-İslam değerleri, tarihi, görenekleri üzerinde bina edilmiş ve Türklük dünyası ile beraber ortak tarih ve kültürle birlikte yeniden ele alınmalıdır. O'na göre İslamiyet bu mevzuda çok önemli bir unsurdur. Dolayısıyla, İslam unsuru Türk kimliğinde mutlaka hesaba katılmalıdır. Fakat Amerika ile kavgalı, Avrupa ile kavgalı bir Türk dünyası olarak değil, çağın gerçekleri istikametinde Batılı düşünceyi de alan, değerlendiren, kendi ruh ve manâ köküne ters olmayan değerlere de saygı duyan, çok

---

[144]Dere, a.g.e.
[145]Yasin Ceylan, "İslam, Nurculuk Ve Fethullah Gülen Hareketi", *http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=radikaleklerdetayv3&articleıd=932027*(12.03.2012).
[146]Neşe Düzel, "Şerif Mardin: Gülen'in Stratejisini Bilmiyoruz", *Taraf Gazetesi*, *http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-serif-mardin-gulen-in-stratejisini-bilmiyoruz.*(11.10.2011).

farklı, daha geniş ve aynı zamanda dünya ile barışıklığı devam ettirmeye de yardımcı olabilecek bir Türk dünyası. Bu bir yönüyle, Batılıların yaklaştığı şekilde evrensellik demek de değildir. Daralan dünyayı, büzüşen dünyayı hesaba katan, daha kucaklayıcı bir oluşumdur.

2000'li yıllara gelindiğinde Gülen'in Türklük anlayışı değişmeye başlamıştır. 2002 yılında iktidara gelen AKP dış politika önceliğinin ilk başta AB, sonrasında Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelere kayması Gülen'in de fikirlerinin ve söylemlerinin değişmesine yol açmıştır. AKP iktidarının dış politikadaki Ortadoğu ve Afrika açılımlarına paralel olarak Gülen Hareketi de yurt dışındaki okullaşma faaliyetlerini Kafkasya ve Orta Asya'dan daha çok Afrika, Kuzey Irak, Güneydoğu Asya ve Amerika kıtası gibi yeni alanlara kaydırmıştır. Mücahit Bilici'ye göre "*Gülen, ABD'ye gidişinin ardından 1990 yıllarda meşruluk kaygısıyla sıkça başvurduğu Türklük şuuru ve milliyetçiliği yerine, çok kültürlülük, küreselleşme ve insan hakları gibi söylemleri benimsemiştir. Bu söylemlerde hem milliyetçiliğe müracaat noktasında ve hem de devlete atfettiği kutsallık konusunda bir düşüş yaşanmıştır.*"[147] Denilebilir ki, Gülen bundan sonra dünya merkezli yeni bir liberal-küresel söylem geliştirmiş ve Hareketi'ni bu söyleme göre yeniden şekillendirmiştir. Türk okulları da bu anlayış ve söylem değişikliliğinden etkilenmiştir. Okullardaki Türklük ve Türkiye vurgusu yerine küreselleşme fikriyle daha uyumlu olan dünya barışı, insan hakları, dünya halklarının kardeşliği gibi konular daha göze çarpar hale gelmiştir. Okullar sadece Türkçenin yaygınlaşmasına yönelik değil dünya halklarının kardeşliği yönünde serbest piyasa ile uyumlu nesiller yetiştirme gayreti içine girmiştir. Gülen hareketinin küreleşme ile girdiği dönüşüm sürecinden okullar da yeni vizyona göre şekillendirilmiştir.

3.6. Gülen'in Eğitim Anlayışı

Gülen'in eğitim anlayışı hem İslamî kimliği koruyan hem de modern, bilimsel dünyaya katılım sağlayan bir neslin eğitimle yetiştirilebileceğine inanan Said Nursi'den esinlenmiştir.[148] Gülen, Said Nursi'nin eğitim felsefesini takip ederek

[147]Mücahit Bilici, "Milliyetçilik ve Cemaatlerin Din Söylemleri: Fethullah Gülen Cemaati Örneği", *İslamiyat,* Cilt IV, 2001, Sayı 4,s.55-62.
[148]Bekim Agai, "Gülen Hareketinin Eğitim Etiği", *Laik Devlet Ve Fethullah Gülen Hareketi,* Derleyen: M.Hakan yavuz-John L.Esposito, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2004, 1. Baskı, s.89.

modern eğitimi Müslüman dünyanın çöküş sürecini sona erdirmek için kullanmayı arzulamaktadır. Böylece o, genelde İslam ümmeti içerisinde, özelde de Türkiye'de eğitimli bir elit yetiştirmek istemektedir. Tıpkı Said Nursi gibi o da eğitimi sosyal kapital oluşturmak ve toplumu şekillendirecek kabiliyetli insanlar yetiştirmek için bir araç olarak görür.[149] Onun fikirleri zaman içinde değişim yaşadı ve klasik İslamî eğitim anlayışından eğitimde evrensel değerlere yer verilmesini savunan bir hal aldı. Bu değişimin nedeni de politik alanda gerçekleşen yapısal şartlar ve hareket içerisindeki eğitim seviyesinin yükselişiydi.

Gülen Hareketi'nin eğitim alanındaki faaliyetleri ideolojik temele değil, Gülen'in bizzat kendi eğitim tecrübelerine dayanan bir seyir göstermiştir. Gülen her zaman İslam'ın ahlakî değerlerini özümseyen ve aynı zamanda çağdaş ilim ve fennin her branşında eğitim almış 'modern Müslüman' tipi üzerinde durdu.[150] Gülen'in eğitimle ilgili temel hedefi din ve bilimle donanmış bir 'altın nesil' yetiştirmektir. 'Altın nesil' veya 'yeni nesil' kavramları, her alanda iyi yetişen ve istikbalin altın asrını sahiplenecek olan bir nesli tanımlamaktadır. Bu nesil bilim, din, ahlak ve sanat unsurlarıyla donatılmış mimarlarca, yani hareketin öğretmenlerince eğitilmektedir.[151] Kullandığı metot açısından Gülen, bireyi merkeze alan kendine has bir metot oluşturmuştur. Bu yöntem sözlü anlatım ve ikna yöntemine dayanan tebliğ metodu değil, kişilerin rol model olmasına dayanan temsil metodudur. Temsil metodunda örnek olma ve uygulamalı olarak gösterme esastır ve tüm yöntem aile, öğretmenler ve arındırılmış bir cemaat sosyal çevresi üzerine kurulmuştur.[152] Fedakârlık ve vefa duyguları ile hareket eden öğretmenlerin kalitesi çok mühimdir. Gülen'e göre eğitim kurumları oluşturma projesinin ardında böyle bir nesil yetiştirme arzusu vardı. Eğitim gelecek neslin temel şartıydı. Bu nesil geçmişin ideolojik saplantılarını aşacaktı. Gülen 'Batının da Doğunun da kendisini bağlamayacağını ve hiçbir 'izm'in kendi yolunu değiştiremeyeceğini' belirtir.[153] Bu yeni nesil Batı'nın ve Türkiye'deki Batılılaşmış elitin ihmal ettiği bilim ve teknolojinin manevî değerlerle bezenmesini

---

[149]Agai,a.g.e., s.90.
[150]Eyüp Can, *Fethullah Gülen ile Ufuk Turu,* İstanbul 1996, 13.Baskı, s.14,; Oral Çalışlar, *Fethullah Gülen'den Cemalettin Kaplan'a (İslamiyet Üzerine Söyleşiler)*, , Pencere Yay., İstanbul 1977, s.36.
[151]Fethullah Gülen, *Ruhumuzun Heykelini Dikerken*, Nil Yay., İzmir 1998, s.128.
[152]Akdağ, a.g.e. aynı yerde.
[153]Fethullah Gülen, *Zamanın Altın Dilimi*, Nil Yayınları, İstanbul 2012, s. 158.

gerçekleştirecektir.[154] Yeni nesil moderniteye sadece dahil olmakla kalmayacak, onu şekillendirecektir. Gülen'in Türk-İslam ideali öğretisi bu yıllarda evrensel bir şekle dönüşürken, altın nesil anlayışı da soyutlanmış Türk anlayışından küreselleşmeyi kabullenen Türk şekline dönüşmekteydi.

1990'dan önce Gülen, altın nesli sadece Türkiye için kurtarıcı olarak görürken 1990'dan sonra dünya görüşünün gelişmesiyle birlikte altın nesli tüm dünya için bir ümit olarak görmeye başladı. Bu değişim Gülen ve çevresindeki önemli kişilerin Batıyı yakından tanımaya başlamaları ve kendilerinin Türkiye'deki Batılılaşmış elit kesime nazaran birçok Avrupalı ile daha fazla ortak noktalarının olduğunu görmeleriyle gerçekleşti. Ayrıca, o dönem küreselleşme söyleminin popüler olduğu bir dönemdi; dolayısıyla da bu söylem Türkiye'nin problemlerine soyutlanmacı bir çözüm arayışının mümkün olamayacağının, başka ülkelerin de aynı problemlerden mustarip olduğunun belirlenmesine katkıda bulundu. Gülen'in eğitim anlayışının en somut çıktıları Türk okullarıdır. Gülen'in altın nesil yetiştirme arzusu bu okullarda vücut bulmuştur. Okullarda yetişen öğrenciler din ile barışık bilimsel gelişmelere ayak uyduran ve modernliği içine sindirmiş nesiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Gülen'in eğitim anlayışının zaman içerisinde geçirdiği değişiklik okullara da yansımıştır. Okullarda çalışan öğretmenler Gülen'in eğitim anlayışını bizzat yerinde uygulayarak bunu somut hale getirmişlerdir. Bu anlayışın okulların başarılı olmalarında payı büyüktür. Çünkü öğretmenler kendilerini sadece bir öğretmen olarak değil Gülen'in altın nesil yetiştirmek için bir araç olarak görüyorlardı. Vazifelerini yaparken tam bir adanmışlık duygusu ile ele alıyor ve başarılı olmak için ellerinden ne geliyorsa fazlasıyla yapıyorlardı. Neticede okullarda okuyan öğrenciler çeşitli bilim olimpiyatlarında ödüller alarak uluslararası başarılar göstermiş, bu da okulların bulundukları ülkelerde adından söz ettirerek eğitim alanında bir çekim merkezi olmasını sağlamıştır. Bu sayede Gülen'in istediği altın nesil hayali, modernizmi yakalamış ahlaklı birey yetiştirilerek mümkün olabildi.

3.7. Batı Dünyası ve Gülen

1999 yılı Mart ayında sağlık sorunları nedeni ile Amerika Birleşik Devletleri'ne giden Gülen, o tarihten bu yana, ABD'nin Pensilvanya eyaletinde

[154]Sevindi, a.g.e., s.23.

yaşamaktadır. 2000 yılında Gülen aleyhine dava açılmış ve 2008 yılında bu dava beraatle sonuçlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Reuters haber ajansı[155], New York Times gazetesi[156], Le Monde gazetesi[157], Time dergisi[158], The Economist dergisi[159][160], Foreign Policy dergisi[161] gibi dünyaca saygın yayın organları ve Ukrayna, Azerbaycan, Güney Afrika gibi bazı ülkelerin saygın medya kuruluşları Gülen ve hareketi hakkında inceleme yazıları ve röportajlar yayınlamışlardır. AB ülkeleri, ABD ve bazı Batılı ülkelerin bu zamanda Gülen hayranlığı ve O'nu dünyaya tanıtma girişimi ilginçtir. Bunda Gülen'in Batı'ya olan bakış açısı ve o zamanda ortaya çıkan radikal İslamcı hareketlere karşı ılımlı İslam'ın bayraktarlığını yapması yatmaktadır. Bu bağlamda Gülen'in Batı anlayışı diğer İslamcı din adamlarınkine göre farklıdır. Batıyı kendi kimliğinin bir parçası olarak içselleştirmez ama Batı'yı Türkiye'ye ya da İslam'a yönelik bir tehdit olarak da görmez. Bu anlayış onun güvenme duygusu ve güvensizliğin damgasını vurduğu İran anlayışına zıttır.[162] Gülen, Türkiye'nin İran'la ilişkileri konusunda muhtemelen birçok Türk laikle aynı güvensizliği paylaşmaktadır. Diğer birçok İslamcının aksine Gülen, Türkiye'nin İslam dünyasında doğal bir liderlik rolü oynayacağı umudunu uzak bir hayal olarak görmektedir. Bunun yerine AB gibi Batılı kurumlarla güçlü bir birleşimi önermekte ve ABD ile yakın ilişkileri sürdürülmesini savunmaktadır.[163] Batı'nın uluslararası ilişkilerdeki siyasal ağırlığının farkında olup, Batı ile çatışmaktan kaçınmaya

---

[155]Reuters:"TurkishIslamic preacher - threat or benefactor?", *http://uk.reuters.com/article/2008/05/14/uk-turkey-religion-idUKL0939033920080514,* (28.10.2012).
[156]New York Times İnceleme Yazısı, "Fethullah Gulen Profile", *http://www.nytimes.com/2008/01/18/world/europe/18iht-19oxan*file.9324128.html?_r=1, (28.10.2012).
[157]Le Monde'nin Gülen Okulları hakkında inceleme yazısı: "Une confrérie turque ouvre un collège républicain en France", *http://www.lemonde.fr/societe/article/2009/12/29/les-eclaireurs-de-l-islam-suscitent-la-controverse_1285751_3224.html,* (28.10.2012).
[158]Time Dergisinin 3 sayfalık inceleme yazısı: "The Turkish Imam and His Global Educational Mission", *http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1969290-1,00.html,* (28.10.2012).
[159]The Economist: Fethullah Gülen: A farm boy on the world stage, *http://www.economist.com/node/10808433?story_id=10808433,* (28.10.2012).
[160]The Economist, "How far they have travelled", *http://www.economist.com/node/10808408?story_id=10808408,* (28.10.2012).
[161]Foreign Policy röportajı: "Meet Fethullah Gülen, the World's Top Public Intellectual", Aug 2008, *http://www.foreignpolicy.com/articles/2008/08/03/meet_fethullah_guelen_the_worlds_top_public_intellectual,* (28.10.2012).
[162]Hasan Kösebalaban, "Dost ve Düşman Kazanma: Fethullah Gülen'in Ulusal Güvenlik Kimliği", *Laik Devlet Ve Fethullah Gülen Hareketi*, Derleyen: John Esposito-M.Hakan Yavuz, Gaye Kitabevi, İstanbul, 2004, s.220.
[163]Kösebalaban, a.g.e., s.222.

çalışmaktadır. İslam âlemi bakımından Gülen kendisini Arap dünyası ve İran'dan hayli uzak görmektedir. İslam âleminin geleneksel haritasının merkezine Ortadoğu'yu alırken, Gülen'in idrak haritası Türkiye'yi Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'nın merkezine koymaktadır. Gülen daima AB ile ekonomik ve siyasal bir birliğin güçlü bir destekçisi oldu. Gülen'in Batı yanlısı yaklaşımı diğer İslamcı grupların Avrupa ve ABD karşıtı tavırlarının evcilleştirilmesi ve yumuşatılmasında anahtar rol oynadı.[164] Bu anlamda denilebilir ki, Batı, Gülen'in kendisine karşı bu yumuşak ve ılımlı tutumunu dünya kamuoyuna sunarak, kendi kontrolünde, kendisiyle uyumlu ve demokrasi ile çatışmayan bir İslam anlayışını ilan ediyordu. Öyle ki Gülen, AB üyeliği fikrini, hem de İslamcılar'ın genel olarak bunu İslami kültüre yönelik bir tehdit olarak gördükleri bir dönemde benimseyen ilk İslami liderlerden birisidir. Gülen'e göre: Batı evrensel olarak geçerli kurallar ve prensipleri uygulamada üstün hale geldiğinden, "dindar bir insanın Batı'ya karşı olması düşünülemez". Bu nedenle aynı prensipleri maddi yönden Batılılaşma yoluyla benimsemek İslami prensiplere zarar vermeyecektir. Avrupa ile birleşimi Türk-İslam kültürüne bir tehdit olarak görmekten çok, Gülen Nursi'nin öngörülerini naklederek, gelecekte İslam'ın Avrupa'ya geleceği umudunu ifade etmektedir.[165]

Gülen'in görüşüne göre; dünyadaki her şeyin kontrolü ABD'nin elindedir. Bu hegemonyacı güç hakkında gerçekçi bir görüşü benimsemekte herhangi bir "iş" yapmak için ABD ile dostça bir ilişkiyi sürdürmenin gerekli olduğunu savunmaktadır: "Eğer gönüllü kuruluşlar küresel birleşimi sağlamak maksadıyla dünyanın değişik yerlerinde okul açıyorlarsa, bu kuruluşların ABD ile çatışma içinde olması halinde bu projelerin gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. ABD hâlâ dünyanın liderliğini elinde tutan ülkedir".[166] Bu faydacı ABD yanlısı görüşlere ilave olarak, gülen ayrıca ABD hegemonyasının zayıflamasından kaygı duymaktadır. Çünkü bu durum diğer güçlerin, özellikle de Rusya ve Çin'in güçlenmesine neden olacaktır. Onun bakış açısına göre ABD hegemonyası Türk milli çıkarları açısından tercih edilir. Ayrıca Gülen'in uzayan tıbbi tedavisi için ABD'yi tercih etmesi dikkat çekicidir ve bu durum birçok yasal analizci tarafından Devlet Güvenlik

[164]Kösebalaban, a.g.e., s.223.
[165]Fethullah Gülen, "Ahir Zamanda İslam Batı'dan Doğacak, *http://tr.fgulen.com/content/view/11941/18/, (*13.09.2013).
[166]Nevval Sevindi, *Fethullah Gülen New York Sohbeti*, İstanbul, Sabah Yayınları, 1997,s.39.

Mahkemesi'nin Türkiye'de onu yargılamaya devam etmesi nedeniyle sürdürülen gönüllü bir sürgün olarak nitelenmektedir. Gülen ABD deneyimleri hakkında olumlu ifadeler kullanmaktadır.[167]

Gülen ayrıca Batılı dini kurumlarla, özellikle Vatikan'la yakın ilişkiler kurmuştur. Şubat 1998'de Gülen'le Papa II. Jean Paul görüşmesi sembolik bir anlam ifade eder. Gülen'in, yapmış olduğu bu görüşme İslam dünyasının görece sözcüsü konumuna yükseltmiştir. Bu görüşme, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uzun süredir Papa'dan randevu alamadığı gerçeği dikkate alındığında, Gülen'in Batı dünyası açısından ne kadar öneme haiz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Gülen ayrıca İstanbul'daki Ortodoks ve Yahudi din adamlarıyla, Başpiskopos Bartholomeos ve Yahudi cemaatinin baş hahamı David Aseo dâhil olmak üzere dostluk kurdu. Daha da ilginci bu liderlerden Gülen laik cumhuriyeti yıkmaya çalıştığı yönündeki suçlamalara karşı onu korumasıdır.

Gülen'in Batı'yı bir güvenlik tehdidinden çok bir ortak olarak görmesi, onun küreselleşmeyi savunması ve İslam'a ilişkin evrenselci yorumuyla uyumludur.[168] Onun ilham verdiği eğitim faaliyetleri, dikkat çekici bir şekilde İran ve Arap ülkeleri hariç olmak üzere, dünyanın çoğu bölgesine yayılmıştır. Özellikle Batı ve Batılı liderlerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu çatışmacı anlayış birçok İslami hareketin Batı'ya ilişkin çatışmacı tartışmaları ile tam bir karşıtlık oluşturmakta ve Gülen'in dünyayı idraki konusunda ipuçları vermektedir. Bu görüşlere uygun olarak Gülen ABD'deki 11 Eylül 2001 saldırılarını ilk kınayan Müslüman alimi olmuştur. Gülen ve ABD, İran tehdidine ilişkin anlayışları bakımından ironik biçimde benzerliği paylaşmaktadır.[169] Bu açıdan siyasal İslam'ın 1979 yılında İran'da kazandığı zafer Gülen'in sosyal İslami kimliğine asla cazip gelmemiştir. İran'la ilişkilendirmeden açık bir şekilde kaçınan Gülen'in talebeleri İran topraklarında herhangi bir varlık oluşturma konusunda hiçbir teşebbüste bulunmadılar. Gülen bu ülkede okul açılmamasının nedeni olarak İran'lı yetkililerin izin vermemesini gösterdi. Ancak resmen okul açılmasının mümkün olmadığı başka ülkede gülen Hareketi dil okulları ya da kültür merkezleri kurdu. Gülen Hareketi'nin

---

[167]İsmail Ünal, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay,*Nil Yayınları, İstanbul, 2001.s.45.
[168]M. Hakan Yavuz, *Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi,* Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınları, 2005, s.45.
[169]Kösebalaban, a.g.e., s.226.

İran'dan bu gönüllü uzak duruşu, İran'ın hem Türk devleti hem de ABD hegemonyası altındaki uluslararası sistem için bir rahatsızlık kaynağı olduğun bilincinde olmasına bağlanabilir. Türkiye'de laik çevreler Gülen'i, kökleri Şia İslami geleneğinde bulunan bir uygulama olan takiyye yapmakla suçlamaktadırlar. Gülen'in modern görünümün ardında bir gizli Humeyni bulunduğunu iddia etmektedirler.[170] Onun İran konusundaki tavrı aynı zamanda dünyanın birçok bölgesindeki faaliyetlerine, kendisinin de hayati önem taşıdığını düşündüğü ABD'nin onayını almak maksadını taşıyan bir girişim de olabilir.

3.8. Gülen Hareketi

Yirminci yüzyılda Türkiye'de siyasal ve ekonomik fırsat alanlarının açılmasının sonucu olarak, Gülen Hareketinin odak noktası bir dini cemaat kurmaktan; küresel, iman odaklı bir eğitim sistemi kurmaya kaydı. Hareket üç farklı döneme ayrılabilir. Her bir dönem daha rekabetçi bir oluşum süreci üreten yapısal değişimlerle şekillenmiştir. Birinci dönem: dini- muhafazakâr cemaat inşası dönemi olan 1973 ila 1983 dönemidir. Bu dönemde gülen Kestanepazarı Kur'an kursunu, İzmir'de özel bir dini grup kurmak amacıyla manevi olgunluğa sahip entelektüel motivasyonlu bir çekirdek talebe grubunu eğitmek ve onlara rehberlik etmek için kullandı.[171] Yaz kampları, laik eğitim ile dini rehberliğin mekânları haline geldi. Bu doğum süreci boyunca, Gülen dini-muhafazakâr cemaatini İslami hareketlere aktif katılımdan uzak tutmak istedi ve siyasal faaliyeti, kendisinin vazifeperver bir Müslüman cemaat yaratma girişimine karşı bir meydan okuma olarak gördü. Ancak Türkiye'nin ideolojik kutuplaşması ve özellikle radikal solcu hareketlerin yükselişi nedeniyle, Gülen Hareketi sonunda, bir anti-komünist retorik ve muhafazakar milliyetçi tavır benimsedi.[172] Hareket aktif politikadan kaçınmakla birlikte eğitim kurumlarına, medyaya, piyasaya ve diğer kentsel kamu alanlarına kendi kurumlarını kurarak ya da mensuplarının bağlantılarını kurarak girmeyi başardı. Cemaat inşa hareketinin evrimi ve faaliyetlerinde gayri resmi bağlar hayati önem taşımaktaydı.

---

[170]Alpaslan Işıklı, *Said Nursi, Fethullah Gülen ve Laik Sempatizanları*, Hasat Yayınları, İstanbul, 2007, s.86.
[171]M.Hakan Yavuz, "Gülen Hareketi-Türk Püritenler", *Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi*, Derleyen: John L. Esposito- M.Hakan Yavuz, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, 1. Baskı, s.71.
[172]Yavuz, a.g.e., s.71.

Devlet baskısı ve sınırlı ekonomik kaynaklar nedeniyle, gülen dayanışmayı güçlendirmek ve ortak bir ahlaki odak yaratmak içini gayri remi ancak birbirleriyle kaynaşmış dini ağlardan -dershaneler ve ışık evlerden- yaralandı. Bu ışık evleri ağı yeni kaynakları harekete geçirdi ve verimli sosyal ve siyasal ortamda kullanılmak üzere güçlü bir insan ve sermaye birikimini sağladı.

Hareketin ikinci aşaması olan 1983-1997 arası dönem, dini cemaatin sınırlarının gevşemesine ve ticarete sıcak ve din-eğitim ağırlıklı hareketin evrimine tanıklık etti. Bu dönem özellikle eğitim hareketlerin yoğunlaştığı bir dönemdir. Hareket Türkiye'nin farklı alan ve bölgelerine yayıldıkça, organizasyon yapısı da o oranda merkeziyetçilikten kurtuldu. 1980'lerin başındaki çok farklı siyasal ortama bağlı olarak, Gülen Hareketi, "altın nesil" yetiştirme muhayyilesini, yeni hukuki, siyasal ve ekonomik fırsat alanlarından yaralanarak uygulamaya koydu. Bu maksatla Hareket, devlet kurumlarıyla yakın bağlar kurdu ve ekonomi, medya ve kültür faaliyetlerine katılmaya başladı. Yine bu dönemde Azerbaycan ve Orta Asya'dan başlamak üzere Gülen Hareketi ilk defa yurt dışına açılmış ve uluslararası bir eğitim hareketi haline dönüşmüştür.

Gülen Hareketi'nin üçüncü dönemi ise ordunun 28 Şubat 1997 tarihindeki post modern darbesi ile başladı ve bu döneme hem dışsal baskı hem de içsel açılma damgasını vurdu.[173] Gülen bu dönemde Refah Partisi'ne yönelik askeri darbeyi kamuoyu önünde haklı bulduğunu açıkladı ve ülkedeki barışçı İslami grupların baskı altına alınmasına karşı çıkmadı.[174] Demokrasi ve insan hakları konusunda çok tutarlı davranmadı ve kendi grubunun çıkarlarını bir bütün olarak sivil toplumun önüne koyarak hareketine dokunulmazlık sağlamayı amaçladı.[175] Devletin belli birimleri ve bazı laik politikacılar, daha radikal İslami gruplara karşı Gülen'in Türkiye'deki ve yurtdışındaki faaliyetlerini destekledi. Ancak bunu yaparken Gülen'in devlet kurumlarına sızması ve bazı laik aydınları ele geçirmesinden kaygılanıyorlardı. 1997 yumuşak darbesinden bu yana Gülen aşamalı olarak eski milliyetçi ve devletçi tavırlarından daha liberal ve küresel bir bakış açısına kaydı. Bu yeni Gülen ve

[173]Yavuz, a.g.e., s.83.
[174]Gülen, kendisiyle yapılan televizyon mülakatında Refah lideri Erbakan ve Siyasal İslam'ı şiddetle eleştirdi. *http://tr.fgulen.com/content/view/15439/172/*, (15.03.2011).
[175]Gülay Göktürk, Devletin İnayetiyle, *Sabah Gazetesi*, 25.Haziran 1999.

Hareketi, küresel insan hakları söylemini içselleştirdi. Gülen daha az siyasal ve daha az devlet merkezli; daha çok toplum ve piyasa yönelimli olmaya başladı.[176]

Gülen Hareketi'nin üç aşaması, Hareketin yenilikçi kapasitesini ve farklı şartlar altında kendini yenileme kabiliyetini göstermektedir. Hareket zaman içinde değişen siyasal-sosyal şartlara ve değişen örgütsel taleplere göre evrim geçirmiştir. Dahası, dış dünya ile iletişim kurmak için, demokrasi, insan hakları ve çoğulculuk gibi küresel söylemlerini özümsemiştir. Hareket aslında üç temel faaliyet alanında yoğunlaşmış bulunmaktadır: Ekonomik girişimler, eğitim kurumları, yayınlar ve medya son olarak da dini toplantılar. Ekonomik girişim olarak, bugün itibariyle Türkiye'deki dört katılım bankasından biri olan Bank Asya örnek gösterilebilir. Gülen Hareketine bağlı okullar ve hastanelerin bir kısmı bankacılık işlemleri için Bank Asya'yı[177] kullanmaktadırlar. Eğitim kurumları ise öğrenci yurtları, üniversite hazırlık kursları ve okullardan oluşmaktadır. Gülen Hareketinin esas eksenini okullar oluşturmaktadır. Gülen'in eğitim felsefesinin en bariz biçimde ifade edildiği ve sonuçlarının en açık bir biçimde görüldüğü yerler okullardır. Dünyanın birçok bölgesinde Temmuz 2013 itibariyle 1.100'den fazla okul ve 15'in üzerinde üniversitesi bulunmaktaydı.[178] Gülen'in felsefesini benimsemiş harekete mensup insanların tüm dünya üzerine yayılarak açtıkları bu okulların kesin sayısını bulmak zor. Çünkü Gülen Hareketi merkezi bir yapılanmaya sahip değildir ve her açılan okul, bulundukları ülkelerde ayrı ayrı şirket bünyesinde faaliyet göstermektedir ve bunların da merkezi bir şirket ya da bir üst yapı tarafından ne kaydı ve ne de herhangi bir denetimi yapılmamaktadır. Hareketin, yayınlar ve medya olarak ele alınan üçüncü girişiminde ise, Samanyolu televizyonu, Mehtap TV, Zaman gazetesi, Today's Zaman, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı, Kimse Yok Mu? Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği bulunmaktadır. Bu belirli alanlarda kişiler gelir, gider, yer

---

[176]Yavuz, a.g.e., s.85.

[177] Gülen Hareketi'nin finans hareketleri Bank Asya aracılığı ile yapılmaktaydı. Hem yurt içinde hem yurtdışında sadece okullara değil içinde bulunduğu tüm sektörlerde aktif bir şekilde yer alan Bank Asya, Gülen Hareketi ile iktidar arasındaki gerilimden payını almıştır. Mart 2015'te Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kararıyla, Bank Asya'nın imtiyazlı hisselerinin ortaklık haklarının Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (TMSF) tarafından kullanılmasına karar verildi. Böylece Bank Asya yönetim kuruluna BDDK tarafından dokuz kişi atanmış oldu. *http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/28359200.asp,* (25.04.2015).

[178]Şerif Ali Tekalan, "Dünyadaki Türk Okulları", *Yeni Türkiye*, sayı 53, yıl 9, Temmuz 2013, s.1111-1112.

değiştirir ama Gülen Hareketini temel felsefesi olan hizmet anlayışı devam eder. Dolayısıyla Gülen Hareketinin devamlılığı kişilerin değil, yapılan faaliyetlerin devamıyla irtibatlıdır. Belirli bir hedefe sahip ve sonuçlarının büyük oranda ölçülebilir olduğu bir harekete katılım, insanlar arasında sosyal uyumu, güveni ve dayanışmayı artırmaktadır. Bu özellikler hareketi ulusal alanda çıkararak uluslararası alanda hızla yayılmasında önemli rol oynamış ve hareketin küresel ölçekte ismini zikredilir hale getirmiştir.

3.8.1. Gülen Hareketi'nin Yurtdışı Eğitim Faaliyetleri

1991'de SSCB'nin dağılması ve Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığına kavuşması, Gülen Hareketi'nin uluslararası bir harekete dönüşmesi yönünde önemli bir dönüm noktasıydı. 1980'lerin sonlarında verdiği vaazlarda Gülen, giderek artan bir oranda, kendisine bağlı insanları çok yakında bağımsızlığına kavuşacak ve çoğu kökeni Türk olan ülkelere yardıma hazır olmaları tavsiyesinde bulundu. 1992'de Gülen'in tavsiyelerine uyan bir grup işadamı ve öğretmen, Azerbaycan'da ilk yurtdışı okulları açtılar. Aynı yıl bir okul da Kazakistan'da açıldı. Takip eden iki yılda ise Kazakistan'da 28 okul daha açıldı. 1992 ile 1994 yılları arasında harekete gönül veren kişiler, Kırgızistan'da bugün sayıları 12 Lise ve bir üniversiteyi bulan okullar açtılar. Aynı dönemde Türkmenistan'da da 20 okul eğitim öğretim hizmetine açıldı.[179] Gülen Hareketi'ne bağlı bazı gruplar Türk Cumhuriyetlerinde okullar açarken, başka bazı gruplar Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna ve Gürcistan gibi Doğu Avrupa ve eski SSCB'nin gayri Müslim ülkelerinde benzer okullar açtılar. Diğer gruplar ise Filipinler, Kamboçya, Avustralya, Endonezya, Tayland, Vietnam, Malezya, Güney Kore ve Japonya gibi Asya-Pasifik ülkelerinde okullar açtılar.[180] Gülen Hareketi'nin bu olağanüstü gelişmesi, sadece Türk ve Müslüman mirasa sahip olan ülkelerde değil aynı zamanda Hıristiyan, Budist, ve Hindu gelenekler sahip olan ülkelerde de görüldü. Mehmet Kalyoncu'ya göre bunun önemli bir sebebi, önce Türkiye'de İslami söylemleri öne çıkaran hareketin, zaman içinde yurt dışına açılmasıyla birlikte laik ve insani öğeleri

[179]Mehmet Kalyoncu, *A Civil Response To Ethno-Religous Conflicy:The Gülen Movement İn Southeast Turke*y, Light, NJ, 2008.s.33.
[180]Kalyoncu, a.g.e., s.34.

vurgulamaya başlamasıydı. Sözgelimi kaliteli eğitim, başkalarına empatiyle bakabilme ve onları olduğu gibi kabul etme ve evrensel ahlaki değerler hareket tarafından giderek daha fazla dillendirmeye başladı. Sonuç olarak, hareketin ferdi düzeyde İslami çerçeveye bağlı kalmış olmasına karşılık, resmin tamamına bakıldığında laik bir sosyal hareket olarak görülebileceğidir.[181] Gülen Hareketi Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak ve küreselleşmenin de açtığı alanlardan ve fırsatlardan yararlanarak dönüştü; daha önce Türkiye sınırları içinde küçük bir topluluk iken, kendilerini Fethullah Gülen'in fikir ve ideallerine adamış ve giderek büyümekte olan bir zengin işadamı sınıfının desteğiyle, uluslararası faaliyet gösteren bir hareket haline geldi.[182] Hatta Gülen Hareketi Türkiye'deki inanç temelli en büyük sosyal hareket olma başarısını göstermiştir.[183] Fakat şaşırtıcı olan gerçek şu ki, hareket, başlangıcından itibaren Türk-İslam kimliğini ana eksen kabul etmesine karşılık en az Müslüman ülkelerdeki kadar gayri Müslim ülkelerde de etkisini sürdürmeyi başardı. Bu başarının sağlanmasında Gülen Hareketi'nin kendine has özellikleri etkilidir denilebilir. Doğu Ergil, Gülen Hareketi'nin temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: "Gülen Hareketi'nin gelenekle moderniteyi uzlaştırmaya çalışması, toplumsal uyum ve demokrasiye olan inanç, çalışma ve üretkenliği teşvik ederek kişisel yaratıcılık ve girişimciliği temel alan bir serbest pazar ekonomisi, ahlaklı bireyi teşvik ederek toplumsal huzur ve dayanışmanın sağlanması."[184] İşte Gülen Hareketi, resmi kurum ve kuruluşlar yoluyla değil, kendi geliştirdiği ilişkiler ağı sayesinde taraftar ve destekçi kazanmaktadır.

Her ne kadar Gülen Hareketi Türkiye'de başlamış ise de, kısa zamanda çoğunluğu Türklerden oluşmayan başka toplumlar içinde sadece eğitim projeleriyle değil aynı zamanda dinlerarası diyalog faaliyetleriyle dünyanın farklı bölgelerine doğru gelişme göstermiştir. Hareket hiçbir zaman din değiştirmeye zorlama, baskı, şiddet ya da terörizmi hoş karşılamamıştır. Asıl vurgu hep bilim, eğitim, diyalog ve

---

[181]Kalyoncu, a.g.e., s.37.

[182]Ahmet Kuru, "Globalization And Diversification Of Islamic Movements: Three Turkish Cases", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No. 2, pp. 253-274.

[183]Graham Fuller, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Müslüman Dünyanın Eksen Ülkesi Olarak Türkiye*, Nisan 2008, Timaş Yayınları, s.22.

[184]Doğu Ergil, *100 soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, Timaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 2010, 1. Baskı, s.30.

demokrasi yoluyla bireyin zihinsel değişimi üzerine yapılmıştır[185]. Teşvik edilen şey, karşılıklı anlayış ve saygı çerçevesinde insanların eğitime, hayır ve hizmet işlerine gönüllü bir şekilde kendilerini adamalarıdır.[186] Yurt dışındaki faaliyetlerin sorumluluğu Türkiye içinde değişik il ya da gruplara dağıtılmıştır. Her grup ya da şehir kendi bölge ya da ülkelerdeki faaliyetlerden sorumludur. Tüm bu çalışma ve ilişkiler bir merkezden yönetilmez ya da merkezi bir yönetim kuruluşu yoktur. Çeşitli ülkelerde oluşan 'Gülen Toplulukları' oraların yönetici ve halklarıyla öylesine iyi ilişkiler kurdular ki, yöneticiler çocuklarını standartları genellikle yerel okullardan daha yüksek olan Gülen okullarına ya da yazındaki ismiyle Türk okullarına gönderdiler. Bu okulların mezunları da Gülen topluluğunun akıcı Türkçe konuşan gönüllü üyeleri veya sempatizanları oldular. Kendi ülkelerinde iktidara gelen bu mezunların bir bölümü, o ülkelere gelen işadamlarına, yatırımcılara yardımcı oldular. Gülen topluluğu Türk işadamları için bir lobi kurumu, iş-çözen, yol gösteren bir rehber yapar oldu. Oluşturulan ekonomik değerin bir bölümünün Gülen Hareketine dönmesi bir tür 'döner sermaye' oluşturarak, Hareketin mali gücünü artırdı ve böylece insani projelerin, eğitim yatırımlarının finansal altyapısını sağladı.[187] Böylece Gülen Hareketi, yerelden ulusala, ulusaldan küresele uzanan bir çizgi izledi. Hatta denilebilir ki, bu hareket ve onun eğitim kurumları Türkiye'nin en önemli ve geniş çaplı ihraç nesnesidir.

Tablo 2: Orta Asya'da Gülen Hareketine Mensup Okullar

No	Ülke	Okul Sayısı
1	Azerbaycan	13
2	Kazakistan	28
3	Kırgızistan	11
4	Türkmenistan*	1
5	Özbekistan**	-
6	Tacikistan	10
	Toplam***	63

Kaynak: Fahri Türk, Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler1992-2012, (Der.) Fahri Türk, Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu, 1990'lardan Günümüze, Paradigma Akademi, Edirne, 2013, s.9.

[185]Ergil, a.g.e., s.174.
[186]Uğur Kömeçoğlu, *Fethullah Gülen Cemaati Hareketine Sosyolojik Yorumsamacı Bir Bakış*, Sosyoloji Bölümü, İstanbul,1997.
[187]Ergil, a.g.e., s.177.

*2011 yılında Türkmenistan'da bulunan okulların Aşgabat'ta yer alan Mustafa Kemal Atatürk Lisesi hariç Türk milliyetçiliği yapmak ve mezun olan öğrencilerin kendi ülkelerinde kilit mevkilere atanmalarını sağlamak amacıyla rüşvet verme suçlamasıyla kapatılarak devletleştirilmesiyle birlikte günümüzde Türkmenistan'da bulunan 16 okuldan sadece biri faaliyettedir.
**1999-2000 eğitim-öğretim yılında tamamen kapatılmadan önce Özbekistan'da Gülen Hareketi'ne ait okulların sayısı 18 idi.
***Bu toplam sayıya Kafkas Üniversitesi (Bakü), Süleyman Demirel Üniversitesi (Almatı) ve Alatoo Atatürk Üniversitesi (Bişkek) dahil değildir. Bu yüksek öğretim kurumları da bu sayıya dahil edildiğinde okul sayısı toplam 71'a çıkmaktadır.

Mustafa Balbay'a göre Orta Asya'da bulan Gülen okullarının sayısı Kazakistan (31), Özbekistan (17), Türkmenistan (14), Kırgızistan (11), Tacikistan (5) ve Azerbaycan (16) şeklindedir. Balbay'ın verdiği bilgilere göre Orta Asya ve Azerbaycan'da Gülen Hareketi'ne ait toplam 94 okul vardır. Gülen Hareketi'nin Rusya Federasyonu[188] ve dünyanın diğer ülkelerinde[189] de okulları bulunmaktadır. Bu okullar neredeyse tüm dünya üzerine yayılmıştır. Bu eğitim ağı, her kıta ve devlette öğrenci yurdu, dil okulu, kültür merkezi, okullar ve sağlık kuruluşları şeklinde örgütlenmiştir. Sonuç olarak, hareketin başladığı 1970'lerden günümüze kadar yaklaşık 40 yıl gibi kısa bir sürede dünyaya yayılması çok ciddi bir çalışma ve başarının göstergesidir. Modern iletişim araçlarını çok iyi kullanan Gülen, dinsel mesajını hızla popülerleştirmeyi başarır. Bu sayede hareketinin üyeleri, Gülen'in telkinlerini benimseyerek, dünyanın en ücra köşelerine gitmiş, renkleri, dili, dini, milliyeti ve felsefesi farklı insanlara ulaşmayı başarmışlardır.

[188]Gülen Hareketi'nin Rusya Federasyonu genelinde 25 olan okul sayısının bölgelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir: Rusya (4), Sibirya (4), Tataristan (8), Çuvaşistan (2), Karaçay-Çerkes (1), Dağıstan (3),, Başkurdistan (3), Mustafa Balbay, *Orta (daki) Asya Ülkeleri*, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, İstanbul, 2005, s.257. Ancak Rusya Federasyonu 2006 yılında özellikle ülkenin Tataristan, Başkurdistan, Karaçay-Çerkes, Yakutistan (Saha), Astrahan ve Dağıstan gibi Türk bölgelerinde bulunan 16 okulu ABD ve İngiltere2ye casusluk yapıldığı iddiasıyla kapatmıştır. Fahri Türk, *Türk Kültür Dış Politikası,* Paradigma Akademi, Edirne, 2014, s.90.

[189]Gülen Hareketi'nin, Kırım (2), Ukrayna (1), Afganistan (4),Makedonya (1), Moğolistan (3), Pakistan (6), Gürcistan (3), Romanya (4), Arnavutluk (4), Moldova (2), Bulgaristan (3), Fas (4), Endonezya (4), Avustralya (7), Bangladeş (4), Irak (4) gibi ülkeler de okulları bulunmaktadır (Balbay.a.g.e., s.257.) Gülen Hareketi mensupları bundan başka aşağıdaki Afrika ülkelerinde 18 okul kurmuşlardır: Senegal (1), Etiyopya (1), Kenya (2), Nijerya (3), Güney Afrika Cumhuriyeti (3), Tanzanya (7), Moritanya (1). Gülen Hareketinin toplam olarak 172 adet okul bulunmaktadır. Batı Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerindeki okullarda hesaba katılacak olursa Gülen Hareketi'nin dünya genelinde toplam 1.100 civarında okulu olduğu tahmin edilmektedir. Türk, *a.g.e.* s.90-104.

3.8.2. Gülen Hareketi'ne Yapılan Eleştiriler

Gülen Hareketi ile ilgili en başta ve en çok dile getirilen eleştiri (korku da denilebilir), Hareketin Atatürk tarafından Türkiye'ye yerleştirilmiş olan "laikliği" yıkmak için güçlü bir temel hazırlamaya çabalamasıdır. 1937 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Türkiye'nin laik bir devlet olduğu hükme bağlanmıştır. Tam da bu nedenle, İslami devlet fikrinin potansiyel olarak tehdit unsuru olduğu ve cumhuriyetçi-laik rejimin meşruiyetini sakatlayacağı düşünülmektedir.[190] Fethullah Gülen'i eleştirenler, onun niyetinin Atatürk tarafından kurulan laik cumhuriyete ters olduğunu iddia etmekte ve Gülen'in Türkiye'de, Ayetullah Humeyni'nin 1979 yılında İran'da yaptığına benzer şekilde bir İslam devleti kurmaya çalıştığı korkusunu taşımaktadırlar.[191] Korkunun önemli kaynaklarından birisini, hareketin Türkiye'nin laik yapısına sayısal bir tehdit oluşturduğu iddiasıdır. Çünkü Gülen ve ona destek olanların çok geniş kesimler üzerinde tesirli olmaları ve muazzam finansal kaynakları elleri altında bulundurmaları, gelecekte bir gün Türk devletinin yapısını dönüştürme niyetinin bir yansımasıdır. Gülen Hareketi, bu amacını gerçekleştirmek için hükümete, orduya, siyasete ve diğer sivil kurumlara yavaş ve sistematik bir plan çerçevesinde "sızma" stratejisi yürüttüğü ve bu kurumları en nihayetinde ele geçirmek istediği iddia edilmektedir.[192]

Gülen Hareketi'ne yapılan İkinci önemli eleştiri, Fethullah Gülen ve onun hizmet projelerinin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), özellikle de CIA tarafından finanse edildiğidir. Bu iddia için sık sık ifade edilen gerekçe ise, Gülen Hareketi'nin trilyon dolarlarla iş yaptığı ve bu kadar paranın ancak bir takım hükmet kaynaklarından aktarılabileceğidir. ABD'nin niçin Gülen'i desteklemek isteyeceğine gelince, bu konuda dile getirilen düşünce Gülen'in ılımlı İslam'ı temsil ettiği ve Batı dünyasının ancak bu tür bir İslam'ın bölgeye hâkim olmasıyla terörizm ve radikal İslam tehdidinden kendisini kurtarabileceği umudu içinde olduğudur. Gülen'in, 1980 darbesi öncesinde Komünizmle Mücadele Derneği'nin kuruluşuna katılması, Hareket'in dünyada ve Türkiye'de temelde ABD ve NATO yanlısı politikalarla

---

[190] Muhammed Çetin, *The Gülen Movement-Cıvıc Services Without Borders*, Tughra Books, İstanbul, 2009.s.35.
[191]Helen Rose Ebaugh, *Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil Toplumsal Hareketin Analizi*, Doğan Kitap Yayınları, Kasım 2010, s.168.
[192]Ebaugh, a.g.e., s.170.

uyumlu olması Gülen Hareketi ile ABD arasında görünmez bir bağ olduğunu düşündürmektedir. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından adından sıkça söz ettiren ve ABD'nin baş düşmanı olarak ilan ettiği İslami terör örgütleri ve radikal İslam anlayışına karşı panzehir olarak "ılımlı İslam" anlayışının dünyada Gülen Hareketi tarafından temsil edilmesi belki de Harekete yöneltilen en önemli eleştiridir. Orta Asya'daki okullarda görev alan İngilizce öğretmenlerinden bazılarının ABD diplomatik pasaportu taşımaları nedeniyle bu görevliler hakkında CIA ajanı olmaları suçu iddia edilmektedir.[193] Hareketin küreselleşmeye olan katkısı ve dünyada ABD hegemonyasının giremediği yerlerde okullar açması, bu okullarda yeni-liberal prensipleri misyoner ruhuyla yayması, Harekete yöneltilen okulların neden dünyanın en ücra köşelerinde açılıyor sorusuna cevap bir olabilir. Bu konularla ilgili olarak ABD CIA eski şefi Graham Fuller Zaman gazetesinde kendisine yöneltilen bir soruyu cevaplandırırken Gülen Hareketi hakkında çok övücü bir dil kullanmıştır. Fuller'e göre; "Batı, Fethullah Gülen gibi örnekleri görünce çok umutlanıyor. Çünkü Gülen, modern devlet ve toplumda İslam'ın nasıl bir rol oynaması konusunda geniş bir vizyonu temsil ediyor.[194] Yine Fuller ABD'nin yeni stratejisinin işaretini şöyle vermiştir: "Ilımlı İslam'ı benimseme, Atatürk'ün görüşlerinden vazgeçme, Ortadoğu ve Kafkaslarda serbest piyasanın ve ABD'nin tavsiye ettiği İslam'ı yaymak".[195] Bu çerçeveden bakıldığında "ılımlı İslam" rolünü oynama misyonunun Gülen Hareketi tarafından temsil edildiği görülüyor. ABD, Türkiye ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için, İslamcı hareketlerin ılımlı üyeleriyle gayrı resmi ve ihtiyatlı olarak temas halindedir ve bu tür hareketlere destek vermektedir.[196] Bu iddiaya göre, Gülen Hareketi'nin daha çok "İslam-Türk" sentezi ekseninde küreselleşmeyle ve onu yönlendirme ve denetleme çabasındaki Atlantikçi çizgiyle zıt düşmeyen yönelimi, Hareketin Orta Asya'dan başlayarak tüm dünyaya yayılması politikası ile birebir örtüşmektedir.[197]

---

[193]"Fethullah'ın Okullarında CIA Ajanı Öğretmenler", *Aydınlık Gazetesi*, 07.Eylül 1997, s.1.

[194]"CIA Eski Ajanı Fuller, Zaman'dan TSK'ya Saldırdı" , *Aydınlık Gazetesi*, sayı:567, 31 Mayıs 1998, s.11.

[195]Alpaslan Işıklı, "Said Nursi'den Fethullah Gülen'e Ilımlı İslam", *Batı Ve İrtica*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1. Basım, Mart 1999, s. 415.

[196]Sabri Sayarı, *Amerikan Gizi Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar*, Beyan Yayınları, 3. Basım, 1991, s.94.

[197]Yüksel Taşkın, "Milliyetçi Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Kimliğini Türk Dünyası Ölçeğinde Yeniden Tanımlama Çabaları ve Dış Politika Gündemine Etkileri", *Sivil Toplum ve Dış Politika- Yeni*

Harekete yapılan üçüncü eleştiriye göre, Gülen ve destekçileri Türkiye'nin kırsal kesimlerinde yaşayan özellikle genç ve cahil insanların beyinlerini yıkamaktadır. Onları harekete bağlı öğrenci yurtlarında veya ışık evlerinde kalmaya teşvik etmekte, burs ve başka yardımlarla onları cezp etmekte, sonra da hareketin gizli fikirleriyle onların beyinlerini yıkamaktadır. Gülen Hareketi, burs ve eğitim fırsatları gibi sahip olduğu kaynakları, sadece kendini destekleyen kişilere tahsis etmekte, Türk toplumundaki ihtiyaç sahibi olan başka insanları bu anlamda önemsememektedir. Bu anlamda denilebilir ki, Hareketin kendinden başka Türk sivil toplumuna hoşgörüsü yoktur.

Harekete yapılan bir diğer eleştiri de Hareketin Türk kamuoyunda milliyetçi söylemleri dönem dönem kendi projeleri için kullanmasıdır. Bu milliyetçilik anlayışı gerçekçilikten uzak, faydacı bir seyir izlemiştir. Hareketin yurtdışındaki okulları Adriyatik'ten sadece Çin'e kadar değil, Vietnam'a, Endonezya'ya kadar uzanmaktadır ve eğitim dili olarak da Türkçeyi değil İngilizceyi kullanmaktadır. Özellikle hazırlık sınıflarında ortalama 24 saati bulan İngilizce derslerine ABD'li ve İngiliz öğretmenler girmektedir.[198] Yine Hareketi'nin Türk dünyasına bakışı da dünyadaki tüm Türk halklarını kucaklamaktan ziyade özellikle de ABD ve Türkiye'nin politikalarıyla uyumludur. Gülen'in pragmatizmi Batı Trakya Türkleri, Çin'deki Uygur Türkleri ya da Rusya'daki Türk azınlıkların davasını desteklemesine izin vermez. Gülen Hareketi Türk-İslam siyasal haritasının bu problemli noktalarda herhangi bir eğitim faaliyeti yürütmemektedir. Yunanistan, Çin ve Rusya idarelerinin tepkisine neden olmasından çekinmektedir. Bu ülkelerde resmi yetkilileri tedirgin etmeme konusunda aşırı derecede hassas davranmaktadır.

Harekete yöneltilen bir başka eleştiri ise modernleşme, bilimsel gelişme ve demokrasiyle uyumlu olmayan geleneksel adet ve değerlere geri dönüş konusudur. Bu manada, Gülen Hareketi Batı ile olan ilişkilerinin yanı sıra hareketin Türkiye'deki siyasal ilişkileri ve kendi iç yapısı itibariyle de eleştiriye açıktır. Bu eleştiriler daha çok Hareket'in cinsiyet ilişkileri konusundaki tutumu, Kürt sorunu konusundaki suskunluğu, 28 Şubat 1997 yumuşak darbesini desteklemesi ve görev

---

Sorunlar, Yeni Aktörler, Derleyen: Semra Cerit Mazlum- Erhan Doğan, Bağlam Yayıncılık, Kasım 2006, s.192.

[198]Adnan Akfırat, "ABD Emperyalizminin Bir Aleti Olarak Fethullah Gülen Örgütü", *Batı Ve İrtica,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1999, s.354.

merkezli, eleştiriye kapalı eğitim sistemidir.[199] Ayrıca Gülen'in fikirleriyle Hareket'in pratikleri arasında büyük bir uçurum gözlemlenebilir. Bu uçurum Hareketin çok katmanlı ve şekilsiz olduğunu da gösterir. Gülen'in İslami ilkeler konusundaki görüşleri pragmatik ve liberal olmamasına karşın çağdaştır. Gülen'in politika görüşleri ve Hareketin faaliyetleri liberal olarak kabul edilmez; çünkü topluma ve bireye devlet karşısında öncelik tanımaktadır.[200] Üstelik cinsiyet eşitliği söz konusu olduğunda Gülen, kadın eğitimine ve işgücüne önem veriri ancak açıkça bir eşitlikten söz etmez. Gülen Hareketi cinsiyetler konusunda katı uygulamalara sahiptir ve kadınların kendi geniş ağları ya da medya imparatorluklarında yüksek makamlarda çalışmasına izin vermez. Gülen'in hoşgörü ve çeşitliliği kabulünün oldukça sınırlı olduğu açıktır. Hareket kendisinin Türk kamuoyu önünde eleştirilmesinden oldukça rahatsızlık duyar. Onun için kendi medya kanallarını bunun tersini ispat için kullanırlar. Hareket hoşgörü kavramının daha çok Müslüman olmayan toplumlarla bir araya gelmek için kullanır. Aksi takdirde ülke içindeki diğer grup ve cemaatlerle oldukça mesafelidir. Yani hoşgörü ve çok çeşitlilik anlayışı daha çok uluslararası imaj ve kabul içindir.

4. TÜRK OKULLARI

Bu bölümde çalışmanın amacı, Kafkasya ve Orta Asya'da açılan Gülen'den ilham alan Türk okullarını keşfetmek ve bu okulların sunduğu eğitimi analiz etmektir. Yine eğitimin toplumun önemli bir faaliyet unsuru olduğu gerçeğinden yola çıkarak okulların bölge üzerinde meydana getirdiği etki ve Türk dış politikasına bu anlamda yaptığı katkı irdelenecektir. Bu okullarda sunulan eğitimin niteliği analiz amacıyla; okulların hangi şirket tarafından kurulduğu, okulların kaç yılında açıldığı, ülkedeki okullarda, öğretmen sayısı ve öğrenci sayısı, sundukları eğitim düzeyi, yerel halk ve ebeveynler tarafından değerlendirilmesi ve bu okullara karşı ev sahibi ülke yetkililerinin ve hükümetlerinin pozisyonları analiz edilecektir.

[199]Yavuz, a.g.e., s.69.
[200]Yavuz, a.g.e., s.69.

4.1. Türk Okullarının Tarihçesi ve Gelişimi

Fethullah Gülen'in tavsiye ve telkinleri istikametinde Türk müteşebbislerinden bir araya gelen eğitim gönüllüsü onbir kişi, 11 Ocak 1990 günü Sarp Sınır Kapısı'ndan Gürcistan'ın başkenti Batum'a geçti ve orada okul açmak için çeşitli incelemelerde bulundu.[201] 28 Mayıs 1990 tarihinde de 37 kişilik eğitim gönüllüsü Azerbaycan'dan başlayarak diğer Türk Cumhuriyetlerini ziyaret ettiler. Her iki grup da, gittikleri ülkelerin insanları tarafından çok sıcak karşılanmışlardı. Öyle ki, o ülkelerde mütevazı imkânlara rağmen heyetlerin onuruna kurbanlar kesilmiş, herkes ailesinin sandıklarından muhafaza edilen çorap, eldiven, kaşkol cinsinden evinde ne varsa bunları Türkiye'den gelen misafirlere hediye etmiştir. Bu iki sıcak karşılama olayı Türk müteşebbisleri yüreklendirmiş, bu ülkelere okul açmak için gitme arzularını kamçılamıştır. Türkiye'den Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine giden kafilelerin bütün temaslarından çıkan sonuç şöyleydi; Türkiye, bu ülkelerin çocuklarını okutabilirdi, bu ülkelere giden Türk işadamları 1991 Eylül ayında çoğunluğu Azeri olmak üzere yüzden fazla öğrenciyi okutmak için turist vizesiyle Türkiye'ye getirdiler.[202] Ancak bu öğrencilerin uzun süreli turist vizesi ile Türkiye'de eğitim görmeleri mümkün değildi. Bu öğrenciler için Moskova'daki Türk büyükelçiliğinden eğitim vizesi alması gerekiyordu. Ne var ki bu vizelerin alınmasında sıkıntılar çıkıyordu. Azerbaycan'daki yetkililer, 'mademki Türkiye'ye öğrenci götüremiyorsunuz, gelin burada okul açın' dediler.[203] Orta Asya'daki Türk Okullarının ilk açılış öyküsü bu şekilde başladı. Bu okulların açılması anında bazı ülkelerin hükümet başkanlarına sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel zamanında tavsiye mektupları yazılmış, bu mektuplar da ülkeler nezdinde Türk Okullarının açılmasında büyük kolaylıklar sağlamıştır.[204] Okul binaları genellikle Sovyetlerin eski, yıpranmış binalarıdır. Türk müteşebbisler bu binaları elden geçirerek tamir etmişler ve kullanılacak hale getirmişlerdir. Bazı ülkelerde de okula daha uygun binalar inşa ederek daha modern

[201]Aysal Aytaç, *Yurt Dışındaki Türk Okulları: Sulh Adacıkları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, Şubat 2010, s.32.
[202]Aytaç, a.g.e., s.33.
[203]Aytaç,a.g.e.,s.33.
[204]Bu mektupların orijinal metinlerinden iki tanesi için bakınız: Barış Köprüleri; Dünyaya Açılan Türk Okulları, Ufuk Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2005,s. Kitabın son bölümünde bulunmaktadır.

ve kullanışlı okul binalarını hizmete açmışlardır. Türk cumhuriyetleri o günlerde bağımsızlıklarına yeni kavuştukları için ülke isimlerinin çoğu tanıdıktı ancak adı çok az duyulmuş Buryat, Tuva, Yakutistan gibi ülkeler vardı[205]. Adı çok az duyulan bu ülkelere giden Türk müteşebbis ve eğitim gönüllüleri gittikleri ülkelerdeki insanlar tarafından oldukça sıcak karşılanmış ve bu olumlu tavır Türk Okullarının ilk açılış ve gelişiminde hızlı bir yükseliş sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Okulların öğretmen ve yöneticileri, başlangıçta hiç tanımadıkları ülke halklarına ve yöneticilerine kendilerini tanıtmak, güven sorununu aşmak durumunda kalmışlardır. Bu aşama geçildikten sonra okulların binaları, ders programları, yerel öğretmenlerin bulunması ve geçerli yasalara uygun bir yapılanmaya gidilmesi için yerel ve ulusal yöneticilerle çok iyi ilişkiler kurmak gerekmiştir. Okullar ancak bunlardan sonra faaliyete geçebilmiştir. Bu nedenle okulların personeli her düzeydeki yönetim ve yöneticilerle iyi ilişki içinde olmuştur. Okullar kurulduktan sonra öğretmen ve yöneticiler, Türkiye'den gelen yatırımcıları, ev sahibi ülkenin devlet erkanı ve iş hayatının önde gelenleri ile tanıştırmak ihtiyacıyla geniş bir çevre edinmişlerdir. İş alanındaki başarılar güven ve işbirliği arzusunu daha da artırmış. Bu durum Türk Okullarının bulundukları ülkelerde merkezi bir konuma getirmiştir. Nitekim kimi öğretmen ve yöneticilere bulundukları ülke hükümeti veya liderliğince ödüller ve unvanlar verilmiştir. Okullar bulunulan ülkenin eğitime ilişkin kanunlarına bağlı olarak faaliyete başlamış ve yine bu kanunlara göre teftiş görmektedir. Bunların müsaade ettiği ölçüde Türkiye cumhuriyeti Milli eğitim Bakanlığı Anadolu Lisesi müfredatı karşılıklı mutabakatla uygulanmaktadır.[206]

Türkiye dışındaki ilk Türk Okulu 1992 yılında açılan Nahçıvan Türk Lisesi olmuştur.[207] Nahçıvan Türk Okulu diğer okullara örnek teşkil etmiş ve diğer Türk cumhuriyetlerinde açılırken burada kazanılan tecrübe ve deneyimlerden faydalanılmıştır.1992/93'ten itibaren bu okullar ilk önce Kafkasya (Azerbaycan ve Gürcistan), sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde (Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan) sayıları hızla artarak açılmıştır. Nahçivan'da üç,

[205]Aytaç, a.g.e., 34.
[206]İdris Karaca, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Açılan Türk Okullarının Türkiye İçin Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü), Ekim 1999, İstanbul, s.5.
[207]15 Haziran 2012 tarihinde Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Bölgesinde bulunan Nahçıvan Türk Lisesi Müdürü Murat Çapan ile yapılan görüşme neticesinde elde edilen bilgiler.

Azerbaycan'da 12 okul ve bir üniversite olmak üzere toplam 15 okul açılmıştır.[208] 1995 yılına gelindiğinde ise okulların yayılması durur; bunun tek istisnası Özbekistan'dır. 1995 yılında eğitime başlanılan Özbekistan'da en başından beri Gülen Hareketi bu okulları açmakta zorlanmış hatta 1999 yılından itibaren Özbek yetkililer tarafından 'Bu okullarda Pantürkizm propagandası yapıyor' denilerek okulların faaliyetleri durdurulmuş ve 2001 yılında ise tamamen kapatılmıştır.[209] Gerek mutlak gerekse göreli veriler bakımından en fazla Türk Okulunun bulunduğu ülke Kazakistan'dır. Nüfusu komşu Özbekistan'dan az olmasına karşın, en kalabalık Türk eğitmen grubu Kazakistan'dadır ve bu eğitimciler orada 28 okul ve bir üniversite açmıştır. 2011 yılına kadar Türkmenistan'da 14 okul, 1 kurs merkezi ve 1 üniversite faaliyette bulunurken, Türkmenistan devlet yetkililer tarafından bir okul haricinde hepsi devletleştirilerek kapatılmıştır.[210] Kırgızistan'ın kapıları da bu okullara Özbekistan'dan daha açıktır, çünkü Hareketin 21 okulu ve 1 üniversitesi mevcuttur. Demek ki, Türk Cumhuriyetlerinin hepsi Türk Okullarına karşı aynı tavrı benimsememekte, alınan tavırları geniş ölçüde iç ve dış politika alanlarındaki yönelişler belirlemektedir. 2014 yılına gelindiğinde ise Azerbaycan devleti Bakü'deki Kafkas Üniversitesi hariç Gülen Hareketi'ne mensup tüm okulları kamulaştırarak kapatmıştır. Denilebilir ki, okullar 1990'lı yılların başından itibaren Kafkasya ve Orta Asya'da hızlı bir şekilde yayılmış, ancak belirli bir süre sonra ülkelerin ve Türkiye'nin tutumuna göre kapatılmaya başlamıştır. Okullar için yayılma süreci tersine dönmüştür.

Genel itibariyle okullar paralı eğitim vermektedir. Okulların finansman ihtiyacı öğrenci gelirlerinden karşılanmaktadır. Finansman açığı oluştuğunda şirket ortakları tarafından takviyeler yapılarak bu açıklar kapatılır. Müşterek (ev sahibi devletle ortaklaşa) açılan okulların belirli masrafları yerel idare tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca durumu müsait olan velilerden yardım alınmaktadır. Bunun yanında eksik finansman açığı orada iş yapan ve Gülen felsefesine sempati duyan hayırsever Türk işadamları tarafından karşılanmaktadır.[211] Başta Türkiye'deki

---

[208]*http://www.cag.edu.az/v2/index.php/liseylrimiz.html*, (11.12.2102).
[209] *http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/15/d06.html*, (11.12.2102).
[210]*http://www.haber5.com/dunya/casus-diye-gulen-okullarini-kapatti,* (11.12.2102).
[211]Doğu Ergil, *100 soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2010, s.330.

himmet sahibi insanların (kimi varlıklı, kimi dini ve ahlaki bir vecibeyi yerine getirdiğine inanan orta halli insanlar) desteğiyle, öğretmen ve idarecilerin gayret ve fedakârlıklarıyla kurulan okullar giderek kendi ayakları üzerinde duracak hale gelmişler. Her şeyin öncelikle gönüllüler tarafından gerçekleştirilmesi ve devletten bir şey beklenmemesi bu noktada önem taşıyor. Bu tutum hem hareketin hem de okulların bağımsız kalmasını sağlamıştır.[212]. Okullar bulundukları ülkelerde bir şirket bünyesinde faaliyet göstermektedirler. Şirketlerin o ülkelerde serbestçe ticari faaliyette bulunan tüzel bir kişiliği vardır. Bu konum okullara büyük avantaj sağlamaktadır. Okullar bu şekilde o ülkelerde daha rahat hareket etmekte ve ticari şirketlere sağlanan kolaylıklardan faydalanmaktadırlar. Özellikle okulların finansmanında şirketler önemli bir rol oynamaktadırlar. Para hareketlerinde şirketler kendilerine tanınan imtiyazlardan yararlanarak okulların bu konudaki ihtiyacı daha rahat ve kolay bir şekilde çözülmektedir.

4.2. Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Türk Okulları

4.2.1. Azerbaycan'da Türk Okulları

Azerbaycan ile Türkiye arasındaki eğitim alanında işbirliği 1900'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Azerbaycan nüfusu eğitim konusunda Rusya'dan gerektiği kadar faydalanamayacağını anlayınca, bilhassa 1905'ten sonra Türkiye'ye yönelmiştir.[213] İlk adım olarak Türkiye'nin eğitim tecrübesinden faydalanmak için öğretmen getirme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca Rus yetkililerin çıkardıkları bütün engellere rağmen bu öğretmen getirme işi uzun süre devam etmiş ve bağımsız Azerbaycan hükümeti zamanında bu işe daha da hız verilmiştir. Eylül 1918'de bağımsız ilk demokratik Türk cumhuriyeti olan Azerbaycan parlamentosu da milli bir yapı oluşması için kritik kararlar almıştır. Azerbaycan parlamentosu tarafından alınan kararlarla her düzeydeki okullarda ana dilde yani, Azerbaycan Türkçesinde eğitim zorunlu hale getirilmiş, okullarda Rusya halklarının tarihi yerine, Türk

[212]Ergil, a.g.e., s.331.
[213]Rehman Seferov, "Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi", *http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Rehman%20SEFEROV%20-%20Akif%20AKKU%C5%9E/357-376.pdf*, (01.12.2013).

halklarının tarihi öğretilmeğe başlanmıştır.[214] Fakat ana dilde eğitim verecek yeterli öğretmen kadrosunun olmayışı eğitimin ana dilde yapılmasını yavaşlatmıştır. İşte bu noktada Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye'den davet edilen öğretmenlerle personel açığını kısmen de olsa telafi etmeğe çalışmıştır.[215] Örneğin, 1917 ve 1919 yıllarında Türkiye'den Azerbaycan'a giden öğretmen sayısı 300'ü geçmiştir.[216] 20. yüzyılın başlarında Türkiye ile eğitim ve kültürel ilişkilerini geliştiren Azerbaycan'da konuşulan Türkçe daha da gelişmeye başlamıştır. Türkiye ve diğer Türk halkları ile başlatılan bu ilişkiler bir süre sonra onları, diğer Türklerle dil ve kültür birliğine sevk etmiştir. Eğitim sahasındaki bu gelişmeler, Oğuz Türklerinin iki grubunu ilk defa birbirine dil ve kültür yönünden bu kadar yakınlaştırmıştır. 1922 Bolşevik işgali ile SSCB'ye katılan Azerbaycan'da Türkiye ve Türklük şuuru bu eğitimin sayesinde asla sönmemiştir. 1991'de bağımsızlığına kazanan Azerbaycan ise eğitim alanında Türkiye ile işbirliği yine Türkiye'den giden öğretmenler vasıtasıyla gerçekleşecektir.

Fethullah Gülen'in teşvikiyle yurtdışında faaliyete başlayan ilk Türk okulu Nahçıvan'da açılmıştır. Ama aslında Azerbaycan, Türk girişimcilerin ve eğitimcilerin yurtdışı açılımları noktasında tam bir ilkler ülkesidir.[217] Gülen Hareketine ait olan yurtdışındaki ilk üniversiteye hazırlık kursları konumundaki Aras kursları da ilk kez Bakü'de faaliyete başlamıştır.[218] Türkiye'deki Anadolu Liseleri dengi konumundaki ilk açılan özel lise Bakü Türk Lisesi'dir. Türkiye'nin yurtdışında açılan ilk üniversitesi de 1993'te kurulan Bakü Kafkas Üniversitesidir. Üniversite bugün genel sıralamada ülkedeki en başarılı üçüncü üniversite konumundadır. Azerbaycan'daki ilk resmi kayıtlı yabancı şirket ise Zaman Gazetesidir. Gazetenin ilk yurtdışı büroları

---

[214]Afgan Veliyev, "28 Mayıs Azerbaycan Cumhuriyeti'nin' Kuruluş Günüdür", *http://www.turkiyehaberajansi.com/koseyazilari/509/28-May%C4%B1s-1918-Azerbaycan-Cumhuriyetinin-Kurulu%C5%9F-G%C3%BCn%C3%BCd%C3%BCr,* (01.12.2013).

[215]Tadeusz Swıetochowski, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905–1920,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 1988, s, 188.

[216]TİKA, *Azerbaycan Ülke Raporu*. Ankara, 1995, (11.12.2012).

[217]*http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/mobile_detailn.action?newsId=32793*.

[218]15 Haziran 2011 tarihinde Edirne Özel Arda ve Meriç Eğitim Kurumları Genel Müdürü Turan Öztoprak ile yapılan görüşme neticesinde alınan bilgilerden derlenmiştir. Turan Öztoprak 1997-2002 yılları arasında Azerbaycan ve Kazakistan'da Türk Okulları genel müdürlüğü yapmış bir kişi ve Azerbaycan lideri Haydar Aliyev tarafından devlet nişanı ile ödüllendirilmiştir.

da Nahçıvan ve Bakü'de açılmış olmakla beraber Zaman Gazetesi Azerbaycan'daki ilk renkli matbaayı kuran şirket olmuştur.[219]

SSCB zamanında kültür ve eğitim seviyesi olarak çok gelişmiş olan Azerbaycan'da okuma yazma oranı %100'e yakındı. Ülkede 5000'den fazla ilköğretim okulu, 17 adet yükseköğretim kurumu vardı. Bu okullarda 2 milyona yakın öğrenci öğrenim görmekteydi. Azerbaycan'ın 25 yaşın üzerindeki nüfusunun %10'dan fazlası yüksekokul mezunu, %58'i ise ortaöğrenim mezunuydu. Azerbaycan'da 4600 kütüphane, 3680 kültür evi, 125 müze, 125 müzik okulu, 20 tiyatro bulunuyordu.[220] İşte bu nedenlerden dolayı Türk okullarının öğretmenleri ve müdürleri Türkiye'nin özel eğitim sisteminin neden üstün olduğunu anlatabilmesi kolay olmamıştır. Ancak bu meselenin aşılması Azerbaycan ve Türkiye arasında hiçbir zaman kaybolmamış olan kardeşlik bağlarıyla aşılmaya çalışılmıştır. Azerbaycan'da Türkiye ve Türklük sevgisi o kadar yer etmiştir ki, o döneme ait Azeri bir ihtiyarın ilk gelen Türklere: "Oğul, siz Türkler olmasa idiniz biz Azeriler yoktuk. 1918'de Ermeni katliamından bizi Nuri Paşa[221] ve ordusu kurtardı.[222]" demesi çok dikkat çekici bir anekdottur. Okullar açılırken ilk giden heyet işte bu duygularla karşılandı ve bu olumlu tavır okulların açılmasını ve yaygınlaşmasını hızlandırdı. İşte bu duygularla Azerbaycan'da açılan ilk özel teşebbüs okulu Bakü Türk Lisesi, Çağ Öğretim İşletmeleri tarafından 1992 yılında açıldı ve hızla Azerbaycan'ın birçok şehrinde bu işletme bünyesinde lise ve kurslar açılmıştır.

---

[219]Ekrem Dumanlı, "Uluslar arası Marka: Zaman", *Zaman Gazetesi, http://www.zaman.com.tr/ekrem-dumanli/uluslararasi-bir-marka-zaman_274367.html,* (11.12.2013).

[220]*http://www.turkdunyasi.org/sayfalar/kultursayfasi13/kultursayfasi13.html,* (11.12.2012).

[221]Nuri Paşa, Osmanlı Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın kardeşidir. 1918 yılında Enver Paşa,Turancılık amacı doğrultusunda kargaşa içinde bulunan Azerbaycan ve Dağıstan'ı Rus işgalinden kurtararak bağımsızlıklarını ilan etmelerine yardımcı olmak amacıyla Kafkas İslam Ordusu'nu kurdurmuştur. Kafkas İslam Ordusu, Nuri Paşa'nın komutanlığında, Azeri ve Dağıstanlı gönüllülerden oluşmaktaydı. Ordu, bu amaçla ilk önce Azerbaycan'ın Gence şehrine, ardından Bakü'ye ilerledi. Bakü Muharebesi'ni kazanarak 15 Eylül 1918'de Bakü'ye girdi. Azerbaycan halkı ilk olarak 15 Eylül 1918 yılında Nuri Paşa'nın kumandası altında Kafkas İslam Ordusunun Bakü'ye gelerek Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlaması sonrasında bağımsızlığını kazanmıştır. 28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti doğunun ve Türk tarihinin ilk demokratik Türk cumhuriyeti olma özelliği taşımaktadır. Kafkas İslam Ordusu 16 Kasım'da Bakü'yü terk etti ve 15 Aralık 1918 tarihinde Osmanlı askerlerinin Azerbaycan'dan çekilmesi tamamlandı. Kafkas İslam Ordusu'nun askeri kısmının çoğu Doğu Anadolu'ya döndüğünde 15. Kolordu'ya katıldı. Daha sonra komutanlığına Kâzım Karabekir Paşa'nın atanacağı bu kolordu, Kurtuluş Savaşı başladığında silahlarını teslim etmeyen ve askerlerini de terhis etmemiş olarak işgalcilere karşı koyan güç odağı olmuştur. *http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/44,* (11.12.2013).

[222]*www.azerbaycankulder.org/icerik/pdf/temmuz2010.pdf, (23.04.2102).*

Azerbaycan'ın Türkiye ve Türk ilgisi bu okulların kısa zamanda açılıp yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunda Türkiye'den Azerbaycan'a giden Türk liderlerin desteği ve tavsiyesi de etkili olmuştur. Ancak, Türk okullarının devlet tarafından desteklenmesinin sona ermesiyle birlikte, Azerbaycan Türkiye'nin "Tük okullarını kapatma isteğini" ilk kabul eden ülkelerdendir. Kafkas Üniversitesi hariç, Çağ öğretim işletmeleri bünyesinde faaliyet gösteren tüm lise ve kurslar kamulaştırılarak kapatılmıştır.[223]

Kapatılmadan önce, Çağ Öğretim İşletmeleri'nin bünyesinde 23 kurum ve 2 de üniversite öğrenci yurdu bulunmaktaydı. Kurumların 2'si ilköğretim okulu, 10'u lise, 10'u üniversite hazırlık kursu ve 1'i de Kafkas Üniversitesidir. Türk liseleri şimdiye kadar 2532 mezun vermiş. Mezunların 32'si Amerika Birleşik Devletlerinde, 40'ı Rusya'da, 830'u Avrupa, Türkiye ve diğer ülkelerde, 1690'ı da Azerbaycan□da yüksek öğrenim yapıyor, ya da iş sahibi olmuş durumdadır.[224] Lise öğrencileri bugüne kadar katıldıkları 49 uluslararası bilim olimpiyatında 27 altın, 38 gümüş, 51 bronz olmak üzere toplam 116 madalya almışlardır.[225] Türk öğretmenler belli bir zaman sonra yerlerini Azerbaycanlı meslektaşlarına teslim etmeye başlamışlar. Türk liselerinden mezun olup Türkiye'de, Azerbaycan'da öğretmenlik eğitimi alanlar kendi okullarında öğretmen ve idareci olmaya başlamışlar. Kapatılmadan önce okullardaki öğretmenlerin yüzde 60 Azeri, yüzde 40 Türkiye'den oluşmaktaydı.[226]

---

[223]Azerbaycan Gülen okullarını kapattı, *http://www.aljazeera.com.tr/haber/azerbaycan-gulen-okullarini-kapatti*, (10.05.2105).
[224]*http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=143856*, (17.02.2005).
[225]*http://www.cag.edu.az/v2/index.php/tanslq/tarixcmiz.html,* (11.12.2012).
[226]Turan Öztoprak ile yapılan söyleşi neticesinde elde edilmiştir.

Tablo 3: Azerbaycan Çağ Öğretim İşletmeleri Bünyesindeki Okullar

	Okulun Adı	**Bulunduğu Şehir**	**Okul Türü**	**Uzmanlık dalı**	**Açılış Tarihi**
1	Ağdaş Özel Türk Lisesi	Ağdaş	Erkek	Genel	1993
2	Bakü Özel Türk Lisesi	Bakü	Erkek	Ekonomi	1992
3	Bakü Dede Korkut Özel Türk Lisesi	Bakü	Erkek	Teknik	1993
4	Şirvan Özel Türk Lisesi	Şirvan	Erkek	Genel	1993
5	Gence Özel Türk Lisesi	Gence	Erkek	Genel	1998
6	Lenkeran Özel Türk Lisesi	Lenkeran	Erkek	Genel	1993
7	Mingaçevir Özel Türk Lisesi	Mingaçevir	Erkek	Genel	1993
8	Sumkayıt Özel Türk Lisesi	Sumkayıt	Erkek	Teknik	1992
9	Şeki Azerbaycan-Türk Özel Lisesi	Şeki	Erkek	Genel	1996
10	Kuba Özel Türk Lisesi	Kuba	Erkek	Genel	1993
11	Kafkas Azerbaycan-Türkiye Özel Gimnazyumu	Bakü	Erkek	Genel	1996
12	Kafkas İlköğretim Okulu	Bakü	Karma	Genel	1994
13	Kafkas Üniversitesi	Bakü	Karma	Genel	1993
14	Araz Üniversite Kursları	Bakü,Hatai,Gence,Sumkayıt,Mingeçevir,Şeki,Lenkeran,Şamahi,Kah,ZakatalaŞirvan,Sabunç,Nerimanov			

Kaynak: Çağ Öğretim İşletmeleri'nin çevrimiçi adresi, http://www.cag.edu.az/, (11.12.2012).

4.2.2. Nahçıvan'da Türk Okulları

1989 yılında, Türkiye'nin en doğusunda bulunan Iğdır Dilucu Sınır Kapısı'nı geçen bir grup Türk girişimci, o zaman SSCB bünyesinde bulunan Nahçıvan Özerk Bölgesi'ne geçerek Türk okullarına giden yoldaki ilk adımı atmışlar ve dağılan SSCB sonrası Türk dünyası içinde Azeri Türkleriyle teması kuran ilk sivil Türk heyeti olmuşlardır. Hatta denilebilir ki, Türkiye'de inanç temelli bir sivil hareket olan Gülen Hareketi bu noktada Türkiye Cumhuriyeti devletinden daha erken davranmış ve Türk dünyası ile ilişkileri Türk devletinden daha erken başlatmıştır. Hareket, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde bu ilk kaynaşmanın vermiş olduğu olumlu duygu ve heyecanı kendi lehinde kullanarak yerel halk ve rejimler tarafından kabul görmüş ve bunun ödülü, Türk okullarının hızla açılması ve yayılması olmuştur. Bu noktada dünyaya yayılan Türk okullarının ilk numunesi ve başlangıç noktası Nahçıvan'daki Türk Liseleri olmuştur.[227]

[227]15 Haziran 2012 tarihinde, Nahçıvan Türk Okulları Genel Müdürü Murat Çapan ile Yapılan söyleşi.

Iğdır Dilucu sınır kapısından Aras nehri üzerindeki Hasret Köprüsü'nü[228] geçerek Azeri Türkleriyle buluşan Türk öğretmenler, yurt dışındaki ilk Türk okulunu Azerbaycan 'a bağlı bu özerk cumhuriyette açtı. Mart 1990'da ilk Türk heyetini'nin temas kurduğu isim, Nazım Ekberov'dur.[229] 1991 yılında Azerbaycan'ın efsanevi lideri Haydar Aliyev, Meclis Başkanı olduğunda, Türk girişimcilerle ilk teması kuran Nazım Ekberov'u da Eğitim Bakanı olarak atamıştır. Bu gelişme okul açmak için Nahçıvan'a giden heyet için daha sonrasında iyi bir referans olacaktır. Çünkü ilerleyen yıllarda Ekberov Türk okullarının açılmasında Azeri devletine kefil olacaktır. Aralık 1991'de Aliyev ile görüşmek için, dönemin Zaman Gazetesi Genel Müdürü İlhan İşbilen, Nahçıvan'a gelir. Görüşme sonrasında "okul için Nahçıvan Türk Lisesi'nin şimdiki binası verilir. Aliyev, Ekberov ve İşbilen arasında bir protokol imzalanır. Toplantıda Aliyev, Zaman Gazetesi'ne de büro açılması için yer tahsis eder. Nahçıvan Türk Lisesi 1992 Eylül ayında 82 öğrencinin kaydı yapılarak eğitime başlar".[230] Türk öğretmenler Nahçıvan'a geldikten hemen sonra Ermeni saldırıları başlamıştır. Savaş günlerinde Türk öğretmenler Azeri halkının bu zor günlerinde onların yanında yer almışlardır. Nahçıvan halkı da bunu unutmamış ve okulları içtenlikle sahiplenmiştir. O günlere ilişkin olarak Nahçıvan Türkiye sınırı gümrük müdürü ve oğlu halen Şerur Türk Lisesi öğrencisi olan Seyit Muhammedov: "Dünyada ne var ne yok, Türk dünyası nedir, hepsini onlardan öğrendik. Çocuklarımızı iyi eğitmek kadar, onların iyi yetişmesinde de unutulmaz katkılar yaptılar".[231] diyerek Nahçıvan Türk Liselerinin Türklüğe ve Azeri halkının dünyaya açılmasında yaptığı önemli katkıyı belirtmektedir. Gümrük Müdürünün bu konuşmayı yaparken makam odasındaki duvarda bulunan boydan boya bir Türk dünyası haritası, Azeri halkı ve devletindeki Türklük duygusunu yansıtması açısından dikkate değerdir.

Nahçıvan Türk Liseleri, Zaman Eğitim Şirketi'nin bünyesinde 1992 yılında eğitim öğretim faaliyetine başlar. 1993 yılında Ordubad ilçesinde bir kız lisesi, 1994

[228]Hasret Köprüsü,1992 yılında Türkiye ile Azerbaycan'a bağlı Nahçivan Özerk Cumhuriyeti'ni birbirine bağlayan, Aras nehri üzerine inşa edilmiş, Iğdır ili Aralık ilçesi sınırları dahilinde Dilucu mevkiinde, dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından açılmış bir köprüdür. Köprünün en büyük özelliği Türkiye ile Türk dünyası arasındaki bağlantıyı, başka herhangi bir ülkeden geçiş yapmadan, direkt bağlantı olanağı sağlayan bir noktada olmasıdır.
[229]Çapan, aynı yerde.
[230] http://www.turkokullari.net, (28.05.2012).
[231]5 Haziran 2012'de Nahçıvan Gümrük Müdürü Seyit Muhammedov ile yapılan görüşme.

yılında da Şerur ilçesinde ikinci bir erkek lisesi açılmıştır. Haydar Aliyev'in ''Bir millet, iki devletiz'' deyimin büyük harflerle yazılı olduğu, Şerur Türk Lisesinin girişinde okulun vizyonu şöyle dile getirilmiştir: "Bir ananın oğulları, bir milletin iki devletiyiz. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kardeşliği korumak, daha ileriye götürmek ve çeşitlendirmek vazifemizdir. Türkiye için en iyi dost, güvenilir ve gelişmiş bağımsız Azerbaycan'dır. Azerbaycan için dahi en samimi dost, en sağlam dayanak gelişmiş bir Türkiye'dir. Fikriyle dostluk ve kardeşlik köprülerinin kuvvetlenmesine hizmet etmek. Serbest piyasa ekonomisine geçerek dünyaya açılan Azerbaycan'ın dolayısıyla Nahçıvan eğitiminin kalitesinin yükselmesine katkıda bulunmaktır. Türkiye ve Azerbaycan eğitim sistemlerim sentezleyerek Nahçıvan eğitiminin kalitesinin yükselmesine katkıda bulunmak. Türkiye eğitim sisteminin ve Türkiye insanının tanınmasına çalışmak".[232] Tüm okulların, spor salonları ve yatılı öğrenci yatakhaneleri bulunmaktadır. Okullarda bulunan öğretmenlerin yüzde 40'u Türk vatandaşı, bazıları bu okulun eski mezunlarından olup, yüzde 60'ı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti vatandaşıdır. Okulun giderlerinin 1/3'ünü Nahçıvan Hükümeti tarafından (Su, elektrik giderleri, bazı personel ücretleri gibi) yine 1/3'ü öğrencilerden alınan paralarla, kalan 1/3'ü ise bağış, Gülen Hareketine mensup işadamları tarafından karşılanmaktadır.

Türk Liseleri Genel Müdürü Murat Çapan, "aradan geçen 20 yılda okulların Nahçıvan'a katkılarını artırarak devam ettirdiğini vurguluyor. Okulların doğrudan Nahçıvan Eğitim Bakanlığı'na bağlı faaliyet gösterdiğini belirterek devletin her dönem maddi ve manevi destek verdiğinin altını çiziyor. Liseler, gerek Nahçıvan, gerekse Azerbaycan'ın en başarılı okulları arasında bulunuyor. Liselerde üniversiteyi kazanma oranı yüzde 99. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde eğitim veren Nahçıvan Türk liselerinden 2012 yılında mezun olanlardan üniversite sınavına giren 120 öğrenciden 119'u bir üniversiteye yerleştirilmiş. Nahçıvan'daki Türk liselerinde 21'i Türkiye'den, 46'sı Azerbaycan'dan 67 öğretmenin görev yapmaktadır. Okullarda 185'i kız, 518'i erkek olmak üzere toplam 703 öğrencinin eğitim görmektedir. Öğrencilerinin yüzde 85'inin yatılı olarak kalmaktadır. Bugüne kadar okullar 1000 öğrenci mezun vermiştir. Öğrencilerin arasında ODTÜ, Boğaziçi gibi iyi Türk

[232] *http://serurturklisesi.tripod.com*, (12.06.2012).

üniversiteleri kazananlar vardır. Kuruluşundan bu yana öğrenciler Uluslararası Bilim Olimpiyatları ve çeşitli yarışmalarda 48 altın, 49 gümüş ve 82 bronz olmak üzere toplam 179 madalya elde etti. Azerbaycan genelinde 5 bin lise içerisinde Nahçıvan Türk Lisesi 3. sırada, Şerur Türk Lisesi 5., Ordubad Kız Lisesi ise 11. sırada yer almaktadır".[233]

4.2.3. Kazakistan'da Türk Okulları

Orta Asya Türk cumhuriyetleri içinde en fazla Türk okulu Kazakistan'dadır. Bu ülkede Gülen Hareketine ait 28 okul ve bir üniversite bulunmaktadır. Kazakistan'ın bu üstünlüğünün birden çok nedeni vardır. Bir kere yasaları çok esnektir. Reform yoluna komşularından daha çabuk giren Kazakistan yabancı yatırımcının ülkeye gelişini kolaylaştırmıştır. Bir okul kurmanın devlet başkanlığından alınacak izne bağlandığı Özbekistan'ın aksine, Kazak yasaları, oblastların (idari bölgeleri) şefleri olan akim'lere okul açma konusunda yabancı bir şirketle doğrudan pazarlığa oturma yetkisini tanımaktadır.[234] Böylece 1992/93'te Türk eğitimciler yerel Kazak idareleriyle okullar açmak üzere sözleşmeler imzalamışlardır. Kazaklara özgü bir diğer husus da bölgede en fazla Türk firmasının ticari olarak faaliyet gösterdiği ülke olmasıdır. Bu şirketlerin finanse ettiği okullar öncelikle ülkenin ekonomik sağlının yerinde olması, yeni yatırımcılara sunduğu potansiyel ve avantajlar dikkate alınarak açılmaktadır. Kazakistan, özellikle Hazar Denizi'ndeki yatakları sayesinde büyük bir petrol gücü olarak görünmektedir, dolayısıyla Türk yatırımcılar da buraya yerleşmeye öncelik tanımıştır. Türk şirketlerine bağımlı olan Türk eğitim kurumları da aynı güzergâhı takip ederek, Kazakistan'a bölgenin diğer ülkelerine sunduğundan çok daha fazla yatırım yapmışlardır.[235] Ülkenin etnik bileşiminin de Kazakların liselere karşı sergilediği olumlu tavırda etkili olduğu varsayılabilir. Ülke bağımsızlığını ilan ettiği sırada Kazak ve Rus nüfuslar neredeyse eşitti. Günümüzde Slav nüfusun payı toplamda %

---

[233] *http://gundem.bugun.com.tr/turk-lisesinin-buyuk-basarisi-141555-haberi.aspx,* (12.06.2012).
[234] Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri-Fethullah Gülen Okulları,* İletişim Yayınları, İstanbul,2005,1.Baskı,s.194.
235 Balcı,a.g.e.,194.

38'ini[236] geçmese de, Türk okullarının ülkeye yerleşmesinin devletin Kazaklaştırma politikasına hizmet ettiği ortadadır. Ayrıca bu okullar eski Sovyet Cumhuriyetlerinin eski SSCB'nin ufkunu aşmasını Türkiye üzerinden olmasını sağlayarak dünyaya yeni bir pencere açmalarını sağlamaktadır.

İlk Türk-Kazak liseleri 1992/93 eğitim yılının başında kapılarını açmışlardır. 1994 yılına gelindiğinde Kazak topraklarında toplam 28 lise vardır. 1996 yılında da Süleyman Demirel Üniversitesi açılmıştır. Okullar fizik, kimya, biyoloji, matematik veya doğubilim-şarkiyat alanında uzmanlaşmışlardır. Asıl amaç okullardaki öğrencileri üniversiteye girmelerini sağlamaktır. Bu okulların çoğu Kazak coğrafyasına oldukça düzenli dağılmıştır. Kuzeydeki kentler, güneydekiler kadar kalabalık olmasalar da her şehirde mutlaka birer okul vardır. Sadece Kazakistan'da değil Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin genelinde Türk okullarının çarpıcı özelliği çok büyük çoğunlukla erkek okulları olmalarıdır. Cumhuriyet başına en fazla iki bezen de üç lise kapılarını kız öğrencilere açar. Karma eğitim ise sadece üniversitelerde ve dil merkezlerinde uygulanır. Kazakistan'daki okulların bir diğer ayırt edici niteliği 'doğu-bilim' alanında uzmanlaşmış iki okulun varlığıdır. Aslında bu okullar Türkiye'deki imam-Hatip liselerine benzeyen eğitim kurumlarıdır.[237] Bu okulların amacı dini alanda gençleri yetiştirerek, güney eyaletlerindeki göreceli dinsel canlanmaya eşlik etmek isteyen Kazak yetkililerin dini ihtiyacını karşılamak üzere din adamları yetiştirmektir.

[236] Ali Yiğit, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı",*Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, Cilt: 10 Sayı: 2, Sayfa: 001-015, ELAZIĞ-2001.
[237] Balcı,a.g.e.,s.199.

Tablo 4: Kazakistan'daki Türk Okulları (2007/2008)

Şehir/Oblast	Şirket Adı	Okul Türü	Uzmanlık Alanı	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Almatı	Feza	Erkek	Genel	1993	333	18
Tolgar (Almatı)	Feza	Kız	Genel	1993	255	25
Almatı	Feza	Erkek	Doğubilim	1994	232	26
Almatı	Şelale	Erkek	Fizik	1992	224	13
Aksay	Feza	Erkek	Genel	1994	193	30
Taraz(Cambul)	Şelale	Erkek	Genel	1993	293	28
Taraz(Cambul)	Feza	Kız	Genel	1994	233	11
Taraz(Cambul)	Şelale	Erkek	Ekonomi	1993	225	23
Türkistan Kentau	Feza	Erkek	Genel	1992	215	15
Akmescit(Kızıl Orda)	Feza	Erkek	Fizik	1993	224	24
Akmescit(Kızıl Orda)	Feza	Kız	Genel	1994	193	16
Astana	Feza	Erkek	Fizik	1994	372	15
Aktöbe	Feza	Erkek	Genel	1993	283	26
Arkalık	Feza	Erkek	Fizik	1993	209	15
Atirau	Şelale	Erkek	Fizik	1993	225	22
Çimkent	Şelale	Erkek	Fizik	1993	332	29
Çimkent	Şelale	Erkek	Doğubilim	1993	372	13
Çimkent	Şelale	Kız	Genel	1993	218	16
Kökçetav	Şelale	Erkek	Genel	1992	189	26
Cezkazgan	Şelale	Erkek	Erkek	1993	243	22
Karaganda	Şelale	Erkek	Erkek	1993	248	24
Kustanay	Şelale	Erkek	Genel	1994	268	15
Özkemen	Şelale	Erkek	Genel	1993	189	21
Pavlador	Şelale	Erkek	Genel	1994	249	19
Semey	Şelale	Erkek	Genel	1994	246	21
Taldı Kurgan	Şelale	Erkek	Genel	1993	227	23
Taldı Kurgan	Eflak	Erkek	Teknik	1993	195	30
Almatı	Eflak	Karma	Üniversite	1996	694	14

Kaynak: İsa Özkan, Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme, *www.isaozkan.com/dosyalar/Bagimsizliklarinin-15-Yilinda.pdf,* (03.12.2012).

Gülen Hareketi'nin Kazakistan'daki eğitim kurumları merkezi bir çatı örgüt olan Kazak-Türk Eğitim Vakfı (KATEV) bünyesinde toplanmıştır. KATEV,"devlet tarafından örgütlenmeksizin kendi başına organize olmasına sahip olması nedeniyle" bir sivil toplum örgütü tanımına uymaktadır.[238] KATEV'in ana fonksiyonu, eğitimin koordinasyonu, okulların finansmanı, yönetimi ve halkla ilişkilerdir. KATEV

[238]Berna Turam, "Milli Sadakatler ve Uluslararası Yükümlülükler: Kazakistan'da Gülen Cemaati Örneği", *Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi*, Derleyen: M.Hakan Yavuz & John L. Esposito, Gelenek Yayıncılık,1. Baskı, Ekim 2004, İstanbul, s.242.

Kazakistan'daki en iyi öğrencileri seçmek için ülke çapında bir sınav yapmaktadır. Müfredatta İslam'a ya da Türkiye'ye öncelik verilmez. Eğitim görünen kısmıyla sekülerdir. KATEV yetkilileri ve öğretmenler, sıklıkla öğrencilere ve ebeveynlere herhangi bir İslami grupla ilişkilendirilmekten kaçınırlar. Onların kaygıları temelde Sovyetler Birliği'nin aşıladığı dine karşı süregelen olumsuz duygular yüzünden "Türk okulları" olarak saygınlıklarını kaybetmemektir.[239] Okul kitapları Batı'dan ithal ediliyor. Kazak devletinin okul binalarını ve altyapıyı sağlamasına karşın, öğretmenler, rehberlik uzmanları ve idareciler Türkiye'den gelmektedir. Kazakistan'daki bu okulların amacını öğretmenlerden birisi şu şekilde açıklıyordu: "Amaç Orta Asya'yı Türkleştirmek değil Türk kültürleri arasında köprü kurmaktır. Bu aşinalık ve yakınlaşma demektir."[240] KATEV'in bazı yöneticileri "Neden dünyanın her yerinde Alman ve Amerikan okulları yer alacak da Türk okulları olmayacak?" şeklinde hedeflerinin küresel bir okul ağı kurmak olduğunu ifade etmiştir.[241]

4.2.4.Türkmenistan'da Türk Okulları

Türkmenistan'daki Türk okulları Ankara ile Aşgabat arasındaki olumlu havanın faydasını 2011 yılına kadarki kapatılmalarına kadar sürdürmüştür. Ülkedeki mevcut yabancı firmaların çoğu Türktür. İki devlet arasındaki bu uyum Türk ve Türkmen halklarının Türk soyunun Oğuz boyu aidiyetiyle açıklanmaktadır. Nitekim Türkiye Türklerinin ataları olan Selçukluların bugünkü Türkmenistan'dan yola çıktıkları bilinmektedir. Bu noktada ilişkileri daha da artırmak ve soy birliği fikrini güçlendirmek adına Türkiye, Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan'ın mezarını Türkmenistan'da bulunan Merv kentinde bulunduğunu iddia ederek çeşitli onarımlardan sonra sembolik olarak buraya Alparslan türbesini açmak istemektedir.[242]

Türkmenistan'daki Türk okullarının kapatılmadan önceki ülke geneline dağılımı dengeliydi. Başkent Aşgabat'taki Türk okullarının sayısı Türkmen çölünün geri kalanına kıyasla daha fazlaydı. Her büyük kentin kendisine ait bir Türk okulu

[239]Turam, a.g.e., s.240.
[240]Turam, a.g.e., s.249.
[241]Turam, a.g.e., s.250.
[242]*http://www.haberturk.com/yasam/haber/193716-sultan-alparslanin-mezari-bulundu,* (23.10.2011).

vardı. Ülke çok geniş bir çöl olsa da ülke sathına ve nüfusun tamamına ulaşma çabası Türk eğitimcilerin tüm ülke sathında ve orta büyüklükteki her kentte var olmasını sağlamaktaydı. Türkmenistan ile Kazakistan karşılaştırıldığında, Türkmenistan'daki okulların Kazakistan'daki gibi çok sayıda olmadığı görülür. Ayrıca Türkmenistan'da okullar çoğunlukla genel amaçlı liseler olup uzmanlaşma da yoktur. Buradaki Türk okulları Başkent Eğitim Şirketi bünyesinde faaliyet göstermektedir. Başkent Eğitim Şirketi, Türk işadamları tarafından finanse edilen, Türkmenistan'daki eğitim faaliyetlerinin ve Türk toplumunun koordine edilmesini sağlayan bir firmadır.[243] Bu şirket bünyesinde 13 lise, bir kurs merkezi ve bir de üniversite olmak üzere toplam 15 okul bulunmaktaydı. Cinsiyet kriterine göre değerlendirildiğinde, bu okulların arasından sadece bir okul ve üniversitede karma eğitim yapılmakta, geri kalanı ise erkek okullarıdır.[244] Bağımsızlıktan sonra, Türkmenistan hükümeti, eğitim sistemini değiştirmek ve Sovyet geçmişin Rus etkisini ve izlerini ortadan kaldırmak için yeni bir eğitim sistemi oluşturmaya karar verdi. Ancak hükümetin getirdiği yeni sistem düşük kalitede eğitim ile Sovyet eğitim sisteminin yerini aldı. Bu anlamda Gülen Hareketi'nin okulları Türkmenistan'da eğitim alanında bir boşluğu doldurdu.[245] Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen 2005 yılına gelindiğinde Türkmen rejimi, "Gülen Hareketi'nin Turancı ve İslami ideolojilerini kendi ağları vasıtasıyla yaydığı" gerekçesiyle rahatsız olmaya başlıyor. Türk okullarına yönelik öğrencilerin ebeveynleri arasındaki tutumlar da çok çelişkilidir. Müfredatın laik olmasına rağmen, bazı öğretmen ve ders dışı etkinlikler, bazı ailelerin çocuklarını okullara göndermeme kararına yol açmıştır.[246] Victoria Clement bu durumu şöyle ifade ediyor: "Bazı anne-babalar çocuklarının aniden camiyi ziyaret edişini ya da davranışlarında meydana gelen dindarlaşma eğilimi nedeniyle şikayet edip çocuklarını okullardan alıkoyarken, içlerinde gayrimüslimlerin de olduğu büyük bir

[243]Victoria Clement,"Turkmenistan's New Challenges: Can Stability coexist with reforms? A study of Gulen schools in Central Asia" Online available at: *http://www.fethullahgulen.org/conference-papers/contributions-of-the-gulen-community/2523-turkmenistans-new-challenges-can-stability-co-exist-with-reform-a-study-of-gulen-schools-in-centralasia-19972007.pdf,* (11.10.2010).
[244]Valentına Chursınova, *Gulen Communıty's Schools In Central Asıa*, (Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Avrasya Çalışmaları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011, Ankara, s.65.
[245]Chursınova, a.g.e., s.66.
[246]Chursınova, a.g.e., s.67.

çoğunluk okullara kayıt yaptırmak istiyorlar."[247] Mezunların çoğu Türkmenistan'daki özel ve devlet üniversitelere girerken, bir kısmı da ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilen Özgürlük Destek Yasası Programı (Freedom Support Act Program- FSA) sınavını kazanarak ABD üniversitelerinde eğitim görmektedir.[248] 2011 yılına gelindiğinde ise Türkmen rejimi, Gülen Hareketi'nin Türkmenistan'da dini – siyasi nüfuzundan duyduğu kaygı yüzünden 1990 yılından beri bu ülkede faaliyet yürüten tüm Türk okullarının faaliyetini askıya aldı. Türk okullarından sadece Başkent Aşkabat'taki Mustafa Kemal Atatürk Okulu'nun, öğrencileri eğitimlerini tamamlayınca dek faaliyetini sürdürmesine izin verildi. Türkmenistan'da kapatılan Gülen okullarının tamamı Türkmen rejiminin kararıyla normal okullara dönüştürüldü. Ayrıca ülkedeki özel Halkara Türkmen-Türk Üniversitesi için de aynı yönde karar alındığı belirtildi.[249] Türkmenistan'da kapatılmadan önceki Türk okulları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

[247]Clement, a.g.e., s.576.
[248]Evgenij Menc, "Neobhodimye shagi dlja postroenija jeffektivnogo partnerstva v sfereobrazovanija" *http://www.gundogar.org/?01104925600000000000013000000,* (11.10.2011).
[249]Fethullah Gülen'e Türkmenistan'da Okul Darbesi, *http://www.gazetecileronline.com/newsdetails/3157-/GazetecilerOnline/fetullah-gulen39e-turkmenistan39da-okul-darbesi,* (22.12.2013).

Tablo 5: Türkmenistan'da Başkent Eğitim Şirketi Bünyesindeki Türk Okullarının Dağılımı (1996/1997)

Okulun Adı	Şehir	Okul Türü	Uzmanlık Dalı	Açılış Tarihi	Öğrenci Sayısı	Öğret. Sayısı
Abadan Türkmen-Türk Lisesi	Abadan/Aşkabad	Erkek	Anadolu Lisesi	1992	378	40
Aşkabad Kızlar Lisesi	Aşkabad	Kız	Ticaret	1994	187	19
Atamyrat Türkmen-Türk Lisesi	Astanaba Bölgesi	Erkek	Genel	1993	181	26
Balkanabat Türkmen-Türk Lisesi	Balkanabat	Erkek	Genel	1993	138	19
Başkent Türkmen-Türk Lisesi	Aşkabad	Erkek	Genel	!993	147	17
Bayramali Türkmen-Türk Lisesi	Bayramali	Erkek	Genel	1993	231	23
Daşoğuz Türkmen-Türk Lisesi	Daşoğuz	Erkek	Genel	1993	192	21
Köhneürgenç Türkmen-Türk Lisesi	Köhne Urgenç	Erkek	Genel	1993	187	20
Mary Türkmen-Türk Lisesi	Mary	Erkek	Genel	1993	248	28
Tejen Türkmen-Türk Lisesi	Tecen	Erkek	Genel	1993	149	18
Turgut Özal Türkmen-Türk Lisesi	Aşkabad	Erkek	Genel	1993	226	27
Türkmenabat Türkmen-Türk Lisesi	Arsarıbaba	Erkek	Genel	1994	150	20
Türkmenbaşı Türkmen-Türk Lisesi	Türkmenbaşı	Erkek	Genel	1993	134	20
Halkara Türkmen-Türk Üniversitesi	Aşkabad	Karma	İşletme, Filoloji, Siyaset, Ekonomi	1994	419	43
Kurs Merkezi	Aşkabad	Karma	İngilizce, Bilgisayar, Türkçe	1994	327	7

Kaynak: Bayram Balcı, "Orta Asya'da Fethullah Gülen'in Neo-Nurcu Okulları: Yerleşmeleri, İşleyişleri ve Eğitim Yoluyla Aktardıkların Mesajın Doğası", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 93, yaz 2002, s.273.

4.2.5. Kırgızistan'da Türk Okulları

Kırgızistan'da da Türk okullarının açılması hızla ilerleyen ve 1994'te sona eren bir süreç içinde gerçekleştirilmiştir. Okullar, genelde güney kentlerinde Fergana vadisiinin merkezinde yoğunlaşmıştır. Fergana vadisi geleneksel Kırgız, Özbek, ve genel anlamda İslami hayatın en iyi korunduğu bölgedir ve kültürel açıdan Türkiye müslümanlığına yakındır. Liselerin yarıdan fazlası Oş, Celalabad, Kademçay, ve

Kızılkaya kentlerinde toplanmıştır.[250] Ülkenin diğer kentlerine göre daha az Ruslaşmış olan bölge nüfusu, okulları yerel halkın etnik veya dini kimliklerini dikkate almadan açıldıkları iddia edilsede sosyal ve kültürel açıdan Türk eğitimcilere daha cazip gelmektedir.

Kırgızistan'da Türk Okulları Sebat Eğitim Kurumları A.Ş. (Sebat) bünyesinde faaliyet göstermektedir.Sebat Eğitim Şirketi,1991 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti'nde devletten destek almadan kendinden kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür.Sebat Eğitim Şirketi, Türkmenistan'daki Başkent Eğitim Şirketi, Kazakistan'daki Katev gibi,Fethullah Gülen'den ilham alan işadamlarının kurmuş olduğu bir şirkettir. Şubat 1992 yılından beri Sebat Eğitim Şirketi, 14 lise, 4 üniversite öğrenci yurdu, Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi, Uluslararası İpek Yolu Okulu, dil ve bilgisayar çalışmaları için Secom Merkezi'ni açtı. Bugüne kadar 60 milyon US $ sebat'ait eğitime yatırım olmuştur.[251] Neredeyse tüm Sebat okulları, lise şeklinde faaliyette bulunmaktadır. Sebat okullarda 831 öğretmen çalışmaktadır. Bunlardan 154'ü Türk ve 677'si Kırgız'dır (bunların 150 Sebat okullardan mezun edilmiştir.) Bu okullarda çalışan 612 işçinin sadece 10 tanesi Türk, geri kalanı Kırgız'dır. Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi'nde de bir rektör ve bir Rektör Yardımcısı (her ikisi de Türk vatandaşı olan), ve bir Kırgız Rektör Yardımcısı var. Üç fakülte dekanı ise Kırgız'dır. 3 Kırgız ve 4 Türk bölüm başkanları bulunmaktadır.Öğretim elemanlarının 64 Kırgız ve bunların 20 Türk.Üniversitede, 46 Kırgız ve 7 Türk işçi vardır.[252] Okullardaki öğrencilerin ulusal bileşimi ise şöyle: Yüzde 74 Kırgız, yüzde 13 Rus, yüzde 6 Özbek ve yüzde 7 diğerleri.[253] Liselerde eğitim 7. sınıftan itibaren başlar; matematik, fizik, biyoloji dersleri İngilizce olarak öğretilir. Rus ve Kırgız dilleri ile birlikte, Türk dili müfredatın bir parçasıdır. Tüm liseler, yüksek standart için gerekli olanaklara sahiptir.[254]

Sebat Eğitim Şirketi bünyesinde faaliyette bulunan Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te 1997/1998 eğitim-öğretim

---

[250]Balcı,a.g.e.,s.203.
[251]Ibrahim Keles. "Contributions of the Gülen schools in Kyrgyzstan", 2007, *http://gulenconference.net/files/London/Prcd%20-%20Keles,%20I.pdf,* (20.12.2012)
[252]Keleş, a.g.e., s.365.
[253]Keleş, a.g.e., s.366.
[254]*http://www.sebat.edu.kg/ru/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=8&Itemid=17,* (04.12.2012).

yılında faaliyete başlamıştır. Üniversitede 3 fakülte ve 15 bölüm bulunmaktadır. Üniversiteye kabul her yıl sağlanan özel bir sınavla yapılmaktadır. Öğrenim dili İngilizcedir. Ama öğrencilerin diğer yabancı dillerle de çalışmaya fırsatı var: İngilizce hariç, öğrencilere Kırgızca, Rusça ve Türkçe dillerinde çalışma olanağı vardır. İngilizce dil yeterlilik düzeyine sahip öğrencilerzorunlu bir ders olarak Fransızca ve Almanca dilleri de alır.[255] Üniversite, Kocaeli Üniversitesi- Türkiye, Doğu Akdeniz Üniversitesi- Kuzey Kıbrıs, Zürih Teknoloji Üniversitesi- İsviçre, Epoko Üniversitesi- Arnavutluk, Virginia International University- ABD, Troy Üniversitesi- ABD ve diğerleri gibi yabancı üniversiteler ile işbirliği yapmaktadır. Bu temaslar koordinatör firma SEBAT yardımıyla kurulmuştur.[256] 2006 yılında Sebat liselerinden mezun olanlar yüksek öğretim için, 1571'i (%75) Kırgızistan'da kendi üniversiteini seçerken, 298'i (%14) Türkiye'yi seçmiştir. Çünkü Türkiye hala onlar için bir üst ülkedir.

Tablo 6: Yüksek Öğretime Devam Eden Sebat Liselerinden Mezunların Ülkelere Göre Dağılımı (1996/2006)

Kırgızistan	Türkiye	Rusya	USA	Çin	Kazakistan	Diğerleri	toplam
1571	298	71	21	18	22	50	2051

Kaynak: Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi, İnsan Kaynakları Merkezi, 2007, *http://www.iaau.edu.kg/view/public/pages/page.xhtml?id=50),* (22.01.2012).

Kırgızistan hükümetinin Gülen Hareketi okullarına karşı tutumu, Türkmenistan ve Özbekistan'a göre esnektir. 2002 yılındaki Kırgız hükümetinin resmi pozisyonunu Kırgızistan Eğitim Bakanı, Ishengul Bolcurova şu şekilde açıklamıştır:"Kırgızistan, Sebat ile eğitim alanında dünyaya açılmıştır."[257] 2004 yılında Kırgızistan Maneviyat Vakfı, eğitim faaliyetleri ile tüm dünyada barışa katkılarından dolayı Fethullah Gülen'i ödüllendirdi. Kırgız hükümetinin bu olumlu tavrının ana nedeni, okullardaki eğitimin yüksek kaliteli olması kuvvetle muhtemeldir.Bu okulların bulundukları şehir, türü, nitelik, öğrenci ve öğretmenlerin etnik dağılımını gösteririr tablolar aşağıdadır:

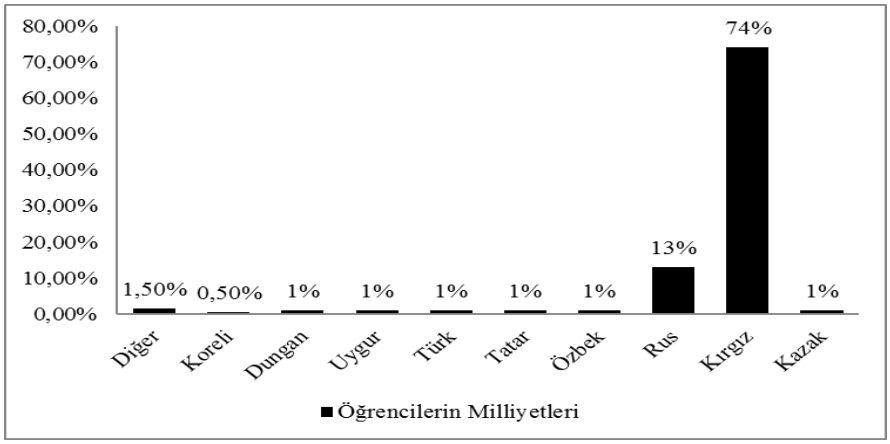
[255]Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi. *http://www.iaau.edu.kg/v1/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=56&lang=ru,* (04.12.2011).
[256]Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi, *http://www.iaau.edu.kg/v1/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=56&lang=ru,* (04.12.2011).
[257]Keleş, a.g.e., s.367.

Tablo 7: Kırgızistan'da Sebat Eğitim Kurumları A.Ş. Bünyesindeki Okulların Dağılımı (2011/2012)

Okulun Adı	**Bulunduğu Şehir**	**Okul Türü**	**Uzmanlık Dalı**	**Açılış Tarihi**	**Öğrenci Sayısı**
Bişkek Cengiz Aytmatov Lisesi	Bişkek	Erkek	Genel	1992	194
Issıkgöl Hüseyin Karasayev Lisesi	Issıkgöl	Erkek	Genel	1992	378
Oş Sema Erkek Lisesi	Oş	Erkek	Genel	1992	370
Bişkek Ayçürök Kız Lisesi	Ayçürök	Kız	Genel	1993	558
Narin Murat Subakocoeva LisesErkeki	Narin	Erkek	Genel	1993	224
Celalabad Kurmanbak Baatır Erkek Lisesi	Celalabad	Erkek	Genel	1993	394
Kademçay Semetey Lisesi	Kademçay	Erkek	Doğubilim	1993	302
Tokmak Sebat Lisesi	Tokmak	Erkek	Ticaret	1994	422
Kızılkaya Sebat Erkek Lisesi	Kızılkaya	Erkek	Ticaret	1994	254
Celalabad Sebat Kız Lisesi	Celalabad	Kız	Genel	1995	290
Oş Sebat Kız Lisesi	Oş	Kız	Genel	1998	512
Talas Meerin Sebat Kız Lisesi	Talas	Kız	Genel	2002	228
Talas Sebat Erkek Lisei	Talas	Erkek	Genel	2004	276
Issıkgöl Sebat Kız Lisesi	Issıkgöl	Kız	Genel	2004	277
Uluslar arası Silk Road Okulu	Bişkek			2000	247
Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesi	Bişkek	Karma	Genel	1996	1975
Secom Dil ve Bilgisayar Merkezi	Bişkek	Karma	İngilizce, Türkçe, bilgisyar	1996	670
Baytik Baatır Yüksek Öğrenim Erkek Öğrenci Yurdu	Bişkek	Erkek		2005	270
Sebat Yüksek Öğrenim Kız Öğrenci Yurdu	Bişkek	Kız		1998	155
Oş Babur Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdu	Oş	Erkek		2001	124
Celalabad Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdu	Celalabad	Erkek		2005	21
			Toplam		8441

Kaynak: Sebat Eğitim Kurumları'nınçevrimiçi adresindeki istatistiklerden alınmıştır. http://www.sebat.edu.kg/, (22.12.2012).

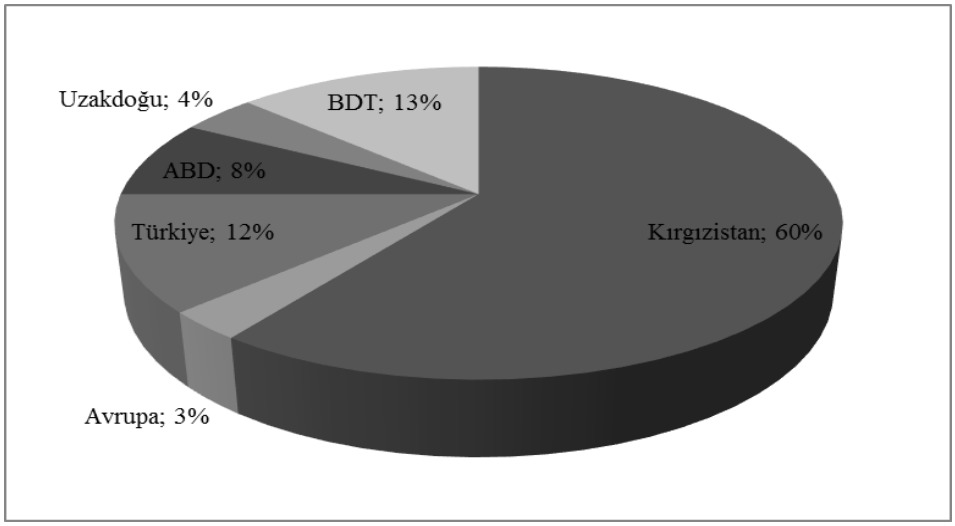
Grafik 1: Sebat Eğitim Kurumlarındaki Öğrencilerin Etnik Dağılımı (2011/2012)

Kaynak: Sebat Eğitim Kurumları A.Ş. internet web adresindeki istatistiklerden alınmıştır.http://www.sebat.edu.kg/, (22.12.2012).

Grafik-1 incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğu evsahibi ülke Kırgızistan vatandaşı olmakla beraber Kırgızistan'ın nüfusu da diğer eski SSCB ülkelerinde olduğu gibi bir çok değişik milletlerden oluştuğu için okullarda az sayıda da olsa değişik milletlerden öğrenci bulunmaktadır. Bu da okulların kaliteli eğitim sayesinde hangi millettten olursa olsun tercih nedeni olduğunu ve okullarda din, dil, ırk ayrımı yapılmaksızın eğitim verilebildiğini göstermektedir.

Grafik 2: Sebat Eğitim Kurumlarından Mezun Olan Öğrencilerin Dağılımı

Kaynak: Sebat Eğitim Kurumları A.Ş. internet web adresindeki istatistiklerden alınmıştır.http://www.sebat.edu.kg/, (22.12.2012).

Grafik-2'de ise mezun olan öğrencilerin hangi ülkelerde yükseköğrenim yaptıklarını göstermektedir. Öğrencilerin %60 gibi çoğunluğu Kırgızistan'da yükseköğrenime devam etmekte, sırasıyla Rusya, Türkiye ve Amerika'da yükseköğrenim görmektedirler. Avrupa ve Uzakdoğu bölgesi ise az sayıda da olsa ilgi görmektedir.

4.2.6.Özbekistan'da Türk Okulları

Orta Asya'daki tüm Türk okulları içinde durumu en belirsiz olanlar Türkiye ile Özbekistan arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı nedeniyle, Özbekistan'dakilerdir. Bu ilişkiler en başından itibaren coşkunluk ile ağır diplomatik krizler arasında gidip gelmiştir. Bu okulların kimlikleri açıkça Türk olarak belirlenen sorumluları, iki

devlet arasındaki kötü ilişkilerin ağır faturasını ödemektedirler. Türk okulları din propagandası yaptıklarından kuşkulanan Özbek yetkililer tarafından diplomatik gerilimlerden bağımsız olarak da damgalanmıştır.[258] Tüm diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, burada da okulların açılması üçlü bir işbirliğinin sonucu olduğu söylenebilir: Bir yanda Turgut Özal ve Fethullah Gülen diğer yanda Özbek devlet başkanı İslam Kerimov. Türk okulları ilk açıldığından kapanana kadar ülke içerisinde oldukça düzgün bir biçimde dağılmıştır. Ülkenin geri kalanından daha İslam'ın sosyal ve kültürel olarak daha da hissedildiği Fergana vadisinde 4 lise vardır: Fergana kenti, Hokand, Namangan, Andican şehirleri olmak üzere. Özbekistan bünyesinde özerk bir cumhuriyet olan Karakalpakistan'ın başkenti Nukus'ta bir lise vardır. Taşkent, büyüklüğü ve başkent statüsü nedeniyle en fazla okulun bulunduğu yerdir. Diğer Türk cumhuriyetleri içinde üniversite bulunmayan tek ülke Özbekistan'dır, çünkü yasalar buna izin vermemektedir. Nitekim 255 sayılı antlaşma (bu sayı yabancı ülkelerle eğitim işbirliğini belirleyen başkanlık kararnamesinin sıra numarasını belirtmektedir) çerçevesinde öngörülen sözleşme yabancı bir devletin Özbek topraklarında üniversite açılmasına olanak tanımamaktadır[259]. Buna karşılık Ulughbek International School, üniversite düzeyinde bir yüksek okuldur.

Özbekistan'daki Türk okulları, Türk-Özbek İlişkilerindeki krizinden oldukça etkilenmiştir. Askeri okullar ve meslek okulları hariç tutulacak olursa 1992 yılında Özbekistan'dan Türkiye'ye 1638 Özbek öğrenci gelmiştir. Bu rakam yüzde olarak tüm Türk Dünyası'ndan gelen öğrencilerin % 11'ini oluşturmaktadır. Fakat 1998 yılına gelindiğinde bu oranın % 4'e kadar gerilediği gözlemlenmiştir.[260] Kerimov'un dayatması sonucu Türkiye, Özbek muhalif liderlerden Salih ve Polatov'u sınır dışı etmiş, ancak Türk Hükümeti'nin attığı bu adım dahi tüm Özbek öğrencilerin geri çekilmesini önleyememiştir. Özbek yönetiminin Türkiye'ye karşı takındığı düşmanca tavır bununla da kalmamış, Kerimov ülkesinde faaliyet gösteren Türk kurum ve kuruluşlarına karşı amansız bir savaş başlatmıştır. Böylece birçok

[258]Balcı,a.g.e.,s.204.
[259]Modern Eğitim Dergisi, Türk Liselerin Pedagojik Dergisi, No:1, 1997, Bu dergide Türkiye ile Özbekistan arasında imzalanmış eğitim işbirliği antlaşmalarının metinleri bulunmaktadır.
[260]Fahri Türk, "Transformasyon Sürecinde Özbekistan'da Siyasal Partiler ve Özbek Muhalefet Liderlerinin Türk-Özbek İlişkileri Üzerine Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008 Vol 10 (2), s. 53-81.

Türk kuruluşu Özbekistan'daki faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. 1999'da Türkiye ile Özbekistan arasında patlak veren ikinci krizin etkisiyle Özbekistan'dan Türkiye'ye gelen öğrenci sayısı tarihinin en düşük seviyesine inmiştir.[261] Türkiye'den Orta Asya'ya giden öğrenci sayısı ülkelere göre karşılaştırılacak olursa, Türkiye'den Özbekistan'a giden öğrenci sayısı Türkmenistan hariç tutulursa Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'a gidenlerin toplamından fazladır. Balcı'ya göre, Türkiye Özbekistan gibi kendisiyle işbirliği yapmaya pek gönüllü olmayan ülkelere daha fazla öğrenci göndermek suretiyle söz konusu ülke ile ilişkilerini dengelemeye çalışmaktadır.[262] 1998/99 eğitim-öğretim yılında 24 milyon nüfuslu Özbekistan'da 18 Türk okuluna karşılık, 15 milyon nüfuslu Kazakistan'da 29 Türk okulu bulunmaktadır. Söz konusu dönemde Özbekistan'da bulunan Türk okullarındaki toplam öğrenci sayısı 3334'tür. Özbekistan Fethullah Gülen taraftarlarının kurmuş olduğu okullara kuşku ile baktığı için, 1994 krizinde bu okullarda görev yapan Türk öğretmenleri sınır dışı etmiştir. Özbeklerin öne sürdüğü gerekçe öğretmenlerin dini propaganda yaptığı yolundadır. Türk okulların yarısı 1999/2000 eğitim-öğretim yılında diğer yarısı da bir yıl sonra kapatılmıştır. Türk-Özbek ilişkilerinin bozulmasının asıl nedeni Salih ve Polatov'un Türkiye'de ikamet etmesi hususu olmuştur. 1999 krizinde Taşkent Ankara'yı Kerimov'a karşı düzenlendiği ileri sürülen suikast ve patlamalarda rol aldığı gerekçesiyle suçlamıştır.[263]Özal sonrası dönemde Salih'in de vurguladığı gibi, Türkiye'nin aktif bir Orta Asya politikası olmadığı için, Türkiye Kerimov'un dayatmalarına karşı koyabilecek bir politika geliştirememiştir.

Türk-Özbek ilişkileri bağlamında sorun oluşturan diğer önemli bir faktör de Gülen Hareketi'dir. Gülen Hareketi Türk-Özbek ilişkilerinin bozulmasında önemli bir rol oynamıştır.[264] Şöyle ki, Kerimov'a yönelik olduğu iddia edilen suikast girişiminden sonra Hareket'e ait 10 okul birden kapatılmış ve bu okullarda çalışan öğretmenler ivedilikle sınır dışı edilmişlerdir. Bu kapsamda Özbek yönetimi Gülen Hareketi'ne ait okullardan mezun olan öğrencilerin Özbek üniversitelerinde

[261]Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri: Fethullah Gülen Okulları*, Çev. Ali Berktay, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.100-101.
[262]Balcı, a.g.e., 103-104.
[263]Balcı, a.g.e., s.196-197.
[264]Fahri Türk, *Turkish schools in Central Asia: As a Tool of Turkish foreign Cultural Policy*?, s.8.

okumalarını da yasaklamıştır. Bu Harekete yönelik baskılar sadece okullarla sınırlı kalmamış Hareket'e yakınlığı ile tanınan Ufuk Şirketleri'ne yönelik baskılar da artırılmıştır. Bu bağlamda söz konusu şirketin yöneticilerinden İbrahim Karadayı hiçbir gerekçe gösterilmeden hapse atılmıştır. Özbek yönetimi, Türkiye'ye karşı uygulamaya koyduğu bu anti-demokratik uygulamaları güdümlü gazetelerde yayınlattığı makalelerle savunmuş ve halk nezdinde haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır.[265]Kerimov, Gülen Hareketi'ni kendi iktidarına karşı, ileride olabilecek bir tehdit unsuru olarak görüyordu.

Tablo 8: Özbekistan'da Silm Şirketi Tarafından İşletilen Türk Okullarının Dağılımı (1996/1997)

Bulunduğu Şehir	**Okul Türü**	**Uzmanlık Dalı**	**Açılış Tarihi**	**Öğrenci Sayısı**	**Öğretmen Sayısı**
Taşkent	Erkek	Genel	1992	243	15
Kirbay/Taşkent	Erkek	Genel	1993	185	11
Taşkent	Kız	Genel	1993	148	9
Taşkent	Erkek	Ekonomi	1993	214	14
Taşkent	Erkek	Enformatik	1993	154	14
Nukus	Erkek	Genel	1992	180	12
Fergana	Erkek	Genel	1992	203	12
Andican	Erkek	Genel	1993	166	11
Angren	Erkek	Genel	1993	155	11
Semerkand	Erkek	Genel	1992	198	12
Namangan	Erkek	Genel	1992	232	14
Buhara	Erkek	Genel	1992	225	12
Urgenç	Erkek	Genel	1992	205	12
Hokand	Erkek	Genel	1993	215	16
Jizzah	Erkek	Genel	1993	187	11
Tirmiz	Erkek	Genel	1993	144	10
Taşkent Ulughbek International School	Karma	Yüksekokul	1995	120	12
Taşkent Dil Merkezi	Karma	İngilizce	1993	160	2
			Toplam	**3334**	**210**

Kaynak: Bayram Balcı,"Orta Asya'da İslam Fethullah Gülen'in Neo-Nurcu Okulları: Yerleşmeleri, İşleyişleri ve Eğitim Yoluyla Taşıdıkları Mesajın Doğası", *Toplum ve Bilim Dergisi,* Sayı 93,Yaz 2002, s.274.

15 Haziran 1999 tarihinde Türkiye ile Özbekistan arasındaki "iade krizi", bir "eğitim krizine" dönüşmüştür. İstanbul'a kaçan rejim muhaliflerinin iadesinin geciktiği gerekçesiyle Türkiye'ye karşı tavır alan İslam Kerimov yönetimi, Özbekistan'daki 12 Türk okulunu kapattı. Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, iadelerin gecikmesinin kasıtlı olduğunu düşünerek Türkiye'ye karşı

[265]Enis Berberoğlu, *Öbür Türkler Büyük Oyun'un Milliyetçi Süvarileri*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s.126.

misilleme hareketlerine girişti. İslam Kerimov, Özbekistan'da faaliyet gösteren 22 Türk okulundan 12'sini Özbek Milli Eğitim Bakanlığı'nın yeni düzenlemesine uymadığı gerekçesiyle kapattı. Özbekistan'daki 22 okuldan 12'si Fethullah Gülen'le bağlantılı vakıf okulları, 10'u ise Türk Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteriyordu.[266] 19 Ocak 2011 tarihine gelindiğinde Özbekistan'daki Gülen Hareketi'ne bağlı tek Türk okulu olanSilm A.Ş.'ye Taşkent'te 1995'ten beri faaliyet gösteren Uluslararası Taşkent Uluğbek Okulu,ait bürokratik zorluklar yüzünden eğitimini durdurdu. Silm A.Ş. tarafından yapılan açıklamada, okulun 1 Ocak 2011 itibarıyla "hiçbir kasıt ve kimseye zarar verme niyeti olmaksızın" Özbekistan'daki tüm eğitim faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldığı belirtildi. Açıklamada, ayrıntılı olarak, okulu bu kararı almak zorunda bırakan sebepler anlatıldı. Eğitim sisteminde yapılan son değişiklikle okul çalışanlarının çalışma izinlerinin yenilenmesinde karşılaşılan zorlukların yanı sıra okulun eğitim gereçleri, ders kitapları, laboratuar gereçleri ve bilgisayar gibi ihtiyaçların ithali sırasında izinler, gümrük işlemleri, ulaşım ve ödemeler konusunda karşılaştığı bürokratik engeller vurgulandı.[267]

4.2.7. Tacikistan'da Türk Okulları

Tacikistan, Orta Asya ülkeleri içinde Türk nüfusu olmayan tek ülkedir. Türk etkisinden ziyade İran ve Farsçanın güçlü etkileri görülmektedir. Tacikistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra, Batı dünyasının en büyük endişesi, İran'ın kendi İslam anlayışını ve etkisini resmi dili Farsça olan bu ülkeye ihraç etmesidir.[268] Güçlü İran etkisine rağmen, Gülen Hareketine bağlı Türk okulları bu ülkede var olmayı başarabilmiştir. Burada Türkiye ile İran'ın bu ülkedeki kendi İslami anlayış rekabetlerinin neticesinde hem Türkiye'nin hem de Batı'nın İran etkisine karşı Gülen Hareketine destek verdiği gerçeği göz ardı edilmemelidir.[269] 1997'de Tacikistan'da 5

---

[266]*http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/15/d06.html*, (06.06.2011).

[267]h*ttp://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1081078&keyfield=C3B67A62656B697374616E206F6B756C*, (06.11.2011).

[268]M. Hakan Yavuz, "The Gülen Community", *Turkish Islam and The Secular State*, M. Hakan Yavuz and John L. Esposito, Syracuse University Press, November 1, 2003 p. 39.

[269]Batı dünyası, Orta Asya ülkeleri bağımsız olduğunda, Tacikistan başta olmak üzere genelde tüm Orta Asya ülkelerinde İran İslam anlayışının yayılmasından korktukları için Türkiye'nin laikliği de içinde barındıran ılımlı İslam anlayışını destekledi. Ancak kısa zamanda bunun böyle olmadığı görüldü. İran İslam anlayışının bölgede benimsenmemesinde bölge ülkelerinin İslami geleneği ile İran'ın İslami geleneğinin farklı olması ve bölge ülkelerinin Sovyet geçmişinin katı laik din anlayışı etkili oldu.

okul, 694 öğrenci ve 107 öğretmen bulunmakta[270] iken 2010'a gelindiğinde okulların sayısı 9'a çıkmıştır.[271]

Tacikistan'ın bir Türk Cumhuriyeti olmamasına rağmen Gülen Hareketi'nin bu ülkede başarılı olmasının nedeni Gülen'in milliyetçilik anlayışının etnik temele dayalı olması değil kültürel boyutuyla açıklanabilir.[272] Tacikistan'da Türk okulları, Şelale Eğitim Şirketi A.Ş. bünyesinde faaliyet göstermektedir. Şelale Eğitim Şirketi, 1992 Tacikistan Cumhuriyeti Maarif (Eğitim) Bakanlığı ile yapılan anlaşma çerçevesinde ilk defa 2 Eylül 1992 yılında Tursunzade lisesinde faaliyetlerine başlamıştır.[273] Halen 6 Anadolu lisesi, 1 international school, 1 dil merkezi, 1 yükseköğretim yurdu olmak üzere toplam 9 kurumla eğitim veriliyor. Altıncı sınıftan sonra sınavla öğrenci kabul eden şirkete bağlı okullar "Tacik milli değerlerine sahip çağdaş, hür düşünceli, demokratik değerlere sahip çıkan, üretken, teknolojiyi kullanabilen, kendisine ve Tacik milletine yararlı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir".[274] 1996-2011 döneminde üç binin üzerinde mezun veren bu okulların öğrencileri bugüne kadar uluslararası bilim ve proje olimpiyatlarında Tacikistan'a 32'si altın, 53'ü gümüş, 99'u bronz olmak üzere toplam 183 madalya kazandırmıştır. Mezunlar başta Türkiye, Rusya, ABD, Almanya, İngiltere olmak üzere dünyanın değişik ülkelerinde üniversitelerde eğitim görüyor.[275] Şirket müdürü Mesut Ata'nın verdiği bilgiye göre,2008/2009 eğitim-öğretim yılı itibariyle Tacikistan genelinde Şelale Eğitim Şirketi'ne bağlı okullarda toplam 2 bin 750 öğrenci eğitim görmektedir.[276] Şelâle Eğitim Şirketinin Tacikistan genelindeki kurumlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

---

[270]Bayram Balci, "Fethullah Gülen's Missionary Schools in Central Asia and their Role in the Spreading of Turkism and Islam", Religion, State & Society, Vol. 31, No. 2, 2003. p. 175.
[271]Doğu Ergil, *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2010, İstanbul, s.320.
[272] Balcı, a.g.e., s.175.
[273]Şelale Eğitim Şirketinin resmi çevrimiçi adresi, *http://www.shelale.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1223&Itemid=607*, (12.12.2012).
[274]Mehmet Munis Dirik, T.C.Duşanbe Büyükelçisi, Mehmet Munis Dirik Tarafından Tacikistan Ticaret Ve Sanayi Odası'nca Neşredilen "Amal-İş Dünyası" Adlı Dergiye Verilen ve Anılan Derginin Temmuz 2012 Ayında Yayınlanan Mülakat, *http://dusanbe.be.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=158682*, (26.07.2012).
[275]Hüseyin Gülerce, "Yükselen Tacikistan", *Zaman Gazetesi*, 4 Ağustos 2005, *http://www.zaman.com.tr/huseyin-gulerce/yukselen-tacikistan_198688.html*, (26.07.2012).
[276]"Ali Babacan'dan Türk okullarına Övgü", 28 Kasım 2008, *http://tr.fgulen.com/content/view/16388/11/*, (13.12.2012).

Tablo 91: Tacikistan'da Şelale Eğitim Şirketi Bünyesindeki Okullar

No	Okulun Adı	Bulunduğu Şehir	Niteliği	Açıldığı Yıl
1	Tursunzade Tacik-Türk Lisesi	Tursunzade	Anadolu Lisesi	1992
2	Hacı Kemal Lisesi	Duşanbe	Anadolu Lisesi	1993
3	Duşanbe Ekonomi Lisesi	Duşanbe	Anadolu Lisesi	1993
4	Mevlana Tacik-Türk Lisesi	Kurgantepe	Anadolu Lisesi	1994
5	Kulab Tacik-Türk Lisesi	Kulab	Anadolu Lisesi	1994
6	Hocent Tacik-Türk Lisesi	Hocent	Anadolu Lisesi	1997
7	Duşanbe Uluslararası Okul	Duşanbe	Yüksekokul	1998
8	Şafak Dil Merkezi ve Bilgisayar Eğitimi	Duşanbe	Kurs Merkezi	1998
9	Şelale Yüksek Öğrenim Yurdu	Duşanbe	Öğrenci Yurdu	1998

Kaynak:Şelale Eğitim Şirketinin çevrimiçi adresi, http://www.shelale.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1223&Itemid=607, (11.10.1012).

Diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi, Tacikistan'daki Türk okullarının eğitim kalitesi yüksektir. Öğrenciler buradaki okullarda Farsça, Rusça, İngilizce ve Türkçe olmak üzere tam 4 dil öğrenmektedir. Tacikistan yetkilileri, bu okullarda eğitim yoluyla teşvik edilmesi düşünülen Türk etkisi ve Pan-Türkizm etkisinden endişe etmektedir.[277] Buna rağmen okullar Tacikistan'ın halen faaliyet göstermekte ve yerel halk arasında en prestijli eğitim kurumlarıdır.

5. TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA'DA AÇTIĞI DİĞER OKULLAR

Bu bölümde Gülen Hareketi haricindeki Türk özel sektörünün Kafkasya ve Orta Asya'daki eğitim faaliyetleri ile bölgede açmış oldukları okullar ele alınacaktır. Bu bağlamda, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı (TDAV), Türkiye Diyanet Vakfı'na (TDV) bağlı okullar ile Türkiye'nin bölgede açmış olduğu üniversiteler veriler ışığında incelenecektir.

[277]Balcı, aynı yerde.

5.1. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'na Bağlı Okullar

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (TDAV), 20 Temmuz 1980 tarihinde, Bakanlar Kurulunun 8/1307 sayılı kararı ile kamu yararına hizmet veren bir vakıf olarak Prof. Dr. Turan Yazgan tarafından kuruldu. Kurulduğu tarihten 2012 yılına kadar Yazgan'ın vefatına kadar Yazgan tarafından yönetilmiştir.[278] TDAV, yurt dışında, özellikle Türk ülkelerinde her düzeyde eğitim veren eğitim öğretim kurumları ile çeşitli kültür merkezlerine sahiptir. Tamamen ücretsiz ve Türkiye Türkçesi ile eğitim yapan bu okullar ve kültür merkezleri, Vakfın bu ülkelerdeki temsilcisi durumundadır.[279] Bu ülkelerden Türkiye'ye her yıl Vakfın davetiyle onlarca öğrenci, öğretmen, sanatçı, yazar, milletvekili misafir olarak gelmektedirler. Bunlardan birçoğu Vakfın önemli bir faaliyeti olan Türkiye Türkçesi yaz kursları programına katılıp Türkçeyi öğrenerek ülkelerine dönmektedirler. Vakıf, bu şekilde Türkiye ile bu ülkeler arasında tarihi bağlardan yola çıkarak kültür köprüleri oluşturmak amacını taşımaktadır. TDAV, aynı zamanda yurt içinde de kurs, sergi, seminer, konferans gibi çeşitli eğitim ve kültür faaliyetlerini yürütmektedir. Vakfın amacı, Kırımlı aydın İsmail Gaspıralı'nın idealine ulaşmak, yani Türkiye ile Türk ülkeleri arasında "dilde fikirde, işte birliği" oluşturmaktır.[280] Turancı bir söylem kullanan Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı (TDAV), "Dış Türkler" lehine her türlü söyleme giren bir kültür ve eğitim vakfıdır. "Türk soydaşların komünist baskıdan kurtulması için" aralıksız mücadele eden vakıf, S.S.C.B'nin dağılmasını çok olumlu karşılamıştır. 1990'ların başından itibaren Türk halkların yardımına çeşitli biçimlerde koşmak amacıyla girişimlerini artırmıştır. Türk dünyasından müzik gruplarını ve

---

[278]Turan Yazgan, (1938-2012). Türk dünyası terimini literatürde ilk defa kullanan, ömrünü bu uğurda sarf eden ve bunu da çeşitli hizmetlerle somut hale getirmiş, Turancı düşünceleriyle tanınan ünlü Türk bilim adamı. 20 Temmuz 1980 tarihinde İstanbul'da Türk dünyası araştırmaları vakfını kurmuştur. Vakfın merkezi İstanbul Saraçhane'dedir. 32 yıldır eğitim, kültür ve sosyal alanda ağırlıklı olarak Türk Dünyasına yönelik faaliyetlerini sürdüren Vakıf, Türk Cumhuriyet ve topluluklarında, Türkiye Türkçesi ile ilk ve orta okullar, liseler, bölümler, fakülteler, kültür merkezleri ve halka yönelik Türkiye Türkçesi kursları açmış, Türkiye'de ise, Türk Coğrafyasından getirttiği binlerce öğretmene Türkiye Türkçesi öğreterek, ülkelerinde Türkiye Türkçesi öğretmenliği yapacak duruma getirmiş, fakülteler ve bölümlerinden mezun olan ve gelecek vadeden öğrencileri, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde yüksek lisans ve doktora imkânı sağlayarak akademik hayata kazandırmış ve bugün fakülte ve bölümlerinde görev alacak duruma getirmiştir.
http://www.turan.org.tr/default.asp?part=icerik&gorev=oku&id=53 (11.09.2011).

[279]Ali İhsan Güçlü, "Orta Asya'ya Eğitim ve Kültür Hizmeti Taşıyan Adam: Prof. Dr. Turan Yazgan, Bir dünya Vatandaşı", *Türkiye Gazetesi*, 4 Ağustos 1993, s.2.

[280]*http://turan.org.tr/turk-dunyasi-arastirmalari-vakfi/*, (22.01.2012).

entelektüelleri düzenli olarak Türkiye'ye davet etmiştir. Ama en büyük enerjiyi harcadığı alan, Türk dünyası hakkında kitaplar ve dergiler yayımlamaktır. Ayrıca bir dizi eğitim projesi için Orta Asya'nın ve Rusya Federasyonu'nun bazı ülkelerine eğitimciler göndermiştir. Bu vakfın (Özbekistan hariç) tüm Türk dünyasında temsilcilikleri vardır ve özellikle Türkçe, işletme dallarında dersler verirler. Ama sayıları fazla olmayan ve sınırlı etkinlik olanaklarına sahip vakfın sahadaki etkisi sınırlıdır. Söylemleri yerel nüfus tarafından fazla benimsenmemiştir. Türk cumhuriyetlerinin yöneticileri bu söylemlerden kuşku duyabilmekte, örneğin Özbek devlet başkanı Kerimov, vakfın Özbekistan'da çalışmasına izin vermemektedir.[281] Buna karşılık siyasal seçkinleri her zaman Pantürkizm idealleri taşıyan farklı fikir akımlarına daha açık bir görünüm sergilemiş olup özellikle Azerbaycan'da olumlu karşılanmıştır. Bunun sonucunda vakıf eğitim kurumlarının çoğunu başlıca Azeri kentlerinde açmıştır. Orta Asyalı yöneticilerin yürüttüğü politikanın Türkçülükten uzak niteliği karşısında hayal kırıklığı yaşayan vakıf, o zaman muhaliflere, özellikle de Özbek muhaliflere yatırım yapmış, Abdurrahim Platov'un Birlik Partisine ve Muhammed Salih'in Erk Partisine lojistik destek sağlamıştır. 1994'ten sonra muhalefetin ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı 1998'e kadar Birlik Partisi yayınlarının önemli bir bölümü vakfın mekanlarında hazırlanmıştır.[282] Özbek muhalefetiyle yaptığı bu işbirlikçilik yüzünden vakfın Özbekistan'da faaliyetleri yasaklanmıştır. Bundan sonra vakıf etkinliklerini diğer ülkelere-Kazakistan ve Kırgızistan'a- yoğunlaştırmıştır. TDAV, genel anlamda Pantürkist güçleri desteklemeye özen göstermiştir. Vakıf özellikle Azerbaycan eski devlet başkanı merhum Ebulfeyz Elçibey'le olan ayrıcalıklı ilişkisi sayesinde, Azerbaycan'da daha sağlam bir biçimde yerleşmiştir.

TDAV, İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" umdesine uygun, faaliyetler yaparak Türk Dünyasını Kültürel anlamda işbirliğine kavuşturmak amacıyla Türk Dünyası'nın stratejik noktalarında çeşitli eğitim kurumları açmıştır. Bu kurumlar, kuruldukları ülkelerin insan gücü açıklarını kapamaya yönelmişlerdir. Vakıf, Türk dünyasının bugünkü bölünmüş toplumlar olmasının sebebini kasıtlı

[281]Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri-Fethullah Gülen Okulları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.268.
[282]Balcı,a.g.e., s.269.

bölmelerde, parçalamalarda aramış ve onları tekrar birleştirecek bir tek alfabenin, bir tek yazı dilinin yaratılmasını en büyük ihtiyaç kabul etmiş ve bu ihtiyacı bütün gücüyle karşılamaya yönelmiştir. Bu seçimin zaruri bir sonucu olarak eğitim dilini kayıtsız şartsız Türkçe yapmış ve Türkçe'yi mümkün olduğu kadar yaygınlaştırabilmek, Rusça'nın yerine geçecek müşterek bir dil haline getirebilmek için imkânlarını en verimli şekilde kullanmaya yönelmiştir.[283] Vakfın eğitim kurumları, Sovyetlerin kasten küçük ve güdük bıraktığı Türkistan şehri gibi sembolik değeri yüksek olan şehirlerden ziyade, nüfus potansiyeli müsait, götürülecek hizmetin bütünüyle Türklere yarayacağı bölgeler seçilerek açılmıştır. Kentav, Celalabad, Çallı Arça bunlara misal teşkil eder. TDAV, eğitimi mümkün olduğu kadar Türkiye'deki eğitime paralel hale getirilmiştir. Diploma denkliği tanınmış olan bölüm ve fakültelerde ders programları zaten İstanbul Üniversitesi'nin ilgili bölümlerinin tıpatıp aynısıdır. İlave olarak, bunların yüksek öğrenim olmasına rağmen hepsinde T.C. vatandaşları için İnkılap Tarihi, bölge vatandaşları için ise umumi Türk Kültürü dersleri mecburi tutulmuştur.[284] Vakfın eğitim kurumlarının bir diğer ortak özelliği nerede ve hangi seviyede olursa olsun bütün bölge öğrencilerine ücretsiz olmasıdır. Vakıf, eğitim kurumu açtığı her yerde okullarının adının başına "Türk Dünyası" ibaresini getirmektedir ve Türk dünyası ülkelerinin her yerinden öğrenciler getirip bir arada okutmaya çalışmaktadır. Bu öğrenciler bulundukları ülkelerdeki Vakfın Türk dünyası araştırmalar Merkezleri tarafından seçilen başarılı fakat fakir veya yetim öğrencilerdir.[285] Bu öğrenciler, vakıf tarafından "parasız yatılı" olarak okutulmaktadır ve kendilerine burs bağlanmaktadır.[286] Ayrıca Vakıf, her yıl, Türk dünyası okullarında okuyup lisansını başarıyla bitiren, sınavla seçilen belli sayıdaki öğrenciyi Türkiye'ye yüksek lisans ve doktora eğitimi için getirtmektedir. Bu öğrencilerin Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde eğitim almalarını sağlamaktadır. Vakfın bundaki amacı, bu ülkelerdeki kurumları için yerli öğretim elemanı kadrosu oluşturmaktır.

---

[283]Turan Yazgan,"Türkiye'nin Türk Dünyasındaki Eğitim Öğretim Faaliyetleri", *Sosyoloi Konferansları,* Otuzbirinci Kitap, Prof.Dr. Orhan Türkdoğan'a Armağan, İstanbul, 2005, s.31.
[284]http://www.turan.org.tr/default.asp?part=icerik&gorev=oku&id=70 (01.02.2012).
[285]Yazgan, a.g.e., s.31.
[286]Yazgan, a.g.e., s.35.

Tablo-10'de görüldüğü gibi, ilk defa 1995 yılında Tataristan'dan on öğrenci yüksek lisans ve doktora eğitimi için Vakıf tarafından Türkiye'ye getirilmiştir. Dikkati çeken nokta, 2002 yılında farklı Türk topluluklarından öğrencilerin getirilmiş olmasıdır. Türkiye'ye getirilen en fazla öğrenci grubu ise elli bir kişi ile 2000 yılına aittir. Vakfın bu faaliyetinin nedeni, Türk ülkelerindeki Vakfa ait olan yüksek öğretim kurumları için gerekli olan öğretim üyesi kadrosunu mahalli ülkelerin öğrencilerinden oluşturmak, böylece Türkiye'den öğretim üyesi göndermenin getirdiği masraf ve zorluktan kurtulmaktır.

Tablo 10: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın Orta Asya'da Açmış Olduğu Okullar[287]

Sıra	Okul Adı	Ülke Adı	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi
1	Bakü Türk Dünyası İşletme Fakültesi a)İşletme Bölümü b)Uluslararası İlişkiler Bölümü	Azerbaycan Bakü	1992	Devam
2	Bakü Türk Dünyası Atatürk Lisesi	Azerbaycan Bakü	1992	Devam
3	Almatı Abay Devlet Üniversitesi a)Türk dili ve Edeb. Bölümü b)Kazak Filoloji Fak.(Türkçe Böl.) c)Tarih Bölümü (Türkçe dersi) d)Basın Yayın Bölümü(Türkçe dersi) e)Uluslararası İlişkiler bölümü (Türkçe dersi) f)İktisadi ve İdari Bilimler Fak.(Türkçe dersi)	Kazakistan Almatı	1992	Devam
4	Kızılorda Korkut Ata Üniversitesi a)Türk Dünyası Türk Dili Bölümü b)Ekonomi Bölümü c)Arap Dili ve Edeb. Böl.(Türkçe dersi)	Kazakistan Kızılorda	1992	Devam
5	Kızılorda Kazak-Türk Lisesi	Kazakistan Kızılorda	1992	Devam
6	Taldıkorgan Üniversitesi Türk dili Bölümü	Kazakistan Taldıkorgan	1997	1998
7	Türk Dünyası Kentav Atatürk Lisesi	Kazakistan Kentav	1992	Devam
8	Aktav Kazak-Türk Lisesi	Kazakistan Aktav	1992	2000
9	Kırgızistan Celalabat İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi a)İşletme Bölümü b)İktisat Bölümü c)Türkoloji Bölümü	Kırgızistan Celalabat	1994	kapatıldı
10	Sosyal Bilimler ve Pedagoji Fakültesi - Türkçe Bölümü	Kırgızistan Celalabat	2006	Devam
11	Celalabat 13. Mektep	Kırgızistan	2002	Devam
12	Celalabat 15. Mektep	Kırgızistan	2002	Devam
13	Pazar Korgan Aliser Nevai Lisesi	Kırgızistan	2002	Devam
14	Pazar Korgan Kaparbek Lisesi	Kırgızistan	2002	Devam
15	Özbekistan Devlet Üniversitesi, Türkçe Bölümü	Özbekistan Taşkent	1992	1997
16	Seyitpazar Seyidi Pedagoji Üniversitesi, Türkçe Bölümü	TürkmenistanAşkabat	1993	1997
17	Mahdum Kul Üniversitesi, Türk Dili Bölümü	TürkmenistanAşkabat	1992	1997

Kaynak: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı çevrimiçi adresi. *www.turan.org* (01.02.2012).

[287]Türk dünyası Araştırmalar Vakfı'nın, Orta Asya haricinde, Tataristan'da (5), Bulgaristan/Sofya (1), olmak üzere 6 adet okulu daha vardır. Bu okullarla birlikte Vakfa ait toplam 18 adet okul bulunmaktadır. *www.turan.org*, (01.02.2012).

Vakfın yurt dışı okul ve kurum tablosuna bakıldığında, Vakfın hiçbir ülkede üniversitesinin olmadığı görülmektedir. Üniversite kurmak yerine yerel üniversitelerin bünyesinde İşletme Fakülteleri ile Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri açılmıştır. Vakfın açmış olduğu fakültelerin Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'da yoğunlaştığı göze çarpmaktadır. Özbekistan ve Türkmenistan'da Türk Dünyası Liselerinin açılmaması, söz konusu ülkelerin bu vakfa Turancı olduğu gerekçesiyle izin vermemesinden kaynaklanmaktadır.[288] TDAV'ın yükseköğretim alanındaki faaliyetlerini üç grupta incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, Çuvaşistan'ın Çeboksarı şehrinde bulunan Tercümanlık ve Bilgisayar Meslek Yüksek Okulu'dur. Lise eğitiminden sonra bir yıl süren Türkçe hazırlık sınıfını müteakiben bir yıllık bilgisayar ve tercümanlık eğitimi veren bu okulun öncelikli amacı, Çuvaşistan ve Türkiye arasında resmi ve gayri resmi yazışmaları yürütebilecek ara eleman yetiştirmektir. Türkiye'den iki öğretmenin görev yaptığı bu okulda 250 öğrenci eğitim görmektedir. Yükseköğretim alanındaki ikinci faaliyet sahası ise, çeşitli üniversiteler bünyesinde açılmış olan Türk dili ve Edebiyatı bölümleridir (bkz. Tablo 10). Üçüncü olarak TDAV'ın biri Celalabat şehrinde bulunan Türk Dünyası İşletme Fakültesi diğeri, ise Bakü'de bulunan Türk Dünyası Bakü İşletme Fakültesi olmak üzere toplam iki yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. ÖSYM aracılığı ile her yıl Celalabat İşletme Fakültesine 15, Bakü İşletme Fakültesine ise 30 öğrenci kabul edilmektedir.[289] TDAV'ın açmış olduğu fakültelerin İktisadi ve İdari Bilimler ağırlıklı olmasının temel nedeni Turan Yazgan'ın İktisat Fakültesi kökenli olmasından kaynaklanmaktadır.[290] 1991-2007 yılları arasında sayısı yirmi altıyı bulan, çeşitli seviyelerde kurulan eğitim kurumlarından sekizi farklı zamanlarda kapatılmıştır. Ayrıca on üç ayrı ülkede bulunan Türk Dünyası Kültür Merkezinde yalnız Almatı Kültür Merkezi 1997 yılında kapatıldı. Bu merkezler, Türkiye Türkçesini bulundukları ülkenin hemen her bölgesine ulaştırmayı amaç edinmektedir. Bulundukları ülkelerin halkının Türkiye Türkçesine olan talebini karşılayabilmek için, Türkiye'den gelen öğretmenler

[288]Türk, *a.g.e.*, s.118.
[289] Yazgan, *a.g.e.*, s14-16.
[290] Türk, *a.g.e.*, s.120.

yetersiz kaldığından, Türkiye Türkçesi kursları düzenlenmektedir. Bu kursları başarı ile bitirenler, bulundukları ülkenin okullarında öğretmen olarak görevlendirilirler.

Tablo 11: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın Açmış Olduğu Diğer Kurumlar[291]

No	Kültür Merkezleri	Ülke Adı	Açılış Tarihi	Kapanış Tarihi
1	Bakü Türk Dünyası Kültür Merkezi	Azerbaycan	1992	Devam
2	Almatı Türk Dünyası Kültür Merkezi	Kazakistan	1993	1997
3	Türk Dünyası Araştırma Kültür Merkezi	Kırgızistan	2002	Devam
4	Korkut Ata Üniversitesi Türkçe Kurs Merkezi	Kırgızistan	2004	Devam
5	Kentav Türk Dünyası Kültür Merkezi	Kazakistan	1999	Devam

Kaynak: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Kayıtları, İstanbul 2006.

Turan Yazgan'ın ölümünden sonra TDAV'ın sahip olduğu eğitim kurumlarının ciddi bir kriz içine girdiği söylenebilir.[292] Sözgelimi TDAV Kırgızistan'ın Celalabat şehrinde bulunan fakültesini kapatarak öğrencileri Bakü'deki okuluna nakletmiştir.

5.2. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Orta Asya'ya Yönelik Eğitim Politikası

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), öncelikle 1985-1992 yılları arasında Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'da (Tataristan ve Dağıstan) çeşitli temaslarda bulunmuştur.[293] DİB resmen dinsel tarikat, cemaat veya STK'lar işbirliği yapmamaktadır.[294] Sadece söz konusu ülkelerin resmi müftülükleri veya din işleri kurumlarıyla ortaklaşa çalışma imkânına sahiptir.[295] DİB bu bölgelere dinsel, ulusal ve kültürel konularda basılı, sesli ve görüntülü materyaller

[291]TDAV'ın Orta Asya haricinde, Bulgaristan/Kırcaali (1), Tataristan (2), Kosova/Prizren (1), Makedonya/Gostivar (1), Komrat/Gagauzeli (1), Abakan/Hakas (1), Çuvaşistan/Çubuksarı (1) olmak üzere 8 adet okulu daha vardır. Bu okullarla birlikte Vakfın toplam 12 adet Kültür Merkezi bulunmaktadır.

[292]Türk, a.g.e., s.117.

[293]Halit Güler, *Orta Asya'da İslam'ın Yeniden Doğuşu,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

[294]Burak Gümüş, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Orta Asya Politikası", *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu-1990'lardan Günümüze,* Derleyen: Fahri Türk, Paradigma Yayınları, İstanbul, Şubat 2013, s.62.

[295]Şenol Korkut, *The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia After The Cold War,* Acta slavica Iaponica, Tomus 2011, s.125-126.

göndermiştir.[296] DİB Starateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın 2008 faaliyet raporuna göre, Orta Asya'ya Türkçe, Kırgızca ve Azerice "dinimi öğreniyorum", "kitabımı öğreniyorum", "peygamberimi öğreniyorum", "dualarımı öğreniyorum" isimli kitapçıklar gönderilmiştir.[297] DİB; Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Kızılay Derneği, Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye'nin yurt dışı temsilcilikleriyle koordinasyon sağlamak suretiyle bölgeye ilaç, tıbbi malzeme, gıda, giyim gibi maddelerden oluşan insani yardım malzemesi haricinde cami ve Kuran kursu binalarının inşaat ve onarımları için de finansal destek vermektedir.

Ayrıca DİB ve TDV, Orta Asya'da cami, okul ve tarihsel mekanların yapım ve onarım hizmetlerini sunmaktadır. DİB Orta Asya'da bu faaliyetlerden başka kültür merkezi, okul, lojman gibi binaların onarımını yapmıştır. Bu bağlamda Türkmenistan'da Kıpçakobası Cami Kompleksi, Azerbaycan Bakü Şehitlik Camisi, Kazakistan'da Talgar'da Miçirun ve Nikeloyevka camileri, Kırgızistan Koçkor Camisi ve Bakü İlahiyat Fakültesi Camisi örnek gösterilebilir. Türkiye diyanet Vakfı verilerine göre bu kurum Orta Asya'da temelden 14 cami, bir ilahiyat fakültesi, bir lise binası inşa etmiştir. Buna ilaveten birçok okul, cami ve tarihi eser onarımı yapmıştır.[298] Orta Asya ülkelerine yapılan yardımların asıl amacını kendi internet sayfasında açıklayan TDV yapılan yardımlar hususunda şu noktaya dikkat çekmektedir: "Türk cumhuriyetlerindeki gençlerin Türkiye`de eğitim ve öğretim görmelerini sağlamak ve gelecekte Türkiye ile bu cumhuriyetler arasındaki bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmak amacıyla ülkemize getirilen soydaş ve dindaş öğrencilere Vakfımızca burs tahsis edilmektedir. Türkiye`de öğrenime devam eden bu öğrencilerden önemli bir kısmının tüm masrafları Vakıfça karşılanmaktadır.[299] DİB; TDV, YÖK, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan`da birer İlahiyat Fakültesi ile Azerbaycan'da bir imam-hatip lisesi açmıştır. Bu okulların tüm giderleri TDV tarafından karşılanmaktadır. Bundan başka Türkiye'deki ilahiyat fakülteleri ve

---

[296] Avrasya ülkelerine 2009 yılında 1.000.000 dinsel yayın ve 50.000 adet takvim gönderilmiştir. (bkz. *http://diyanetvakfi.org.tr/images/tanitim/brochure/tdvbrosur.pdf*, 10.04.2010).
[297] *http://.diyanet.gov.tr/turkish/tanitim/rapor_ms2007.pdf*, 10.04.2010.
[298] *http://www.diyanetvakfi.org.tr/8/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/ayni-ve-nakdi-yardimlar*, (13.12.2013).
[299] *http://www.diyanetvakfi.org.tr/9/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/egitim-ogretim-faaliyetleri*, (13.12.2013).

imam-hatip liselerinde okutulmak üzere DİB ve ilgili Bakanlıklar ile koordineli olarak yurt dışından öğrenci getirilmektedir. 2008-2009 öğretim yılı itibariyle Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde 489, imam hatip lisesinde de 378 öğrenci eğitim görmektedir. Yine TDV tarafından yüksek lisans ve doktora öğrenimi yapmak üzere 129 öğrenci Türkiye'ye getirilmiştir.[300] TDV tarafından yurt dışında açılan okullarda halen ülkelerinde 1648 öğrenci, Türkiye'de ise 996 olmak üzere toplam 2644 öğrenim görmektedir. Bugüne kadar TDV tarafından yurt dışında açılan fakülte, enstitü ve kolejlerden toplam 1159 öğrenci, yurt dışındaki liselerden de 1672 öğrenci mezun olmuş olup, bu öğrenciler halen Türkiye'de imam-hatip, Kur`an kursu öğretmeni ve değişik branşlarda hizmet yürütmektedirler.[301]

Tablo 12: Türkiye Diyanet Vakfı'nın Orta Asya'da Açtığı Okullar (2012-2013)

No	Okul Adı	Bulunduğu Ülke	Açıldığı Tarih	Öğrenci Sayısı
1	*TDV Bakü Türk Lisesi (İmam Hatip Lisesi)	Azerbaycan/ Bakü	1994	795
2	**Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Azerbaycan/ Bakü	1992	206
3	***Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Kırgızistan/ Oş	1993	171
4	****Türkmenistan Mahdumkuli Devlet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi	Türkmenistan/ Aşkabat	1994	103

Kaynak:Türkiye Diyanet Vakfı çevrimiçi adresi**,**
http://www.diyanetvakfi.org.tr/9/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/egitim-ogretim-faaliyetleri, (12.11.2013).
***http://tdv-btl.edu.az/litseyhaqda.htm,* (13.12.2013).
** *http://theology.bsu.edu.az/az/content/_50,* (13.12.2013).
***http://www.teolog.edu.kg/index.php?id=8*(13.12.2013).
*****http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ilh/2000-9(9)/htmpdf/M-2.pdf,*(13.12.2013).

Bu öğretim programlarından mezun olan öğrenciler Orta Asya ile Türkiye arasında köprü işlevi görmektedir. Örneğin bu okullardan mezun olanlardan bazıları Türkiye Türkçesi ile kendi ülkelerinin siyasal, ekonomik ve kültürel durumu hakkında makaleler yazarak Orta Asya'nın klasik dini edebiyatını da Türkçeye kazandırmışlardır.[302] Bunlar DİB'nın Orta Asya'ya yönelik eğitim faaliyetlerinin ilk somut sonuçlarıdır.

[300]*http://www.diyanetvakfi.org.tr/9/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/egitim-ogretim-faaliyetleri,* (13.12.2013).
[301]*http://www.diyanetvakfi.org.tr/9/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/egitim-ogretim-faaliyetleri,* (13.12.2013).
[302]Korkut, a.g.e, s.136.

5.3.Türkiye'nin Orta Asya'da Kurduğu Üniversiteler

Türkiye,1990'lardaki Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile eğitim alanındaki işbirliğini yüksek öğretim alanında da sürdürmüştür. Yüksek öğretim alanındaki faaliyetler, Büyük Öğrenci Değişim Projesi dışında tıpkı liseler de olduğu gibi hem devlet olarak ve hem de özel sektör olarak bölge ülkelerinde üniversiteler açmak gibi iki başlık altında incelenebilir. Devlet olarak bölge ülkelerinde üniversite kurmak için Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) bu faaliyetle görevlendirilmiştir. YÖK bu faaliyetini bölge ülkeleriyle ortak üniversite kurmak şeklinde gerçekleştirmiştir. Bu üniversiteler, Türkiye Türkleri için sembolik anlam taşıyan Kazakistan'daki Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan'daki Kırgız-Türk Manas Üniversitesi'dir. Özel sektör olarak Orta Asya'da eğitim alanında faaliyet gösteren Gülen Hareketi bu konuda öncü konumdadır. Gülen Hareketi, Kazakistan'da Süleyman Demirel Üniversitesi ve Kırgızistan'da Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi'ni ve Azerbaycan'da Bakü Kafkas Üniversitesi'ni kurmuştur. Ayrıca Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı (TDAV) da bağımsız bir üniversite kurmamış fakat bölge ülkelerindeki üniversitelerin bünyesinde fakülte ve bölümler kurmuştur. Bu başlıkta YÖK'ün bölge ülkeleriyle ortaklaşa kurduğu üniversiteler ile Gülen Hareketi'nin bölgede kurmuş olduğu üniversiteler eğitim alanında işbirliğinin yüksek öğretim boyutu olarak ele alınacaktır.

5.3.1. Türkiye İle Bölge Ülkeleri Arasında Kurulan Ortak Devlet Üniversiteleri

5.3.1.1.Kazakistan Ahmet Yesevi Üniversitesi

Hoca Ahmet Yesevi Türkiye ile Orta Asya Türk halklarının saygı duyduğu ortak bir şahsiyettir ve onun öğretileri de Kazak ve Türk dünyasının ortak manevi değerlerini temsil etmektedir.[303] İşte bu ortak tarihi mirasın önemini vurgulamak için kurulan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkiye ve

[303]Hoca Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya gönderdiği alp-eren ya da gazi-derviş olarak adlandırılan talebeleri, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli katkıları olmuştur. Yunus Emre, Mevlana Celaleddini Rumi, Hacı Bektaşi Veli ve Hacı Bayramı Veli gibi tarihi şahsiyetler de Yesevi'nin mirasçıları olarak görülmektedir. Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Geleceği Uluslararası Sempozyum Sonuç Bildirgesi, *http://atam.gov.tr/wpcontent/uploads/SONU%C3%87B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0S%C4%B0.pdf,* (23.12.21013).

Kazakistan Cumhuriyetinin uluslararası, özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesidir. Üniversitenin temelleri, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 6 Haziran 1991 tarihli kararıyla, SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre önce Türkistan Devlet Üniversitesi olarak atılmış ve üniversitenin temel görevi, "Orta Asya'nın tarihî ilim ve kültür merkezi olan Türkistan şehrini kalkındırmak" olarak belirlenmiştir.[304] Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile dönemin Başbakanı Süleyman Demirel arasında, 29 Nisan - 1 Mayıs 1992 tarihinde gerçekleşen Almatı zirvesinde yayımlanan "Ortak Bildiri" ve 1 Mayıs 1992'de iki ülke arasında imzalanan "Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması" ile Türkistan Devlet Üniversitesi'nin iki ülkenin ortak üniversitesi hâline getirilmesi kararı alınmıştır. 15 Ekim 1993 tarihinde üniversitenin kuruluşu tamamlanarak yönetimi Mütevelli Heyetine devredilmiştir. Üniversitenin ilk Mütevelli Heyet Başkanlığına, 18.10.1993'te Başbakan Başdanışmanı Namık Kemal Zeybek atanmıştır. Tüzük gereği Üniversite Rektörü Kazakistan Cumhuriyeti, Rektör Birinci Yardımcısı ise Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurulu tarafından atanmaktadır. Üniversitenin iki ülke arasında ortak ve uluslararası bir öğrenim kurumu hâline gelmesinden sonra, Ahmet Yesevi Üniversitesi adına öğrenci alımı 1994-1995 Öğretim Yılında başlamış ve bu çerçevede Türkiye'den ve diğer Türk devlet ve Topluluklarından öğrenciler Kazakistan'a gönderilmiştir.

Ahmet Yesevi Üniversitesinde, bugün 11 fakülte ve 1 yüksekokulda, 4000'i Türkiye'den, 750'si Kazakistan dışındaki Türk Devletleri ve Topluklarından olmak üzere yaklaşık 16 bin öğrenci öğrenim görmekte ve 1100'ü aşkın akademik personel görev yapmaktadır.[305] Üniversitenin merkez yerleşkesi, Güney Kazakistan'daki Türkistan Şehrinde 300 hektarlık bir arazi üzerine kurulmuştur. Merkez yerleşke dışında, Türkistan ve Kentav şehirlerinde de eğitim binaları bulunmaktadır. Merkez yerleşkede, Türkistan başta olmak üzere bölge halkına hizmet veren Tıp Fakültesi Hastanesi, en son teknolojik araç-gereçlerle donatılmış ve 1 Aralık 2008 tarihinde hizmete açılmıştır. Üniversitenin öğretim dili Türkiye Türkçesi ve Kazakçadır. Bu dillerin yanı sıra İngilizce ve Rusça dilleri de öğretilmektedir. Üniversiteden alınan

[304] *http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=118,* (24.12.2013).
[305] *http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=118,* (23.12.2013).

diplomaların Kazakistan ve Türkiye'de aynı alan ve aynı düzeyde eğitim veren yükseköğretim kurumlarının diplomalarına ve bunlara verilmiş haklara eşdeğerliliği kanun gereğiyle sağlanmıştır. Ancak Üniversitenin kuruluş yerinin Başkent Astana'ya ve Almatı gibi ticari merkezlere uzak olması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Üniversitenin bu tür merkezlerde de en azından sosyal bilimler alanında bir fakülte açması gerek etki alanı gerekse daha nitelikli bir öğrenci kitlesine ulaşılabilir.[306] Ayrıca Akademik eğitimde Türkiye'den giden misafir hocalarla takviye yapılmaktadır. Bu da eğitimin kalitesini düşürmekle birlikte giden hocaların üniversitenin tarihi misyonuna katkı sunmaması gibi dezavantajları berberinde getirmiştir. Bu konuda yerleşik Türk hocaların üniversite bünyesine kazandırılması gerekmektedir. Netice itibariyle Ahmet Yesevi Üniversitesi adıyla özdeşleşen Ahmet Yesevi'nin Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ortak bir mirasın eseridir. Gelecek yıllarda buradan mezun olana gençlerin bürokrasi ve toplumun yüksek kesimlerde yer alabileceği düşüncesi Türkiye ile Kazakistan arasında kültürel yakınlığı artırmaktadır. Türkiye, Orta Asya ile ilişkilerde özel anlam taşıyan "Türkistan" ruhunun mimarı bu üniversiteye gereken önemi vermelidir.

5.3.1.2. Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında eğitim ve kültür yönünden ilişkileri sağlamlaştırma amacı ile 30 Eylül 1995 tarihinde İzmir'de imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti hükümetleri arasında imzalanan anlaşma ile 1997-1998 öğretim yılında öğretime başlamıştır. Üniversite, Kırgızistan uyruklu öğrencileri kendi öğrenci seçme ve yerleştirme merkezince yaptığı sınavla, Türk öğrencileri Türkiye Cumhuriyeti Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nce (ÖSYM) yapılan YGS ve LYS sınavları ile diğer Türk ve akraba topluluklarına mensup öğrencileri ise yine ÖSYM'ce yapılan TCS (Türk Cumhuriyetleri Sınavı) ile almaktadır.[307]

---

[306]Vedat Atasoy, "Ahmet Yesevi'nin Yurdu: Türkistan", *Radikal Gazetesi*, 10 Şubat 2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/vedat_atasoy/ahmet_yesevinin_yurdu_turkistan-1120731.
[307]*http://manas.edu.kg/index.php/tr/tarihce-manas*, (23.12.2013).

Üniversitede, ders kitaplarının temini de dahil olmak üzere, eğitim-öğretim ücretsizdir. İhtiyaç sahibi öğrencilere verilen "Gereksinim Bursu" yanında ayrıca Akademik Başarı Bursu ve istenildiği takdirde başvurulabilecek Yurtkur bursları da öğrencilere finansal güvence vermektedir. Öğretim Dili Türkçe ve Kırgızcadır. Ayrıca İngilizce ve Rusça da öğretilmektedir. Üniversite, 2008-2009 eğitim-öğretim yılında 8 Fakülte, 4 Yüksekokul, 2 Meslek Yüksekokulu'nda 3.014 lisans ve ön lisans, 2 Enstitüde ise toplam 281 Yüksek Lisans ve Doktora olmak üzere 3.295 öğrencisinin yanı sıra, 296 İdari, 297 Akademik olmak üzere toplam 593 personelle faaliyetlerini sürdürerek 272 mezun verip, 2008-2009 eğitim-öğretim yılı itibariyle Fakülte ve Yüksekokullarından toplam 1.967 lisans ve ön lisans öğrencisini mezun etmiştir.[308] Manas Üniversitesi ülkedeki en çok tercih edilen 3. Üniversitedir.[309] Kırgızistan, Türkiye ile ilişkilerde önemine inandığı bu üniversiteye çok önem vermektedir. Üniversitenin adının "Manas" olarak belirlenmesi de tıpkı Ahmet Yesevi Üniversitesinde olduğu gibi ortak bir tarihi vurgulayan sembolik bir anlam taşımaktadır. Manas destanı, Kırgız Türkleri'nin millî destanıdır. Mani dinini yaşayan Karahitaylar ile Müslüman Karahanlılar arasındaki mücadelede Kırgızların durumunu ve Manas adlı kişiyi anlatan destan, çeşitli kaynaklar tarafından XV. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar dayandırılır.

5.4.Gülen Hareketi'nin Orta Asya'da Kurduğu Üniversiteler

5.4.1.Azerbaycan Bakü Kafkas Üniversitesi

Kurmuş oldukları şirketler vasıtasıyla Türk iş adamları, gönüllü eğitim hizmetlerini yüksek öğretim seviyesinde de Azerbaycan'da başlatmışlardır. Kafkas Üniversitesi Azerbaycan'da kurulan ilk ve tek yabancı üniversitedir. 2005 yılından itibaren Azerbaycan Bakanlar Kurulu kararı ile merhum Haydar Aliyev'in Kafkasların Oxford'unu istiyorum diyerek tahsis ettirdiği 200 dönümlük arazideki yeni binalarında öğretim vermektedir.[310] Eğitim, mühendislik, hukuk, Türkiye'nin ve Gülen Hareketi'nin yurtdışında açılan ilk üniversitesi, 1993'te kurulan Bakü Kafkas Üniversitesidir. Kafkas (Azerice-Qafqaz) Üniversitesi Azerbaycan Milli Meclisinin

[308]*http://manas.edu.kg/index.php/tr/tarihce-manas,* (23.12.2013).
[309]*http://www.haberler.com/ataturk-ala-too-kirgizistan-in-en-iyi-ikinci-3774318-haberi/,* (23.12.2013).
[310]Hüseyin Gülerce, Can Azerbaycan, *Zaman Gazetesi*,17 Şubat 2005.

kararı ve Bakanlar Kurulunun onayı ile 1993 yılında kurulmuştur.[311] Çağ Öğretim iktisadi ve idari bilimler ve filoloji fakülteleriyle, yüksek lisans programlarında 1,500'ten fazla öğrenci okuyor. Şimdiye kadar 885 mezun vermiş olan üniversitenin mezunlarına Azerbaycan'daki yabancı firmalar tarafından yüksek bir talep var. Bunun sebebi Üniversitede 1 yıl İngilizce hazırlık olması ve bazı bölümlerde öğretim dilinin de İngilizce olmasıdır.[312] Azerbaycan ÖSYM tespitlerine göre, Azerbaycan'da ÖSS sınavlarının yapıldığı 1996'dan günümüze en çok tercih edilen özel üniversitedir.[313]

5.4.2.Kazakistan Süleyman Demirel Üniversitesi

Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ), Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve dokuzuncu cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 1996 yılında açıldı. Bu üniversite, özel desteklenen, dünya çapında bir misyonu olan ortak bir eğitim kurumudur. SDÜ 2008-2009 akademik yılından itibaren öğretimi yeni "Akıllı Kampüs" adı verilen modern yerleşkesinde başladı. Yerleşke 7000'den fazla öğrenci imkanına sahiptir. Tüm öğrenciler, öğretim üyeleri ve diğer personeller için 8 fakülte, 16 konferans salonları, 120 toplantı salonu, bir konferans salonu, bir stadyum, bir spor salonu, 8 bilgisayar laboratuarı, 2 internet kafe, 3 araştırma merkezleri, sağlık merkezi, 2 yurt ve 2 kütüphane vardır.[314] Üniversitenin öğretim dili İngilizce, Rusça ve Kazakçadır. Öğrencilerin çoğunluğu, Kazakistan'ın büyük şehirlerinden gelen Türk-Kazak liselerinden mezun olan öğrencilerdir. Türkiye'den öğrenci alımını EuroStar'la yapan SDÜ'nün YÖK denkliği bulunmaktadır.[315] Üniversitede, Hukuk, Ekonomi, Yönetim, Pazarlama, Finans, Uluslararası İlişkiler, Yabancı Diller (İngilizce ve Fransızca), Kazak Dili ve Edebiyatı, Bilgisayar Bilimleri, Matematik ve Pedagoji bölümlerinde eğitim öğretim yapılmaktadır.[316] Anlaşmalı olduğu üniversiteler, Ankara Turgut Özal Üniversitesi, Leiden

---

[311]*http://www.yurtdisiegitimmerkezi.net/yurtdisiegitim/azerbaycandaegitim/universiteler/azerbeycan_kafkas_universitesi.html,* (22.02.2012).
[312]Gülerce, aynı yerde.
[313]*www.turkstudent.net/groups/topic/nicin-qafqaz-universitesi/4223,* (24.11.2011).
[314]*http://sdu.edu.kz/index.php/tr/hakk-m-zda/sdu-hakk-nda,* (15.12.2013).
[315]*http://www.kazakistanuniversiteleri.com/universiteler/suleyman-demirel-universitesi.html*, (23.12.2013).
[316]*http://sdu.edu.kz/index.php/tr/fakuelteler2/muehendislik-ve-fen-bilimleri,* (15.12.2013).

Üniversitesi Amsterdam (Hollanda), Lorand Etvas Üniversitesi Budapeşte (Macaristan), Ekonomi Enstitüsü Sh. Ualikhanov Üniversitesi Astana (Kazakistan).

5.4.3.Kırgızistan Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi

Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Gülen Hareketi'ne mensup Türk girişimcilerin kurmuş olduğu bir üniversitedir. 1996 yılında Sebat Eğitim Kurumları ile Kırgızistan Eğitim ve Kültür Bakanlığı arasındaki ikili anlaşmaya dayalı olarak kurulmuştur. Eğitim ve Öğretim faaliyetlerine 1997-1998 ders yılında başlamıştır. Üniversiteye, Kırgızistan Devlet Öğrenci Kabul Komisyonu'nun yapmış olduğu sınavdan veya üniversitenin yaptığı sınavdan yeterli puanı alarak öğrenci kabul edilmektedir. Halen 4 fakülteye bağlı 13 bölümle eğitim öğretim faaliyetlerini devam eden üniversitede eğitim dili İngilizce olup, Türkçe, Kırgızca ve Rusça zorunlu,Fransızca ve Almanca iseseçmeli ders olarak öğretilmektedir.[317] Üniversitede Eğitim süresi hazırlık sonrası 4 yıldır. Öğretim ücretsizdir.2007–2008 yılında toplam 1400 öğrenciye hizmet veren Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesine aynı yıl 450 öğrenci kayıt yaptırmıştır.[318] Üniversitede okuyan öğrenciler Sebat ilköğretim kurumlarından ve Kırgızistan'daki diğer okullardan mezun olanlar öğrencilerdir. Öğrenciler, I. sınıftan itibaren haftada 8 saat Türkçe öğrenmekte ve bu ders saati III. ve IV. sınıfta 2 saate inmektedir. Türkçe ders kitabı olarak "Adım Adım Türkçe" ve "Gökkuşağı" Türkçe ders kitapları takip edilmektedir.[319]

6. TÜRK DEVLET ADAMLARININ TÜRK OKULLARINA VERDİĞİ DESTEK VE OKULLARA KATKISI

Türk okullarının Orta Asya'da kurulması ve kurulduğu ülkede tutunabilmesi kolay olmamıştır. Bağımsızlıklarına yeni kavuşan Türk cumhuriyetleri başlangıçta bu okullara şüphe ile yaklaşmışlardır. Çünkü Türk devletinin resmi kurumları haricinde

---

[317]*http://www.iaau.edu.kg/view/public/pages/page.xhtml;jsessionid=vZ76G86RMZ8LszK2mOp8qY9j.undefined?id=5,* (15.12.2013).
[318]Ali Danışman, "Kırgızistan'da Türkçe Öğretimi ve KTMÜ Örneği", *http://www.alidasman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=36:kirgizistanda-turkce-ogretimi-ve-ktmu-ornegi,* (15.11.2013).
[319]Danışman, aynı yerde.

bilgi sahibi olmadıkları insanlar ülkelerinde okul açmak istemişlerdir. İşte bu noktada Gülen Hareketi arkasına Türk devlet adamlarının desteğini almayı başarmıştır. Türk devlet adamları bunu Türkiye'nin Orta Asya politikasının tamamlayıcı bir unsuru olan eğitim ve kültür politikasının bir parçası olarak yapmışlardır. Tabi burada Fethullah Gülen'in Türk siyasi liderlerle ilişkilerinin iyi olması da unutulmamalıdır. Özellikle Turgut Özal, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit ve Abdullah Gül gibi dönemin cumhurbaşkanı ve başbakanı statüsündeki devlet adamları, bu okullara sözlü ve yazılı olarak kefil olduklarını belirtmişler ve okulların bölgede açılmasını sağlamışlardır. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin Türkiye'deki önde gelen liderlerinden Alpaslan Türkeş de Gülen Hareketi'nin Orta Asya'daki okullaşma faaliyetlerinden dolayı Gülen'e teşekkür içeren bir mektup yazmıştır. Türkiye'nin Orta Asya politikasında önemli bir yer tutan bölge ülkelerini ziyaret etmek, Türk okullarının hem açılış hem de işleyiş aşamasında okullar için hayati bir önem taşımaktadır. Türk devlet adamları başlangıç aşamasında bu okullara referans olmuşlar ya da bölge devlet başkanlarına bu okullara destek olmaları yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. Ayrıca bölgeyi her ziyarette okulların ziyaret edilmesi, ziyaret programına alınmış ve bu okullara verilen devlet desteği her defasında yinelenmiştir. Bu bölümde Türk okullarının Orta Asya'da açılmaya başlamasından bu güne kadar ki zaman sürecinde Türk devlet adamlarının vermiş oldukları destek, liderlerin siyasi kişiliği ile beraber irdelenmeye çalışılacaktır.

6.1. Turgut Özal ve Türk Okulları

Türkiye Cumhuriyeti'nin sekizinci cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk okullarını Anadolu'nun dünyaya açılan kapısı olarak görüyordu. Dağılan Yugoslavya sonrasında Balkanlar ve Orta Asya ziyaretinde her ülkede liderlere şu telkinde bulundu: Bu okullar ülkenizin geleceği, onlara sahip çıkın.[320] Orta Asya'daki Gülen Hareketine ait eğitim hareketi Özal'ı da heyecanlandırır. En başından itibaren bu okullara destek verir. Bürokratik engellerin kaldırılması için çaba gösterir. Şubat 1993'te Balkanlara, Nisanda da Orta Asya'ya yaptığı gezisinde, öncelikli gündem maddesi haline getirdiği Türk Okulları için adeta 'referans' olur. Özal, Balkanlar ve

[320]Fatih Uğur, *http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18411-26-ozal-bu-okullar-orta-asyanin-gelecegi.html*, (16.04.2007).

Orta Asya gezisinde liderlerin hemen tamamına ülkelerinde açılan Türk Okulları ile ilgili tavsiyelerde bulundu.[321] Özal, Yugoslavya'nın dağılması ve Orta Asya cumhuriyetlerinin birbiri ardına bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye'nin bu bölgelerde daha etkin olması gerektiğini idrak eden az sayıdaki liderden biriydi.

Nisan 1993'te gerçekleştirilen Orta Asya gezisinde ilk durak Kırgızistan'dır. Havaalanında Bişkek Erkek Lisesi öğrencileri Özal'ı Türk ve Kırgız bayraklarıyla karşılar. Kırgız Cumhurbaşkanı Askar Akayev'le görüşmesinde Özal'ın Türk Okulları ile ilgili 'Bunlar iyi insanlardır. Gençlerinizi iyi yetiştirirler. Onlara güvenin ve yardımcı olun[322].' şeklinde telkinde bulunur. Özal, sonraki durak olan Kazakistan'da da Nursultan Nazarbayev'e okullardan sitayişle bahseder. Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te bulunan Özbek-Türk Erkek Lisesi'ni İslam Kerimov ile birlikte ziyaret eder. Okulun bilgi işlem ünitesinin, test sorularının cevaplarını optik okuyucularla değerlendirmesini öğrenir, laboratuar ve sınıfları gezer. Kerimov'un elinden tutarak öğrencileri ve okulu 'bir çocuk sevinciyle' dolaşır. En keyif aldığı an ise öğrencilere Türkçe ve İngilizce sorular yöneltip cevaplar aldığı andır. Türkmenistan ziyaretinde ismi verilen Aşkabad'daki Turgut Özal Türk-Türkmen Lisesi'ni ziyaret eder. Cumhurbaşkanı Türkmenbaşı'na okulları över. Sonra birlikte Selçuklu sultanlarının kabirlerinin bulunduğu Merv şehrine geçilir. Son durak Bakü Havaalanı'nda da aynı manzara beklemektedir Özal'ı. Ellerinde çiçekler ve bayraklarla yine öğrenciler karşılar onu. O da yoğun ve yorucu programına rağmen her gittiği şehirde en az bir okulu ziyaret eder. Liderlere okulları anlatır, öğrencilere ve halka moral verir. Azerbaycan gezisinin son programı Gülüstan sarayında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey'in onuruna verdiği yemekti. Özal, Elçibey'e şunları söyledi: "Bu Türk okulları Azerbaycan'ın geleceğinin teminatıdır. Sayın Elçibey, bu okulların kefili benim, sahip çıkınız."[323]

Orta Asya'daki Türk yatırımlarının ve okulların köklü hale gelmesinde şüphesiz merhum Özal'ın büyük katkısı olmuştur.[324] Bu okulların esas temelleri

---

[321]Halil Esendir, Özal'ın bu iki ziyarete de katılan dönemin Zaman Gazetesi Yayın Koordinatörü, Nisan 1993,*www.aksiyon.com.tr*,(09.09.2011).

[322]Gezinin en yakın şahitlerinden biri de dönemin Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) üyesi Prof. Dr. Şerif Ali Tekalan'dır. *http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18411-26-ozal-bu-okullar-orta-asyanin-gelecegi.html,* (09.10.2011).

[323]*http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2011/11/muhacirlerazerbaycan.pdf*, (12.11.2012).

[324]Tekalan, aynı yerde.

Özal'la birlikte atıldı, pratiklerine de orada başladı. Özal'ın eğitime bakış tarzı, bir taraftan kendi kültürüne bağlı kalmak, diğer taraftan da dünya nereye gidiyor onu bilmek. Yani kendi kültürü ile modernliği birleştirmek. Bunun yanında eleştirel akla sahip gençlerin yetiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Türk okullarında bu şekilde eğitim verildiğini görünce zaten daha önceden tanışıklığı oldu Fethullah Gülen ve onun hareketinin kurmuş olduğu Türk okullarına elinden geldiği kadar destek verdi. Hatta denilebilir ki, o dönemde Özal Türkiye'yi dünyaya açtı. Fethullah Gülen de okullaşmada yurtdışını teşvik etti. Yani Özal ile Gülen vizyon olarak çakışmıştır. Buna bağlı olarak Orta Asya ile Balkanlarda dönemin Türk dış politikası, Gülen ile paralel olarak hareket etmiştir. Nitekim Rusya dağılırken Gülen o dönemde cami kürsüsünden "Acilen buralara gitsek. Buralarda bizim kardeşlerimiz var. Gidin iş bulun orada, geleceğin en büyük işadamları siz olursunuz. Ama bunu maalesef size bir ekonomi profesörü söylemiyor, cami kürsüsünden bir hoca söylüyor. Tabii ne kadar ciddiye alırsınız beni, ama bunlar çok önemli."[325] Özal cephesinde de durum farklı değildi. Gerek başbakanlığı, gerek cumhurbaşkanlığı döneminde işadamları başta olmak üzere hemen her kesimden insanları uçağa doldurup götürüyordu o ülkelere.

Burada Özal ile Fethullah Gülen'in şahsi ilişkilerini ve daha önceden tanışıklığının bu okullar üzerinde ve bu ülkelerde açılmasında ne kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekiyor. 24 Nisan 1992'de 11 günlük bir gezi için Amerika'ya giden Özal Houston'da yapılan sağlık kontrolünde prostat kanseri olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Özal 2 Mayıs 1992'de Dallas Methodist Hastanesi'nde prostat ameliyatı oldu. Özal 19 Mayıs 1992'de taburcu oldu. Fethullah Gülen, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı 5 Mayıs 1992 tarihinde yattığı hastanede "geçmiş olsun" ziyaretinde bulundu. Fethullah Gülen, Özal'a yaptığı ziyareti Nuriye Akman'a verdiği mülakatta şöyle anlatıyor:''Özal yatakta yatıyordu. O da benim gibi onca zaman görüşmediğimiz için çok duygulandı. Bir iki saat oturduk orada. O hasta haliyle Asya'ya açılımı dile getirdi. "Ben hariciyeye çok söyledim, bu arkadaşların çalışmalarını engellemeyin. Eğer Türkiye eğitim adına Asya'ya açılmak istiyorsa

[325]Doğu Ergil, *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.311.

destek olun, Türkiye'nin büyümesi bundan geçer ama bu insanlara laf anlatamadım." dedi.[326]

Özal, 1993 yılının ilkbaharında önce Balkanlar, ardından da Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gezisine çıktı. Özal, Balkanlardan "bitkin" denebilecek derecede yorgun dönmüştü. Özal, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gezisine 5 Nisan 1993 tarihinde başlayacaktı. Beraberinde kalabalık bir heyetle yola çıkmak istiyordu. Geziye, özel davetliler de almak niyetindeydi: Bu, merhum Özal'ın son gezisi olacaktı. Gezi dönüşünden 24 saat sonra, 17 Nisan 1993 Cumartesi günü hayata veda ediyordu. Bu bağlamda Turgut Özal'ın ölümünden önce son çıktığı 3 Nisan'da başlayan ve 15 Nisan'da sona eren Orta Asya gezisine sadece okullar için çıktığı iddia edilebilir.[327] Gülen, yurtdışına açılımlarında Turgut Özal'ın yardımlarını şükranla yâd ederek; bu konudaki anılarını şöyle belirtmektedir: Merhum Özal, Asya'daki okullara kendi okulları gibi sahip çıktı. Özbekistan'da bir problem çıkınca, son gezisi sırasında sayın Kerimov'la görüşmüş. Kerimov cenapları, okullar konusundaki endişesini merhum Cumhurbaşkanımıza anlatmış. O da, "Ben, bu okullara kefilim" demiş, mesele halledilmiş. Soğuk hava ısınmış, güven tazelenmiş. Özbekistan Devlet Başkanı daha sonra Özal'a şu soruyu yöneltmiş: "Peki, bu okulları bitiren çocuklar, üniversiteyi nerede ve nasıl okuyacaklar?" Özal'ın bu soruya da cevabı şöyle olmuş: "Bunlar, dünyanın her yerinde okullar açıyor. Çocuklarınız, ortada kalmaz. Mutlaka yüksek öğrenim yapmalarını sağlarlar."[328]

Gülen, Orta Asya'daki eğitim hizmetlerini ve okulların açılmasında Türk devlet adamlarının ve cumhurbaşkanlarının katkılarını Yeni Türkiye[329] adlı dergide yayınlanan makalesinde şöyle açıklıyor: Ülke, millet ve insanlığa hizmeti hayatının gayesi yapmış ve gerçek yaşam lezzetini hizmet etmekte bulmuş gönüllü öğretmenler kadrosu ise, az bir maaşla ve şevkle çalışmakta, başlangıçta, okullarını keyfiyetin tam kavrayamamış olmaktan dolayı bazı dış misyon görevlilerimiz geri durmuşlarsa da, bugün pek çoğu itibariyle okullara destek vermekte; hatta ülkemizin son iki

[326]Nuriye Akman,"Allah'ım Özal'a Rahmet Yağdırsın" *Sabah Gazetesi*, (24.01.1995).
[327]Hulusi Turgut, "Fethullah Gülen ve Okulları", *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, (18.01.1998).
[328]*http://tr.fgulen.com/content/view/9897/13/*, (24.05.2011).
[329]"Orta Asya'da Eğitim Hizmetleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, 01.05.1997.

Cumhurbaşkanı sayın merhum Turgut Özal[330] ve Sayın Süleyman Demirel Beyefendilerin yanı sıra, çok değerli Meclis başkanımız Mustafa Kalem'li Beyefendi de bunların bazılarını bizzat ziyaretleriyle şereflendirerek, yüksek desteklerini esirgememişlerdir. Ayrıca yine Gülen, Özal'ın bu okullara verdiği desteği şu şekilde ifade ediyor: "Merhum Turgut Özal belki yirmi yere mektup yazdı, devletin zirvesindeki bir insan. Başbakanken bunu yaptığı gibi, cumhurbaşkanıyken de bunu yaptı. Hatta son seyahatinde, geçende kendisine yakın olanlardan bir tanesi ifade etti, Benim yanımda, bir devlet başkanına 'Ben bu işin kefiliyim' dedi. şeklinde konuştu. Şimdi devletin başındaki, zirvesindeki bir insan 'Ben bu işin kefiliyim, ben bu işin arkasındayım, bir sorumluluğu varsa bu mesele bana râcîdir' diyorsa, o zaman devlet kim? Devlet ona sahip çıkıyor. Devlet kendisine alternatife mi sahip çıkıyor?" [331]

Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal'ın, devlet başkanı sıfatıyla, yurtdışında açılması düşünülen okullar için başta Türk Cumhuriyetlerin liderleri olmak üzere yabancı ülkelere teminat vermesi, Fethullah Gülen'in, Orta Asya'dan Çin'e, ABD'den, Avustralya'ya kadar dünyanın dört bir yanında okulların açılmasındaki yönlendirici ve samimi tavırları her kesimden insanın dikkatini çekti. Dönemin Cumhurbaşkanı merhum Turgut Özal ile ardından gelen Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Kafkaslar ve Orta Asya'daki Cumhuriyetlerin liderlerine okulların açılması ve eğitim faaliyetlerine yönelik referans mektupları yazdılar.Özal 10 Kasım 1992 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e hitaben bir mektup yazdı. İşte o mektup:

"Sevgili karındaşım. Ülkelerimiz arasında ilişkilerin her alanda çok süratli bir şekilde geliştiğini görmekten büyük bir memnuniyet duymaktayım. Zat-ı alilerinin de benimle aynı görüşleri paylaştığından eminim. Ekim 1992 ayı sonunda Ankara'da yapılan ve çok başarılı geçen zirve, ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için gerekli siyasi iradenin mevcudiyetini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu gelişmelere paralel olarak, çok sayıda Türk müteşebbis ülkenize gelmekte ve hemen her konuda yatırım imkânlarını araştırmaktadır. Türk basın sektöründe önemli bir yere sahip olan Zaman Gazetesi'nin Bölge Müdürü, şahsen

[330]Turgut Özal Adına Açılmış Bazı Türk Okulları: Malatya Özel Turgut Özal Lisesi, Arnavutluk Turgut Özal Koleji, Türkmenistan Aşkabat Turgut Özal Lisesi, Dağıstan Derbent Turgut Özal Lisesi.
[331]"Bu Hareket Devlete Alternatif mi?" *tr.fgulen.com*, (14.11.2005).

tanıdığım Ali Bayram, Zaman Gazetesi ve televizyonu konularında işbirliği imkânlarını araştırmak üzere Kazakistan'a gelecektir. Kendisine gerekli kolaylığı göstererek, yardımlarınızı esirgemeyeceğinizden eminim. Bu vesileyle Zat-ı âlilerine ve şahsınızda tüm Kazak halkına en iyi dileklerimi sunarım." Turgut Özal/Cumhurbaşkanı 10.11.1992.[332]

Turgut Özal'ın, Ali Bayram'a verdiği referans mektup, Kazakistan'a giden Türk müteşebbisleri için adeta pasaport yerine geçiyordu. Kazak bürokratlar, Türkiye'den gelen bu yeni yatırımcılara karşı güven duygusu içine giriyor, onların, ülkenin her tarafında özgürce hareket etmelerine imkân sağlıyordu. Bayram, zamanla Kazakistan'da önemli bir konuma ulaştı. Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı, yabancıların başvurusunda Bayram'ın iznini aramaya başladı. Çünkü Bayram, Kazaklar tarafından hem güven duyulan bir kişi olmuş, hem de Kazak Parlamentosu'nda Millî Eğitim Komisyonu fahrî üyeliğine getirilmişti. Artık dünyanın çeşitli yörelerinden gelip, Kazakistan'da eğitim yatırımı yapmak isteyenler için, Bayram'ın 'evet' demesi gerekecekti.[333]

13 gün süren Orta Asya gezinden dönen sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal, iki gün sonra 17 Nisan 1993 tarihinde vefat etti.[334] Özal'ın vefatı sonrasında Fethullah Gülen şu değerlendirmede bulunuyordu:"Engin bir imanı vardı Turgut Bey'in. Yaptığı her şeyi şuurlu yapardı, manevi değerlere sonuna kadar bağlıydı ve bizleri çok severdi. Son gezisinde hele içi içine sığmıyordu. Orta Asya'da okulları da ziyaret ettiği geziden döndükten sonra kardeşi Korkut Bey'e okulları kast ederek "Bu müthiş bir hadise Korkut!" demiş. Gördüklerini ve memnuniyetini anlatmış. Düşünün ki Turgut Bey geziden döndükten bir iki gün sonra vefat etti. İşte bu kısacık zaman diliminde memnuniyetini hemencecik ifade etmiş. Kardeşi Korkut Bey'in aktardığına göre "hocam görüştüğümüzde ilk anlattığı şey, okullardı" dedi. Ve gittiği her yerde "bu okulların kefili benim" demiş.[335]

---

[332]İlber Ortaylı, Toktamış Ateş, Eser Karakaş, *Barış Köprüleri-Dünyaya Açılan Türk Okulları*, Ufuk Kitap, 1.Baskı, İstanbul, 2005, Ekler Bölümünden alıntı.
[333]*http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2011/11/muhacirlerazerbaycan.pdf,* (18.07.2012).
[334]"Özal Olağanüstüydü", *Yeni Şafak*, 17Nisan 2005, "Doğu ve Batı Özal'a Ağladı", 18Nisan 2005, "Bu Dünyadan Bir Özal Geçti", *.Aksiyon,* 13.04.1996, Sayı 71.
[335]*http://tr.fgulen.com/content/view/9897/13/,* (12.04.2011).

6.2. Süleyman Demirel ve Türk Okulları

Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, cumhurbaşkanı olarak yürüttüğü Orta Asya politikasının yanında dönemin başbakanı ve sonrasında Özal'ın ölümüyle dokuzuncu cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'in hem Orta Asya'ya ilgisi hem de burada kurulan Türk okullarına verdiği destek kayda değer niteliktedir. Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminde Orta Asya ile eğitim alanında işbirliğine büyük önem verilmiştir. Bu kapsamda Demirel bölgeyi her ziyaret ettiğinde yeni okullar açmış ya da açılmasını tavsiye etmiştir. Bu sayede Türkiye ile bölge ülkeleri arasında öğrenci ve öğretmen hareketliliği artmış ve Demirel'in üzerinde durduğu kültürel alandaki işbirliği geliştirilmiştir.[336] Unutmamak gerekir ki resmi olarak henüz soğuk savaş döneminde iken Sovyetler Birliği içerisinde bulunan Orta Asya bölgesini ziyaret eden ilk Türk başbakanı Süleyman Demirel'dir.[337] Demirel'in bu ziyareti o dönemde bölge halkları arasında büyük bir coşku ve heyecan yaratmış, adeta bu ziyaret hafızalara kazınmıştır.[338] Demirel belki de bu ziyaretin hafızalarda bıraktığı etkiyi

[336]Sedef Zeyrekli Yaş, Türkiye'nin Orta Asya Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi,* Haziran 2013, Cilt 4, Sayı 7.

[337]1967 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel Moskova'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Azerbaycan ve Orta Asya'ya yaptığı ziyaret sonrasında Demirel, Türk Sovyet ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğini açıkladı, iki halk arasında gerilim yaşandığı ve savaş sonrasında ilişkilerin kesildiğini ancak artık iki ülke arasında düşmanlık bulunmadığını belirtti, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ekim 1967, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2698-Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1664.

[338]Süleyman Demirel, Türklük ve Türk dünyası için önemli olaylara imza atmıştır. Bu konuda ilhamı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ten aldığını birçok kez dile getirmiştir. Türklerin ata yurdu olarak kabul ettiği Orta Asya'yı ziyaret eden ilk Türk Başbakanı Demirel'dir. Demirel, 1967 yılında Sovyetler Birliği'ne yaptığı resmi ziyaret çerçevesinde Özbekistan ve Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Sovyetler Birliği'nde Moskova'da resmi temasların ardından, Leningrad ve Kiev'de temaslarını sürdüren Demirel, 25 Eylül 1967'de Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e gidiyor. Burada Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı Rahmet Kurbanaov tarafından çok samimi ve duygu yüklü bir havada karşılanmıştır. Demirel Taşkent'ten sonra tarihi Semerkant şehrini ziyaret etmiştir. Özbekistan'dan sonra Azerbaycan'a geçen Demirel, Bakü Havaalanı'nda Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başbakanı Enver Alihanof tarafından samimi bir şekilde karşılandı. Demirel, havaalanından kente giderken yol boyunca Azerbaycan halkınca Demirel'e şahsı manevisinde Türkiye ve Türk milletine sevgi gösterilerinde bulunuldu. Demirel bu anı şu şekilde ifade eder: "Bu güzel ve zengin belde ile aynı anane ve kültürü paylaştığımızı, Bakü'ye ayak bastığımız andan itibaren hissettik.", Hulusi Turgut, *Doğu Yakasının Hikayesi*, ABC Yayınları, 1. Cilt, 2001, ss.21-204. Demirel'in henüz Sovyetler Birliği dağılmamışken yaptığı bu ziyaret Türk dünyası için hayati öneme sahiptir. Demirel'in Türk dünyası için yaptıkları bununla da kalmaz. Sovyetler Birliği dağılınca hem başbakanlık döneminde hem de cumhurbaşkanlığında Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine ziyaretlerde bulunur. Bölge ülkelerinin devlet başkanlarıyla sıcak ilişkiler kurar ve bunu devlet politikası haline getirir. Demirel bu politikayı, 1 Eylül 1993 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yaptığı konuşmada şu şekilde ifade eder: "…Sovyetler Birliği'nin, hiç kimsenin ummadığı bir şekilde ve zamanda dağılmış olması, Türkiye'nin konumunu değiştirmiş ve önemini artırmıştır. Türkiye çeşitli fırsatlar ve sorumluluklarla

tekrar hatırlatarak dağılan SSCB sonrasında Türk Cumhuriyetleri ile başlayan ilk ilişkiler dönemi olarak adlandırılan 1991-1993 yılları arasında 'Adriyatik'ten Çin Seddine Türk dünyası' söylemini ortaya atmıştır. Bu söylem dönemin Başbakanı Demirel'in ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin heyecanını yansıtması bakımından önemli olduğu kadar Batı'nın ve Rusya'nın Türkiye'nin politikalarına kuşku ile bakmasına sebep olmuş ve ilerleyen yıllarda Türkiye'nin Orta Asya politikasını olumsuz yönde etkilemiştir. Demirel'e göre, uluslararası sistem radikal şekilde değişime uğramıştı. Artık blok sistemi sona ermişti. Türkiye, yeni politik ve iktisadi oluşumun, diğer bir ifadeyle "Avrasya'nın tam merkezi'ndeydi". Bu durum, Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası sorumluluklarını artırmıştı. Türkiye'yi bölgesel güç olmak zorunda bırakıyordu.[339] Demirel bu düşünceyle çıktığı Orta Asya ziyaretlerinde devlet başkanlarıyla kurduğu sıcak ilişkileri devlet politikası haline getirmiştir. Demirel'in kurduğu bu sıcak ilişkiler Türk okullarının açılmasında ve bölge devletlerinde yayılmasında Türk devletinin vermiş olduğu destek olarak tarihteki yerini alacaktır. Demirel, Türk okullarına verilen desteği, Türkiye'nin Orta Asya politikası içerisinde yer alan eğitime destek aracı olarak görüyordu. Bu okullar vasıtasıyla Türk devleti her hangi bir maliyete katlanmadan bölgede eğitim politikasının bir bölümünü özel sektör aracılığı ile yerine getirmekteydi. Ayrıca Demirel, laikliği içerisine sindirmiş, modernizmi ve İslam'ı bağdaştıran Gülen Hareketi'ni, İran'ın radikal İslami modeline alternatif bir model olan 'Türk Modeli' içerisinde görüyordu. Bu saiklerle Demirel de, tıpkı Özal gibi, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk okullarına destek vermiştir. Bu destekler yine Özal'da olduğu gibi devlet başkanlarına yazılan mektuplar şeklinde gerçekleşmiştir. Gülen Hareketi de bu desteğe kayıtsız kalmayarak Kazakistan'ın o zamanki başkenti Alma-Ata

---

karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, dünya ülkeleri arasında bir cazibe merkezidir; Rusya'ya, Balkanlara, Ortadoğu'ya, Kafkaslara ve Orta Asya'ya açılan bir kapı haline gelmiştir…Sovyet İmparatorluğu'nun dağılması sonucunda "Avrasya" denilen bir olay ortaya çıkmıştır. Yüzyıllarca bağımsızlıktan mahrum kalmış Kafkasya ve Orta Asya'daki kardeş halklar, devlet olmuşlardır. Türkiye bu kardeş ülkelere anında yardım etmiş ve etmeye de devam edecektir. Bu tarihi bir sorumluluktur. Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan "Büyük Türklük" çizgisi yaklaşık yüzyıl gecikmeden sonra giderek pekişmekte, siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda bu serpilip gelişmektedir.", Demirel, Türk dünyasına katkısı bunlarla da kalmaz. Türk dünyası için büyük öneme haiz Aras nehri üzerinde, Türkiye ile Nahçivan'ı birleştiren Dilucu Köprüsü'nü faaliyete geçirmiştir. Daha sonra Ümit Köprüsü olarak adlandırılan bu köprü, Çin Seddi'ne kadar giden yolun başlangıcıdır. Turgut, a.g.e., s.170-202.

[339]Neziha Musaoğlu ve Ertan Efegil. "AK Party's Central Asia and Caucasia Policies: Critiques and Suggestions," Derleyen: Asım Balcı, Coşkun Can Aktan ve Özkan Dalbay, *International Conference onSocial Sciences*. 21 - 22 Ağustos 2008, İzmir, içinden s. 151 - 160.

şehrinde 16 Aralık 1996'da açılışını Demirel'in yaptığı üniversitenin adını Süleyman Demirel Üniversitesi olarak vermiştir.[340] Fethullah Gülen, Demirel'in devlet başkanlarına yazmış olduğu bu mektupların sayısının yaklaşık olarak 20 tane olduğunu dile getirerek Demirel'in hem başbakanlığı hem de cumhurbaşkanlığı döneminde bu okullara çokça destek olduğunu kendisiyle yapılan çeşitli röportaj ve mülakatlarda dile getirmiştir. Gülen, Demirel'in yazmış olduğu mektuplar ve okullara verdiği destek hakkında şöyle diyor: "Sayın Süleyman Demirel'in bu konudaki imzasız gördüğüm mektupları belki yirmi taneydi. Benim görmediklerim belki kırk tane vardır. Kırk tane devlet başkanına salahiyetle mektup yazıyor. Bazılarına da imza atıyor, diyor ki "Üstünü doldurun nasıl istiyorsanız, götürün." Bu yiğitçe bir tavırdır ve alkışlanması lazımdır. Başbakanken yapıyor bunu; Süleyman bey, Çankaya'ya çıktığı zaman da bunu yapıyor, sahip çıkıyor. Arkadaşlarımızdan Merhum Hacı Kemal'in Süleyman Demirel'le ciddi yakınlığı vardı. Bazı devlet adamlarına verilmek üzere mektup istediği zaman, Demirel çok civanmertçe davrandı; kâğıtları imzaladı ve 'Alın üzerine siz ne yazarsanız yazın' dedi. Bu mektuplardan bazılarının müsveddeleri hâlâ bende duruyor."[341]

Demirel, Türk okulları için yazdığı mektuplardan bir tanesini 21Eylül 1993 tarihinde Gürcistan Devlet Başkanı Edward Shevardnadze'ye hitaben kaleme alıyordu. Demirel'in mektubu şöyleydi: "Sayın Cumhurbaşkanı, Aziz Kardeşim Bu mektup ile zat-ı âlilerine Türkiye'nin güzide eğitim kurumlarının tecrübeli yetkililerini takdim etmek istiyorum. Söz konusu eğitim kurumları, uluslararası bilgi yarışmalarında Türkiye adına başarılı sonuçlar elde eden öğrencileri yetiştirmekle haklı bir gurur duymaktadırlar. Bu kurumların ülkenizde de faaliyete geçtiklerini memnuniyetle öğrenmiş bulunuyorum. Ülkelerimiz ve halklarımız arasında işbirliğinin eğitim alanında da gelişmesi, ilişkilerimizin bir bütün olarak her alanda dengeli ve kapsamlı şekilde ileriye götürülmesine ve genç nesiller arasındaki karşılıklı anlayışın artırılmasına olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Bu vesile ile saygı ve sevgilerimi yinelemek isterim."[342]

---

[340]Bayram Balcı, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri-Fethullah Gülen Okulları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 1. Baskı, s.218.
[341]"Okulların Açılışından Devletin Haberi Vardı", *Milliyet Gazetesi,* 26.Ocak.2005.
[342]Hulusi Turgut, "Fethullah Gülen ve Okullar", *Yeni Yüzyıl Gazetesi,* 15 Ocak 1998.

Demirel'in Türk okullarına katkısı sadece başlangıç aşamasında değil sonrasında da devam etmiştir. Okulların devletin en tepesindeki isimlerden aldığı bu destek onlara gittikleri ülkelerde birer meşruiyet zemini oluşturmuştur. Okulların yayılmasında bu desteğin önemi yadsınamaz. Nitekim Demirel çeşitli vesilelerle katıldığı toplantılarda bu okulların başarılarından ve yapmış olduğu işlevlerden bahsederek, okullara destek vermenin ne kadar yerinde olduğunu belirtmiştir. Okulları, zaman zaman gerileyen Türkiye Orta Asya ilişkilerinde asla değerini kaybetmeyen ve devletin olmadığı yerde özel sektörün var olduğunu ve bu okulların Türkiye ile Orta Asya arasında köprü vazifesi gördüğünü dile getirmiştir.[343] Ayrıca Demirel'in 4 Eylül 1997 yılında Bangladeş ziyaretinde kaza yapmış ve bacağı kesilen Türk okulunda görevli Süleyman beyi uçağına aldırtarak kendi yerini bu öğretmene vermesi çok dikkat çekicidir.[344] Yine Gülen Hareketi'ne bağlı Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı ile ilgili olarak Demirel, 23 Kasım 1998 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e bir mektup yazar. Bu mektup da ilginçtir: "Sayın Cumhurbaşkanı Aziz kardeşim. Ülkelerimiz arasındaki tarihi ve manevi bağlan güçlendirmek amacıyla yürütülen çalışmaları memnuniyetle izlemekteyim. Bu çerçevede, "Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı" akraba halkların kaynaşmasına katkılarından dolayı çeşitli devlet başkanlarına "Türk Dünyası ve Akraba Toplulukları Kaynaşma Ödülü" tevcih etmeyi kararlaştırmıştır. Bu ödülü tarafıma takdim eden anılan vakfın genel sekreteri Prof. Dr. Şerif Ali Tekalan, aynı ödülü zatialilerine de takdim etmek istediklerini bildirmiştir. Ülkelerimiz arasında daha sıcak ilişkiler kurulması yönünde faaliyet gösteren Genel Sekreter Prof. Tekalan ve vakfın diğer görevlilerinden her zamanki yakın ilgi ve desteğinizi esirgemeyeceğinizden eminim. Bu vesile ile zatialilerine sağlık ve afiyet, kardeş Kazakistan halkına esenlikler dilerim. Süleyman Demirel-Cumhurbaşkanı."[345]

Bu mektuplar Türkiye Cumhurbaşkanı'nın Gülen Hareketi'ne kefil olup Türk Cumhuriyetlerinde okullar açılmasında bir destek vasıtası olduğu gibi Türkiye'nin Orta Asya politikasında hem okulların hem de Gülen Hareketi'nin yerini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

---

[343] *http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=587599*,(12.09.2007).
[344] Abdullah Aymaz, "Bu Hangi Cevşen", *Zaman Gazetesi*, 08 Nisan 2012.
[345] *http://www.tesbihat.asia/joomla/index.php/dinleraras-diyalog/fethullah-guelen/muesliuman/1346-destek-mektuplar.html*, (11.04.2011).

6.3. Abdullah Gül ve Türk Okulları

Onbirinci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 2003'teki Dışişleri Bakanlığı döneminden itibaren yurtdışındaki Türk okullarına özel bir önem vermiştir. Gül, Dışişleri Bakanlığı döneminde Nisan 2003'te Türk büyükelçiliklerine " yurtdışındaki Milli Görüş Teşkilatı ve Türk okullarının" desteklenmesini isteyen bir genelge göndermiştir.[346] Bu genelge ile Türk büyükelçilikleri okul yöneticilerin herhangi bir talebi ya da problemi olduğunda kolaylık sağlamışlardır. Türk devletinin bu girişimi Türk okullarına hem Türkiye hem de dünya kamuoyu nezdinde meşruiyet kazandırmış ve okulların önündeki engellerin aşılmasını sağlamıştır. Gül'ün bu desteği Türk okullarının yurtdışında vermiş olduğu eğitim kalitesi, Türkiye'nin tanıtımı ve özellikle de Türkçenin öğretilip yaygınlaştırılması nedeniyledir. Gül, bu amaçla kendisinden önceki cumhurbaşkanlarının yaptığı gibi yabancı ülke seyahatlerinde okulları ziyaret etmiş ve okullarla ilgili olarak; "Türk okulları devlet eliyle olmayan en büyük projedir. Türk okullarının değeri ilerde çok daha büyük olacağını görüyorum. Bu sayede Türkçe giderek yaygınlaşıyor, öğrenilip öğretiliyor."[347] Gül'ün Türk okullarına verdiği destek özellikle Afrika ülkelerinde belirgin olmuştur. Gül, Afrika ülkelerini ziyaretinde okul öğrencileri tarafından karşılanmış ve öğrencilerin akıcı Türkçeleri Gül'ü çok memnun etmiştir. Gül Türkçe konusundaki hassasiyetini dile getirerek niçin bu okullara destek verdiğini şu şekilde açıklamıştır: "Tunus'ta Türkçe liselerde seçmeli dil olmuş, Türkçemiz öğretiliyor, yaygınlaşıyor."[348] 17-25 Aralık süreci sonunda, Hükümet ile Gülen Hareketi arasında yaşanan gerilim neticesinde Gül'ün Nisan 2003'te büyükelçiliklere gönderdiği genelgenin 20 Mayıs 2014 tarihinde iptal edilmesiyle Türk okullarına Türk devletinin verdiği destek resmen son bulmuştur.[349]

---

[346]*http://www.zaman.com.tr/dunya_gulun-milli-gorus-ve-turk-okullari-genelgesini-kaldirdi_2218777.html,* (20.05.2014).

[347]"Cumhurbaşkanı Gül: Türk okulları devlet eliyle olmayan en büyük proje", Cihan Haber Ajansı, *http://www.cihan.com.tr/tr/haber/Cumhurbaskani-Gul-Turk-okullari-devlet-eliyle-olmayan-en-buyuk-proje_2421-CHNzIyNDIxLzE=*, (11.06.2012).

[348]*http://tr.fgulen.com/content/view/20903/11/,* (11.12.2014).

[349]Gül'ün Mili Görüş ve Türk okulları genelgesi kaldırıldı, *Zaman Gazetesi*, 20 Mayıs 2014.

6.4.Bülent Ecevit ve Türk Okulları

Demokratik Sol Parti (DSP) genel başkanı ve eski başbakanlardan Bülent Ecevit, Özal ve Demirel gibi muhafazakâr sağ liderlerin aksine, demokratik sol bir geleneğe sahip bir lider olmasına karşın din temelli bir sivil hareket olan Gülen Hareketi'ne ve hareketin yurt dışında açmış olduğu Türk okullarına verdiği destekle dikkat çekmiştir. Çünkü Türkiye'deki sol gelenek, din ve onun uzantıları cemaat, tarikat, ya da din ile alakadar dernek, vakıf ve kuruluşlara hep mesafeli olmuşlar ve katı laik bir tutum sergilemişlerdir. Denilebilir ki, bunun Türkiye'de tek istisnası Bülent Ecevit'tir. Çünkü Ecevit Türkiye'deki tüm karşı çıkmalara rağmen Fethullah Gülen'le üç defa görüşmüş, yurt dışındaki Türk okullarını Başbakan sıfatıyla ziyaret etmiş ve bu okullar hakkında kamuoyuna olumlu mesajlar vermiştir. Bülent Ecevit'in Fethullah Gülen'e sıcak bakmasının ve kanaatini değiştirmemesinin temelinde eğitim ve okul faaliyetlerinin yanı sıra Fethullah Gülen'in fikri ve düşünce yapısını da yakından incelemiş olması yatmaktadır. Ecevit, Fethullah Gülen'le 20 Mart 1995'te, 23 Mart 1997 ve 4 Şubat 1998'de olmak üzere üç defa görüşmüştür.[350] Gülen ve Ecevit görüşmeleri siyasi içerikten çok, tasavvuf ve felsefi konular çerçevesinde olmuştur. Ecevit, 18 Haziran 1999'da Fethullah Gülen'e karşı başlatılan kasetli linç kampanyalarında ve Gülen'e yapılan saldırılarda Gülen lehine sürekli olumlu tavır takınmıştır. Ecevit'in Gülen'le görüşmesi, birçok çevreden eleştiri ve desteklerin gelmesine neden olmuştur. Gülen'in medyaya verdiği değişik mülakat ve açıklamaları yakından takip eden Ecevit; yaptığı konuşma ve açıklamalarda Gülen'in görüşlerine değer verilmesini ve dikkate alınmasını istemiştir.

Özellikle Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinde Suudi Arabistan ve İran'ın ideolojik İslam'ını tehlike olarak gören Ecevit, bunun yerine "Anadolu İslam'ı" ya da "Türk Müslümanlığı'nın" etkin olması gerektiğini savunmuştur.[351] Bu noktada Türk okullarının Orta Asya'da bu işlevi yerine getirdiğini düşünmektedir.[352] SSCB sonrası dini hayatın serbestleşmesinin ardından Orta Asya'da Suudi Arabistan, İran ve Türkiye kendi modellerini bu bölgede etkin kılmaya çalışmışlardır. Belli bir zaman sonra buradaki Türk Cumhuriyetleri, laikliği de içinde barındıran Türk modeli

[350]*www.tr.fgulen.com.*,(18.02.2011).
[351]Bülent Ecevit, "Türk Okullarının Türk Dili ve Türkiye'ye Katkısı", Der: İlber Ortaylı, Toktamış Ateş, Eser Karakaş, *Barış Köprüleri-Dünyaya Açılan Türk Okulları-1*,Ufuk Kitap, İstanbul, 2005.s.24.
[352]Meriç Köyatası, *Akşam Gazetesi,* 18 Haziran 1995.

İslam'ı kabul ettiği söylenebilir. Bu bağlamda Ecevit, Türk okullarını Suudi Arabistan ve İran'a bir alternatif olarak görmektedir. Ecevit'e göre bu okullar Müslüman Türk cumhuriyetlerinde İran ve Suudi Arabistan'ın etkisine karşı Türkiye'nin etkisini artırıyor.[353] Sosyal demokrat düşüncenin etkisiyle kendi laik-İslam anlayışının Orta Asya'da bu okullar vasıtasıyla gerçekleştirildiğini düşünen Ecevit her platformda bu okulları desteklemiştir. Türkçenin öğretilmesi ve yaygınlaştırılmasına önem veren Ecevit bu okulların çağdaş bir eğitim yaparak, çağdaş Türkçenin başka ülkelerde öğretilmesinin yanında bilimsel alanda ilerleyebilmenin önemli olanaklarından İngilizcenin yanında yerel dille en az üç dilin öğretilmesini çok olumlu karşılamış ve bunu önemsemiştir.[354] Belki de bu okullara destek vermesinde en önemli etken bu okullarda Türkçenin öğretilmesiyle, yabancı ülkelerde Türkçenin ve dolaysıyla Türkiye'nin tanıtılmasına yapılan katkıdır.[355]

Ecevit'in yurtdışındaki Türk okullarına yaptığı en önemli katkı, 27 Ocak 2000 tarihinde İsviçre'nin Davos kentinde yapılan uluslararası toplantıda Türkiye'nin resmi olarak Davos'ta sunduğu, 53 projeyi tanıtmak amacıyla hazırladığı broşürde yurt dışındaki Türk okullarının bir "hükümet dışı organizasyon-NGO" olarak sunulması olmuştur.[356] Başbakanlık tarafından hazırlanan 22 sayfalık broşürde, ikinci maddede yer alan Türkiye'nin stratejik, politik ve ekonomik yolu başlıklı bölümde, Türkiye'nin bir Avrasya ülkesi olduğu anlatılırken, diğer ülkelerden 20 bin öğrencinin eğitim gördüğü vurgulandı. Bu öğrencilerin büyük bölümünün Kafkasya, Balkan ülkeleri, Orta Asya Cumhuriyetleri ve diğer ülkelerden geldiği belirtildi. Türk hükümetinin Balkanlar'dan Rusya Federasyonu'na, Kafkaslardan Orta Asya'ya, değişik seviyede okul ve üniversitenin açılışına Türk hükümetinin destek verdiği de vurgulandı. Buna örnek olarak da isim verilmeden Fethullah Gülen'in teşvikiyle yurtdışında açılan Türk okulları örnek gösterildi ve şöyle denildi: **"**NGO'lar (Non Govermental Organizations-Türk vakıfları ve sivil toplum örgütleri), dünya çapındaki faaliyetlerini artırdılar. 34 ülkede 154 okul açtılar. Üstelik de bunlar sadece

[353]Meriç Köyatası, *Akşam Gazetesi*, 22 Nisan 1995.
[354]Ecevit,a.g.e,s.19.
[355]Ecevit,a.g.e,s.19.
[356]*http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-129059,* (27.01.2010).

Türkiye'nin komşularında değil; Tanzanya'dan Kamboçya'ya, Tayland'a Avustralya, Rus Federasyonu ve Moğolistan'a kadar uzanan birçok ülkede yer aldı."[357]

Ecevit, Gülen ve okullarla ilgili olarak kendisine yöneltilen bir soruya: "Sayın Gülen ve ona destek olanların eğitim konusunda yaptığı çalışmalar beni çok ilgilendirdi. Yurtdışında yüzlerce okul açıldı. Bu okulların bir kısmını gördüm. Duyduklarımız da var. Bütün okullarda Atatürk'ün resimleri asılı, çok güzel Türkçe öğretiliyor, İstiklal Marşı'mız okutuluyor. Buralarda irtica filan yok. Büyükelçilerimiz ve ataşelerimize de sordum. En ufak bir irticaî faaliyet olsa o ülkelerin devlet başkanları ve hükümetleri buna izin vermez, gerekeni yapar. Bu okullar Türk kültürünün yaygınlaşmasında önemli rol üstleniyorlar."[358] diyerek okullara destek vermesinin nedenini açıklamıştır. Ecevit 29 Şubat 2000'de başbakan olarak gittiği Arnavutluk'ta Türk okullarından birini ziyaret etti şu tarihî çıkışı yaptı: "Bazı çevreler tarafından eleştirilmeyi göze alarak sizi tebrik ediyorum." Üslubunu Romanya'da da devam ettirdi. Türk okullarının genel müdüründen bilgi aldıktan sonra şunları söyledi: "Yurtdışındaki bu tür okulların gelişmesinden kıvanç duyuyorum. Bunu her vesileyle dile getirmeyi borç biliyorum. Osmanlı Devleti'nin çok geniş alanlara yayıldığı zamanlarda bile, Türk dili ve kültürü bu kadar geniş bir alana yayılmamıştı."[359]

6.5. Alpaslan Türkeş ve Türk Okulları

Alpaslan Türkeş'in milliyetçilik anlayışı, Asya'dan Avrupa'ya çok geniş alanda bütün Türk halklarının, dil, tarih ve kültürel birlikteliği ön plana çıkararak onları tek çatı altında toplamayı hedeflemektedir. Türkeş'in milliyetçilik anlayışında dinsel birliktelik göz ardı edilmektedir. Bu konuda Fethullah Gülen ve Türkeş ayrılmaktadır. Gülen'in milliyetçilik anlayışı daha çok kültürel ve dilsel birliktelik ile İslami birlikteliği birleştiren Türk-İslam sentezini içermektedir. Görüş ayrılıklarına rağmen Türkeş ile Gülen'in yolları Orta Asya'da çakışmıştır. Çünkü Türkeş'in uzun yıllardır dillendirdiği Orta Asya Türklüğü ile birleşme idealini Gülen Hareketi'nin Orta Asya'daki eğitim faaliyetleriyle somutlaştırması Türkeş'i bu noktada Gülen

[357] *http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5815-26-davosta-turk-okullari.html,* (05.02.2010).
[358] Hüseyin Gülerce, "Bülent Ecevit Türk Lisesi", *Zaman Gazetesi*, 29 Temmuz 2004.
[359] *http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=-18024*,(15.02.2000).

Hareketi'ne destek vermeyi gerektirmiştir. Türkeş kendi Pan-Türkizm idealinin temelini oluşturan Türk haklarının tanışması, kaynaşması ve birbirini tanımasının ancak ortak bir eğitim faaliyetiyle gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Onun için, Gülen Hareketi'nin Orta Asya'daki eğitim faaliyetine öncülük etmesini desteklemiş ve bunu verdiği mülakat ve yazmış olduğu mektuplarla ifade etmiştir. Türkeş, Gülen Hareketi'nin Orta Asya'daki eğitim faaliyetinden dolayı, Gülen'e teşekkür mahiyyetinde şunları söylemiştir; 'Sayın Gülen Türk milletinin gönlünde hak ettiği tahtı kurmuştur. Bütün milletimizin derin sevgi ve hürmetini kazanmıştır.'[360] Yine Türkeş, Gülen hakkında; "Şahsi malı olarak bir tek dikili ağacı bulunmayan, kendini ilme ve ilmin yayılmasına adayan memleketimizin manevi dinamiği olan Hocaefendi'nin Avrupa'dan Yakutistan'a kadar olan çalışmaları her manada takdire şayandır." diyerek Gülen'e destek vermiştir.[361] Türkeş, özellikle Gülen Hareketi'nin eğitim faaliyetlerine destek vermek amacıyla Fatih Üniversitesinin açılışına bizzat gelmiş ve Gülen'le kucaklaşmıştır. Türkeş, bu dönemde Gülen'in teşvik ettiği Türk okullarından övgü ile bahsetmiştir.[362] Diğer Türk liderlerinin yaptığı gibi Türkeş de Orta Asya ziyaretlerinde Türk okullarını ziyaret etmiş ve okul ziyaretçi defterine okullarla ilgili izlenim ve görüşlerini kaleme almıştır.[363] Daha sonra Türkeş Gülen'e Türk okulları hakkındaki düşüncelerini yansıtan bir mektup yazmıştır. İşte o mektup: "Çok Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi Hazretleri'ne, Zat-ı âliniz, milletimizin hayatında çok yararlı hizmetlerin yapılmasını sağlamış bulunmaktasınız. Yetiştirmiş olduğunuz ilim, irfan ve fazilet erbabı kadrolarla milletimizin muhtaç bulunduğu geniş bir eğitim seferberliğini telkinlerinizle başlatmış ve başarı ile devamını temin etmiş bulunmaktasınız. Toplumların her alanda kalkınmalarının temel şartı olan manevî uyanışın ve yükselişin öncülüğünü yapmış bulunmaktasınız. Barışı, hoşgörüyü ve kardeşliği esas alan öze dönüşü, uzay çağına yükselişi başlatmış

---

[360]Erkam Tufan Aytav, Türkeş'in Fethullah Gülen'e Yazdığı Mektup, *http://www.haber7.com/yazarlar/erkam-tufan-aytav/584125-turkesin-fethullah-gulene-yazdigi-mektup, (11.08.2010).*

[361]"Hocaefendi Milletin Gönlünde Taht Kurdu", *Zaman Gazetesi*, 6 Ocak 1997.

[362]*http://www.medyafaresi.com/haber/45177/guncel-turkes-fethullah-gulen-hakkinda-ne-dusunuyordu.html,* (04.08.2011).

[363]Türkeş, 24-28.10.1996 tarihleri arasında Türkmenistan'a resmi bir ziyarette bulunmuş ve burada Türk okullarını da ziyaret etmiştir. Türkeş'in Türkmenistan Türk okullarını ziyareti esnasında okul ziyaretçi defterine yazdığı not için *Barış Köprüleri- Dünyaya Açılan Türk Okulları* adlı kitabının ekler bölümüne bakılabilir, der: Toktamış Ateş-Eser Karakaş-İlber Ortaylı, Ufuk Kitap, İstanbul, 1. Baskı, Ekim 2005.

durumdasınız. Kanada'dan Yakutistan'a, Moğolistan'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar her yerde açılmış bulunan okullar ve üniversiteler millî kültürümüzün ve millî, manevî değerlerimizin bütün insanlığa yöneldiğini göstermektedir. Faziletli hayatınız, hiçbir maddî menfaate tamah göstermeyen karakteriniz size karşı halkımızda büyük bir güven uyandırmıştır. Yalnız Allah rızasını hedef alan gayretleriniz, birkaç yüzyıldan beri kaybettiğimiz eski dünyamızı yeniden fetih mahiyetindedir. Mahsus selam, sevgi ve saygılar sunuyorum.- Alparslan Türkeş.[364] Türkeş, ondan, başlattığı güzel gelişmelerin tamamlanmasını istiyordu.

6.6. Türk Seçkinleri ve Türk Okulları

1991-1993 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Köksal Toptan, o yıllarda Türkiye'nin kültür dış politikasının en önemli parçası olan eğitim politikasını şekillendiren kişi olmuştur. Türkiye'nin Orta Asya politikasında eğitim aracının sıklıkla kullanılması onun zamanında başlamış ve ondan sonrada artarak devam etmiştir. Orta Asya'da hem devletin hem de özel sektörün okullaşma faaliyeti yani Türk okullarının açılışı ve yaygınlaşması onun bakanlığı dönemine denk gelmiştir. Bu da onu Milli Eğitim Bakanları arasında Türk okullarına verdiği destek açısından farklı bir konuma getirmiştir. Bakanlığı dönemindeki bu faaliyetleri her defasında dile getiren Toptan: "26 Eylül 1992 tarihinde Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te Orta Asya'daki ilkokulun açılışını, Milli Eğitim Bakanı olarak ben yapmıştım. Ogün Özbek öğrenciler bizimle birlikte marşımızı söyleyince arkadaşlarımız ağlamaya başladılar. Anadolu'dan çoluğunun çocuğunun nafakasını bir tarafa koyarak o okulu açan ve Özbek öğrencilerin emrine veren bizim insanımız, İstiklâl Marşımızı orada Özbek öğrencilere söyletti ve bayrağımızı göndere çekti." diyerek bu konuda ne kadar hassas olduğunu göstermiştir.[365] 2007 yılında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığı görevine gelen Toptan, Türk devlet adamlarının Türk okullarına verdiği desteği bu dönemde Meclis Başkanlığı çatısı altında sürdürmüştür. Toptan, Meclis Başkanlığı döneminde bu okulların

[364]"Türkeş: Öncüsünüz", *http://tr.fgulen.com/content/view/2216/77/,* (15.08.2000).
[365]Köksal Toptan: "Türkçe Olimpiyatları Bir Destandır", *http://fgulen.com/tr/turk-basininda-fethullah-gulen/fethullah-gulen-hakkinda-haberler/fethullah-gulen-hakkinda-2013-haberleri/35855-koksal-toptan-turkce-olimpiyatlari-bir-destandir,* (26.06.2012).

özellikle Türkçe öğretimi ile Türkçenin bir dünya dili olmasındaki payına dikkat çekmiştir. Toptan'ın Meclis Başkanlığı döneminde Türk okullarına ve Türkçe Olimpiyatlarına verdiği bu destek, Meclis Başkanlığı tarafından benimsenmiş ve kendisinden sonra gelen başkanlar Bülent Arınç ve Cemil Çiçek tarafından da bu faaliyetler desteklenmeye devam etmiştir. Toptan'ın bu girişimi Türk okullarına TBMM nezdinde de itibar ve meşruiyet kazandırmıştır.

Eski büyükelçilerden Gündüz Aktan, dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren Türk okullarını, Türkiye adına olumlu bulan kişilerdendir.[366] Böyle okulların devlet eliyle değil sivil toplum kuruluşları tarafından yapılması gerektiğini söyleyen Aktan, bu okulların Türkiye'ye sağlayacağı yararları şu şekilde açıklamıştır: "Bu okulların faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki genç kuşaklar Türkçe öğreniyorlar, bu durum küreselleşen dünyada Türkiye'ye büyük bir avantaj sağlar. Yarın devlet yönetme, şirket yönetme konumunda olacak bir kuşağın Türkiye ile o en yumuşak, en alıcı olduğu yaşta ilişki kurması önemlidir […]bu okullar vasıtasıyla çok küçük yaştan itibaren Türkiye2ye olumlu bakmaya hazır simalar yetiştiriyorsunuz. Bu açılardan diyebilirim ki, bu okulların işlevi önemlidir ve bu işlev devlet eliyle gerçekleştirilemez."[367]

Türk okullarının, Türkçenin yaygınlaşmasında ve Türk kültürünün yurtdışında tanıtılmasında önemli bir yeri olduğunu belirten Kemal Karpat ise, dışarıda Türkiye'yi tanıtmanın en iyi yolunun bu okullarının yaygınlaştırılmasıyla mümkün olduğunu söylemektedir. Ona göre bürokrasinin başaramadığını bir bakıma bu okullar başarmıştır.[368] Türk okulları sayesinde Türkçenin küresel bir dil olacağı ümidini taşıyan Ali Bulaç, Özal'ın 21. Asrın Türk asrı olacağını söylediğinde bunun henüz projelendirilmemiş bir vizyon olduğunu ancak Türk okulları aracılığıyla bu vizyonun fiiliyata geçtiğini vurgulamaktadır. Bulaç'a göre Türk okulları 21. Yüzyıl vizyonunun ete kemiğe bürünmüş halidir.[369]

---

[366]Fahri Türk, *Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları*, Edirne 2014, s.98.
[367]Gündüz Aktan, "Japonya'da Tanıdığım Türk Okulları", Derleyen: Toktamış Ateş, Eser Karakaş ve İlber Ortaylı, *Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2005, s.40.
[368]Kemal Karpat, "Yurtdışındaki Türk Okullarının Değeri", Derleyen: Toktamış Ateş, Eser Karakaş ve İlber Ortaylı, *Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2005, s.62-63.
[369] Ali Bulaç, "Küresel Bir Açılım Olarak Türk Okulları", Toktamış Ateş, Eser Karakaş ve İlber Ortaylı, *Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2005, s.194.

Yurtdışındaki birçok Türk okulunu ziyaret ettiğini ve bu okullar hakkında olumsuz şeyler duymadığını dile getiren Türk Dil Kurumu eski başkanı Şükrü Haluk Akalın ise Türk okulları hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Türk okullarının sağladığı güven ortamında elde edilen kazançlar, Türk kültürünün ve Türk dilinin tanıtılması ve yaygınlaşması oldu. Kapatılmaları durumunda kaybedecek olan Türkiye, Türk kültürü ve Türk dili olacaktır.[370] Yurtdışındaki türk okullarını başarılı bulduğunu söyleyen Burhan Özfatura ise bu eğitim kurumlarını "Türk okulları dünyanın dört bir yanında Türklüğü ve Türkçeyi tanıtmakta ve sevdirmektedir" sözleriyle ifade etmektedir.[371]

8. SONUÇ

Türkiye'nin 1990'larda Orta Asya'da yürüttüğü politikanın üç sacayağı mevcuttur: Türk diplomasisi, SSCB'nin dağılmasının ardından ulus devlet olarak ortaya çıkan yeni rejimler ve Gülen Hareketi'nin Orta Asya'da faaliyetleri ile "Türk Okulları". Türkiye'nin Orta Asya politikası ise başlangıcından itibaren iki kısma ayrılır: 1991'de başlayan birinci evre, romantik, heyecanlı, hırslı ve ölçüsüz; 1994'ten sonra başlayan ikinci evre, ise daha ölçülü ve gerçekçidir. Orta Asya'daki Türk politikası en başından itibaren Batı'ya dönük olmakla beraber özünde, Türkiye'yi güçlendirip Avrupa kulübünün girişini pazarlık masasına yatırabileceği kozları sağlamayı amaçlıyordu. Daha gerçekçi bir tavra geçiş içerik bakımından büyük jeopolitik ve diplomatik niyetlerden vazgeçilip, teknik işbirliğine, eğitime ve yeni seçkinlerin yetiştirilmesine yönelik daha somut tasarıların benimsenmesi olarak yansımıştır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler kurulur kurulmaz, Türk diplomasisi muhataplarına eğitim ve dilbilim alanlarında bir dizi işbirliği anlaşması önerdi. Binlerce Orta Asyalı öğrenci Türkiye'deki üniversitelere kabul edilirken, yüzlerce Türk öğrenci de öğretimlerine Orta Asya'nın bazı kentlerinde sürdürmeleri için teşvik edildi. Anka,ra'nın bu siyasetinin hedeflerinden biri, bu cumhuriyetlerde Türk dilinin yaygınlaşmasını sağlamaktı.

[370] Şükrü Haluk akalın: Birçok ülke gezdim, Türk okullarına yönelik olumsuz tek bir söz işitmedim, *Zaman Gazetesi*, 09 Mart 2014, s.4.
[371] Burhan Özfatura, Türk okullarına karşı çıkmanın milli duygulardan nasibi yok demektir, Zaman Gaztesi, 13 Mart 2014, s.2.

Türkiye bu amaçla Alma-Ata, Bişkek, Taşkent, Aşkabad, Bakü ve bazı taşra kentlerinde orta öğretim kurumları, üniversite ve ilahiyat fakülteleri açtı. Devletin bu girişimlerinden önce Gülen Hareketine mensup bazı işadamı ve eğitimciler Türk Cumhuriyetlerinde özel okullar açtılar. Türkçe ve İngilizce teknik ve bilimsel eğitime öncelik tanıyan, özel şirketler tarafından işletilen bu kurumların itibarı Türk devleti tarafından açılan okulları hızla geride bıraktı. Sayıları da Türk devlet okullarını geçen bu okullar ev sahibi devletlerin, öğrenci ailelerinin, hatta Türk büyükelçiliklerindeki personelin gönlünü hızla fethettiler.

Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında güçlü sosyo-kültürel bağların varlığı, Türkiye ile yakın ilişkiler bulunan tüm beş cumhuriyet için geçerlidir. En başından itibaren Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri Türkiye'nin eğitim ve kültür alanındaki bu büyük ve çok istekli politikaları memnuniyetle karşıladılar. Tüm cumhuriyetlerde Türkiye'nin aktif eğitim politikaları uygulanmaktadır. Eski Sovyet Cumhuriyetleri için eğitimin rolü, siyasi, ekonomik ve kültürel sistemleri dönüşümün de çok önemliydi. Türkiye, Milli Eğitim Bakanlığı, Gülen Hareketi, TDAV gibi bazı özel grupların girişimiyle bu ülkelerde lise ve üniversite açtı. Bu okullar bölge genelinde iyi bir üne kavuşarak Türkiye'nin bölge halkları ve devletleri nazarında itibarını artırmasına vesile olmuştur. Özellikle öğrencilerin uluslararası bilimsel yarışmalarda ödül kazanması ve en önemlisi de yeni cumhuriyetlerin dünyayla entegrasyonunda toplumsal dönüşümün lokomotif unsuru olması, Orta Asya halklarında bu okullara olan ilginin en önemli nedenidir.

Türk dış politikası açısından, eğitim projeleri bir politika aracı olarak kabul edilebilir. Buradaki hedef, kendi ülkeleri ve Türkiye arasında bir köprü görevi gören Türk kültürü ve dilini bilen tecrübeli insanlardan oluşan bir tabaka oluşturmaktır. Bu okulların ayrıca Orta Asya ülkeleri ile ilgili Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hedeflere de hizmet edeceği öngörülmektedir. Batı ve Türkiye'de geleceğe yönelik beklentiler açısından bu okulların mezunları başarılı dış ilişkiler kurmak için öncüler olarak algılanmaktadırlar. Kısacası Türk okulları ve öğrenci değişim programları arkasında siyaset, Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlamaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın bölgedeki faaliyetleri dışında, özel grupların bölgede faaliyette bulunduğu en dikkat çekici olanı dini nitelikli sivil toplum hareketi

olan Gülen Hareketi'nin Orta Asya'da açmış olduğu 'Türk Okulları'dır. Türkiye'nin resmi politikası Orta Asya'da başlangıçta Gülen Hareketi'nin bölgedeki eğitim faaliyetlerini desteklemiş ve bu konuda örtülü bir ittifak kurmuştur. Türkiye açısından, bu özel okulların söz konusu ülkelerin seçkinlerini yetiştirmesi ve onları Türklük davasına duyarlı kılması gereklidir. Türkiye'ye açılan pencereleri andıran bu okullarda Türkçe öğretilir. Ev sahibi ülkeler açısından ise, bu kuruluşlarda idarelerinde ihtiyaç duydukları bir çok dil bilen yeni kadrolar yetişmektedir. Diğer yandan bu okullar devlet tekelinin kendini her alanda hissettirdiği bir ekonomiden çıkmaya çalışan bu ülkelere rekabet ve piyasa ruhunun sokulmasına da yardım ederler. Okulların açıldığı kentlerin ve bölgelerin yerel yetkilileri açısından bir lisenin yerleşmesi yerel kalkınmayı hızlandıran ekonomik bir yatırıma benzetilebilir. Son olarak, öğrenciler ve aileleri de ülkelerindeki ve yurtdışındaki iyi üniversiteler için bir sıçrama tahtası oluşturan bu liseleri takdir etmektedirler. Türk okulları bu bölgenin en iyi okulları arasındadır. Bu okullardaki öğrenciler Batının ekonomik ve politik kültürü ile karşılaşmaktadırlar. İngilizce eğitimi de aldıklarından dünyanın herhangi bir yerinde çalışma imkânına sahip olurlar. Merkezi Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine geçiş sürecinde, piyasa ekonomisi hakkında eğitim görmek öğrenciler için çok büyük önem taşımaktadır. Sosyalist sistemin bulunduğu bir yerde eğitim görmekte olan öğrenciler için, piyasa ekonomisi öğrenmek, tarım ve sanayide oluşan gelişmelerin gerisinde kalan Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yeni teknolojileri kullanabilmeleri için büyük bir fırsat oluşturur. Bu okulların en ayırt edici özelliği, SSCB'nin dağılmasından önce, bölgeye Türk devletinden daha önce gitmesi ve bunun sonucunda bölge halklarının bağımsızlığın ilk günlerinde Türkiye ve Türklere olan ilk hasret dolu kardeşlik duygularıyla muhatap olmalarıdır. İlk olmanın avantajını okulların açılması ve yaygınlaşmasında kullanmışlardır. Okullarda verilen eğitimin kalitesi ve kısa zamanda dünya çapında başarıya kavuşmaları yeni kurulan rejim yöneticileri tarafından desteklenmelerine vesile olmuştur. Öğretmenlerin yerel lehçe ve dilleri konuşmaları yerel halklar tarafından olumlu karşılanmış ve öğretmenlerin adanmışlık duyguyla öğrencilere yaklaşımları, tebliğ yerine temsil metoduyla örnek davranış sergileyerek öğrenciler üzerinde bıraktıkları etkiler aileler tarafından kabul görerek okulların iyice bölgeye yerleşmesini sağlamıştır.

Türk okullarının birinci görevi, Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetleri arasında güçlü kültürel bağlar kurulmasını sağlamaktır. Bu okulların hayata geçirilmesinde Türk büyüklerinin ve idarecilerin katkısını da göz ardı edilmemelidir. Özellikle Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'e kadar devletin başında bulunmuş devlet adamları bu okullar konusunda takdirkar davranmışlar ve okulların Orta Asya'da açılmasında büyük katkıları olmuştur. Orta Asya'da Türk okullarının yaptığı işi yapan kurumların uyduğu bir model var. Bu modelin adı İngilizce bir terim olan Non-Governmental Organisations baş harflerinden oluşan NGO yani Türkçe ifadeyle hükümet dışı organizasyonlar modelidir. Hükümet dışı organizasyonlar, hükümetler ya da devletlerin dışında sivil kurallara göre işleyen, gönüllü sivil kişilerden oluşan bir sistemi ifade eder. Dünyada resmen kabul gören ve işleyen düzene göre Türk okullarına NGO sıfatı uygun düşmektedir. Bu okullar özel sektör tarafından finanse edilen, sivil bir inisiyatifi yansıtan ve gönüllülük esasına göre çalışan kurumlardır. Yurt dışındaki Türk yetkililerin buradaki okullaşma hareketine gayri resmi olarak bir çok lojistik, diplomatik, bürokratik destek verdikleri de bir gerçekliktir. Okullardaki müfredat programları, telkin edilen ideoloji, Türk milli değerlerine yapılan yoğun vurgu ve referanslar bu okulların Türkiye'nin birer kültür konsolosluğu gibi çalıştığını gösterir. Ayrıca bu okullar bulundukları bölgelere gidebilecek her türlü ticari ve siyasi faaliyetlerin doğal hareket üsleri rolünü oynamakta, istihdam edilen elemanlar veya bu okulda yetiştirilen öğrenciler Türkiye ile bu ülkeler arasındaki iletişimi ve trafiği sürekli canlı tutarak her türlü ticari, kültürel ve siyasi alışverişe aracılık etmektedirler.

1990'dan sonra Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk cumhuriyetlerinde açılan Türk okulları sayesinde ortak bir dil konuşulmaya başlanmıştır. Bu ise bir Türkçenin küresel bir dil olması hayalin gerçekleşmesi için çok önemli bir adımdır. Türkiye'nin bu yolla bölgede siyasi olmasa da kültürel olarak bir güce kavuşması beklenebilir. Gelecekte bu okullarda yetişen insanların bu devletlerde yönetici kademelerinde istihdam edilebilecek olması Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ilişkilerin siyasal olarak da artacağı beklentisini artırmaktadır. Ancak bunun başarılabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu okulları bir politika çerçevesinde yeniden değerlendirmeli ve bir grup ya da cemaat çıkarı değil belli bir hedef doğrultusunda ülke menfaati için kullanabilmelidir. Yani bu okulların katkısıyla Türkiye bu

potansiyelini kullanarak gelecekte kendine bu bölgede siyasi bir güç odağı oluşturma ve Yeni Büyük Oyunda kendine yer bulma şansına sahip olabilecektir.

Türk okullarının gördüğü işlev açısından değerlendirildiğinde olumlu değerlendirmelerin yanında olumsuz işlevleri de bulunmaktadır. Gülen Hareketi'nin açtığı okullar, 1990'lı yıllardaki hızlı yayılma sürecinden sonra tersine kapatılma sürecine girmiştir. Sırasıyla ilk olarak 1995'te Özbekistan'da sonra 2011 yılında Türkmenistan'da ve 2014 yılında Azerbaycan'da kapatılmıştır. Azerbaycan hariç diğer ülkelerde kapatılma gerekçesi olarak okullarda "Pantürkizm" yapılıyor iddiası ortaya atılmıştır. Aynı iddia Rusya Federasyonu için de geçerlidir. Rus devleti de okulları kapatırken "Pantürkizm" iddiasını yinelemiş ve Türkiye'nin Rusya'da etkin olmasını bir tehdit unsuru olarak algılamıştır. Günümüze gelindiğinde ise yurtdışındaki Türk okullarının durumu konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Çünkü 17-25 Aralık 2013 operasyonu Türk okulları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Gülen Hareketi ile hükümeti arasında yaşanan gerilimden yurtdışındaki Türk okulları da nasibini almıştır. Türk yetkililerin yurtdışındaki okulların kapatılması yönündeki çağrılarına ilk olarak Azerbaycan yanıt vermiş ve bu okulları kamulaştırarak kapatmıştır. Ayrıca Onbirinci Cumhurbaşkanı Gül'ün Türk okullarının desteklenmesi yönündeki Türk büyükelçiliklerine gönderdiği genelge de iptal edilmiştir. Artık Türk okulları için açıldıkları günden itibaren arkalarına aldıkları devlet desteği resmi olarak sona ermiştir. Bu olumsuzluklar Türk okullarının, bulundukları ülkelerin liderlerinin tavrına ya da Türkiye ile ilişkilerine göre kapatılmalarına neden olmuştur. Türk kültür dış politikası açısından, Türk okullarının Türkiye'nin tanıtımı, Türkçenin öğretilip yaygınlaştırılmasına yaptığı katkı ve okullarda yetişen neslin ileriki yıllarda bulundukları ülkelerin seçkinleri arasında olabilecekleri unutulmamalıdır. Bu zamana kadar bu okulların açılması ve işletilmesi için kullanılan insan ve para kaynağının maliyet analizi çerçevesinde kaynak israfına yol açacağı da göz ardı edilmemelidir. Okulların kapatılması yerine daha akılcı ve faydacı yöntemlerle okullar dış politikanın yumuşak gücü içinde yeniden ele alınmalı ve Türk kültür dış politikası içinde konumlandırılmalıdır. Ayrıca Gülen'in ABD'ye gitmesinin ardından, meşruluk kaygısıyla sıkça başvurduğu Türklük şuuru ve milliyetçi söylemler, yerini çok kültürlülük, küreselleşme ve insan hakları gibi söylemlere bırakmıştır. Bu zihniyet değişikliğinin Türk okullarına

yansıması, okulların Kafkasya ve Orta Asya'dan dünyanın diğer bölgelerine kaymasına neden olmuştur.

Türkiye, Gülen Hareketi haricinde Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ve Türk Dünyası araştırmaları Vakfı (TDAV) ve YÖK aracılığıyla da bölgede eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. TDV, daha çok Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi din politikasına uyumlu olarak ilahiyat fakülteleri ve imam hatip lisesi açmıştır. Yani sadece dini eğitim alanında faaliyet gösteren okullara yönelmiştir. YÖK ise bölgede kurmuş olduğu iki üniversite ile yükseköğretim alanında Türkiye'nin üniversite programını bölgeye aktarmıştır. Gülen Hareketi dışındaki özel bir girişim olan ve üzerinde durulması gereken bir diğer STK ise TDAV olmuştur. TDAV ise Türklüğü ön plana çıkaran, kurmuş olduğu okullarda özellikle Türkiye Türkçesiyle eğitim veren bir STK'dır. Ancak TDAV'a bağlı okullar Gülen Hareketi'nin kurmuş olduğu okullar kadar yaygın olamamış ve kısıtlı imkan ve bütçelerle faaliyetine devam etmiştir. Kaynak yetersizliği ve Türkiye'deki milliyetçi çevrelerin bu işe fazla önem vermemeleri TDAV'a bağlı okulların yaygınlaşmasındaki en büyük engeldir. Vakfın kurucusu Turan Yazgan'ın şahsi gayretleri neticesinde okullar bu seviyeye kadar gelebilmiştir. Öğretim kadrosu yetersizliği ve öğrenci sayısının da azlığı da bir diğer sorundur. Vakfın kurucusu Turan Yazgan'ın ölümünden sonra TDAV'ın kurduğu eğitim kurumları ciddi bir kriz içine girmiştir.. Türklük şuuru konusunda TDAV'a bağlı okulların görmüş olduğu işlev önemlidir. Ancak Türk kamuoyunda milli hassasiyeti ön plana çıkaran milliyetçi çevrelerin Gülen Hareketi mensupları kadar özverili olmadıkları ve yurtdışında eğitim faaliyetlerinde fazla başarılı olamadıkları görülmektedir.

9. EKLER

Ek-1: Nahçıvan Türk Okulları Müdürü Murat Çapan ile 15.06.2012 Tarihinde Yapılan Söyleşi

Soru: İlk olmak her zaman kolay değildir. Nahçıvan Türk okulu yurt dışı eğitim ağının ilk örneği olmuştur. Bu okulun açılış hikâyesini biraz anlatabilir misiniz?

Murat Çapan: Elbette. İlk olmanın tüm zorluları yaşanmıştır. Hele bir de gittiğiniz coğrafyada henüz yeni devlet mekanizması oluşmamışken. İlk grup gittiğinde Nahçıvan'da hala Rus askerleri vardı ve hatta KGB bile varmış. Yani ilk giden heyetin işi hiç kolay değildi. Bir esnaf grubu bir araya gelip Nahçıvan'a giderler. Henüz Sovyetler Birliği yeni dağılıyor. Orda Türkiye'den giden heyeti, Nahçıvan Meclisi'nde çalışan Nazım Ekberov karşılamış. Nazım Bey'e burada bir okul açmak istediklerini söylemişler ancak o zaman olumlu bir sonuç alamazlar.

Soru: Neden? Okul isteği o zamanlarda sizce de garip bir istek değil mi?

Çapan: Yani o dönem bu isteği pek anlamamışlar. Çünkü ortada daha devlet dahi yok, halk aç, Ermeni savaşı başlamak üzere. Başka ihtiyaçlar var yani halk için. Ama heyet ısrarlı okul açmakta.

Soru: Heyet sonra neden ikinci kez gitmiş oraya?

Çapan: Heyet ikinci kez oraya gittiğinde Haydar Aliyev, Meclis Başkanı, Türk heyetini karşılayan Nazım Ekberov da Eğitim Bakanı olmuştur. Tabi bu heyet için de çok şanslı bir andır. Türkler bizim çocuklarımızı eğitmeye geliyorlar diye bu sefer olumlu karşılanır bu talep. Bunun üzerine Aliyev ile görüşmek için, dönemin Zaman Gazetesi Genel Müdürü İlhan İşbilen, Nahçıvan'a gelir. Okul için yer verilir. Ayrıca Zaman Gazetesi de büro açar burada.

Soru: Yani her şey göründüğü gibi kolay olmadı diyorsunuz.

Çapan: Öğretmenler ve beraberlerindeki esnaflar imkansızlıklar içinde kendilerine verilen binayı elden geçirirler. Ama o zamanlarda orada doğru düzgün inşaat malzemesi, okul malzemesi dahi yoktu. Nahçıvan'da bulunmayan malzemeler için Erzurumlu esnaflar okul ve yurt için gerekli sıra, mobilya gönderiyorlar. İnşaat işleri bittikten sonra Nahçıvan Türk Lisesi ilk olarak 82 öğrenci ile eğitime başlar. Dünya'da açılan ilk Türk okulu burasıdır.

Soru: Nahçıvan halkı nasıl karşıladı sizi burada? Onların tepkisi nasıldı?

Çapan: Yani o dönem heyecan verici bir dönemdi. Halk Türkleri çok seviyordu. Adeta uzun bir hasretlik döneminden sonra bize kavuşmanın mutluluğu vardı. Halkla temas kurarken onların içinde oldukları durum, bizim onlara karşı ilgi ve alakamız onları çok memnun etti.

Soru: Halk o zaman size çok sıcak bakmış anlaşılan?

Çapan: Evet. Halk kendi kıt imkanları ile Türkleri evlerine davet ediyorlar ve Türkler gelmiş diye herkes toplanıp görmeye geliyordu.

Soru: Bildiğim kadarıyla okul açma teşebbüsü ile Ermeni savaşı aynı zamana rast geliyor. Savaş zamanlarında okul faaliyetine devam mı etti yoksa savaş bitene kadar bir ara verildi mi?

Çapan: Azeri-Ermeni savaşı ilk öğretmenler geldikten sonra başlar. Savaş zamanında öğretmenler Nahçıvan'ı terk etmemişlerdir. Burada ilk öğretmenleri kutlamak lazım. Savaşa rağmen kaçmamış hatta onlarla birlikte olmuşlardır. Zaten halk bunu görünce bizi bağrına bastı. O zamanki öğretmenler hayatlarını tehlikeye atarak Nahçıvan halkına yardıma koşmuşlar.

Soru: Gelelim şu anki duruma hocam. Okulların durumu nedir? Kaç öğrenci var, başarı durumu ne, okulların sosyal imkanı vs. yönünden açıklarsanız sevinirim.

Çapan: Tabiki, Okullarımız Nahçıvan'ın gelişmesiyle beraber onlar da büyüdü gelişti. Nahçıvan Eğitim Bakanlığı bizi her anlamda maddi manevi desteklemektedir. Ayrıca okullarımız buranın en kaliteli eğitim veren ve birçok olimpiyatta madalya ile dönmüştür. Okullarımız Azerbaycan'ın genelinde ilk üçe girmektedir. Onun için halkın bize öğrenci göndermesi onlar için gurur kaynağı.

Soru: Sporda da başarınız vardı galiba.

Çapan: Okul takımımız Azerbaycan Basketbol Liginde. Bu okul öğretmenimiz Nurlan Hacıyev'e gayretleri sonucunda oldu. Takımın ismi Nahçıvan Türk Lisesi-Tudor (NTL-Tudor). Tudor burada Cahan Holding'in çay markası. Yani bize sponsor oldu.

Soru: Velilerin okullara bakışı nasıl hocam?

Çapan: Yani genel anlamda olumlu tepkiler alıyoruz. Aileler Sovyet sonrası dönemde çocukların ahlaklı, terbiyeli ve başarılı olmalarından gayet memnun.

Soru: Okullardaki eğitim ve öğretmenler hakkında biraz bilgi veriri misiniz

Çapan: Öğretmenler ilk yıllarda hepsi Türkiye'den gelen hocalar oluşmaktaydı Şimdilerde ise ilk yılların aksine 3-5 kişi hariç hepsi buralı. Amaç zaten kendi halklarına devretmek. Öğrencilerin ise sosyal aktivitelerine dikkat ediyoruz. Buradaki spor salonumuz büyük. Çeşitli kulüplerimiz var. Ayrıca yatılı olduğu için onların derlerde başarılı olmaları için elimizden geleni yapıyoruz. Türk hocalar Azeri lehçesine hakim, onlarla iyi diyalog kuruyorlar. Akşam yurtta da ders etüt yapıyoruz. Yani her şey başarı için. Öğretmenlerimiz günün her saati onların yanında ve alakadar. Tabi doğal olarak bu kadar çok çalışmanın meyvelerini de alıyoruz. Ama öğretmenlerimiz inanın çok özverili. Neredeyse bunu hayat biçimi olarak yapıyorlar.

Soru: Son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Çapan: Çok teşekkür ederim.

EK-2: Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Erel Tellal ile 04 Haziran 2013 tarihinde Yapılan Söyleşi[372]

Soru:Türk okullarının kendilerine yönlendirilen özel ve gönüllü fonların miktarının artışına paralel olarak daha nitelikli hale gelmekte ve böylece faaliyet gösterdikleri ülkelerin daha nitelikli çocuklarını çekebilmektedir. Sizce bu okulların devlet tarafından maddi olarak desteklenmeleri gerekmekte midir?

Hoca: Hayır, Türk devleti bu okullara ayrıca bir fon ya da bütçe ayırmamalıdır. Hem ne gerek var. Zaten gülen Hareketi kendi imkanları ile bu okulları açıp işletebiliyorsa, bu okullara ayrıca bir bütçe katkısına gerek yok. Ancak Orta Asya'da özel eğitim işini sadece Gülen Hareketinin tekeline bırakmamak lazım. Türkiye'deki diğer vakıf ya da dernekleri de bölgede eğitim işine yönlendirmek daha yaralı ve isabetli olacaktır. Böylece oradaki özel eğitim işi Gülen Hareketi tekelinden çakarak bu alanda bir rekabet söz konusu olacak ve eğitimde tek renkli anlayışın olmasını engellenecektir.

Soru: Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan Türk okulları Sovyetler Birliği sonrasında Türk cumhuriyetleriyle uzun yılların unutturamadığı tarihi, milli, manevi ve medeni birliktelikleri hatırlatmaya, onları tekrar gün yüzüne çıkarmaya başlamasıyla önemli bir rol üslenmiştir. Sizce Türkiye bu okullar sayesinde bölgede bir çekim merkezi oluşturabilir mi?

Hoca: Evet, bölgede böyle bir potansiyel var. Sovyetler Birliği dönemde oradaki halklar üzerinde kimlik merkezli çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bölge halklarının yerel lehçe üzerine dil ve ulus inşa edildi. Ve Sovyet sonrası bu halklar kendi milli kimliklerini daha çok önemsemeye başladılar. Ancak tabiî ki Türkçü eğilimlerin tamamen söndüğü söz konusu değildir. Türkiye'nin dış politika ve siyasi olarak öncelikleri "Kafkasya ve Orta Asya" olmadığı için Türkiye bölgeye fazla eğilmiyor. Yani öncelik sıralamasında Kafkasya ve Orta Asya yok. Bölge politikalarına olması gereken kaynak ve bütçeyi ayırmıyor. Onun için Türk okullarının bölgede olması Türkiye'nin gelecekteki politikaları açsısından önemlidir.

[372] Erel Tellal, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı.

Soru: Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Asya'da açmış olduğu MEB'e bağlı çeşitli kademedeki okulların Gülen okulları kadar dikkat çekmemesinin nedenleri nelerdir?

Hoca: Türkiye devlet olarak kendi Milli eğitimine doğru düzgün kaynak aktarmadığı ve kaliteli bir milli eğitim politikası olmadığı gibi, Orta Asya'da MEB'e bağlı okullarında kalitesiz olması gayet normal. Buradaki sorun Türk devletinin tutumudur. Ayrıca yurtdışındaki MEB'e bağlı okullara gönderilen öğretmenlerin liyakat, bilgi, ve kaliteye göre değil "siyasi torpil ve tandık vasıtasıyla" seçildikleri için –çünkü yurtdışında çalışan öğretmenin maaşı yüksek- okullarda hem kalite olmuyor hem de öğretmenler isteksiz ve amaçsız oluyorlar. Bu öğretmenler gittikleri yerleri biliyorlar ne de yerel dilleri konuşabiliyorlar.

Soru:Türk Okullarının Gülen Hareketi ile anılması ile birlikte bu okulların misyonerlik faaliyetinde bulunduğu eleştirisi getirilmektedir. Sizce bu ne kadar haklıdır?

Hoca: Evet Gülen okulları, misyoner gibi faaliyet göstermektedir. Misyoner nedir? 18.-19. Yüzyılda Hıristiyanlığı yaymak için gönüllü olarak dünyanın her yerine giden Hıristiyanlığın "Cizvit Tarikatına mensup" kişilerdir. Bu adamların amacı sadece Hıristiyanlığı yaymak ve bu amaçla çalışmak.Bu anlamda denilebilir ki Gülen Okulları da "İslam'ın Nurcu versiyonunu" hiçbir zorlama yapmadan sadece iyi-kaliteli bir eğitim sunarak ve başarılarıyla kendi cazibelerini artırarak bir misyoner edasıyla yaymaktadırlar. Bu işi nasıl yapıyorlar. Okullara iyi bakmak ve analiz etmek gerekiyor. Okullar çoğunlukla yatılı ve spor tesisleri mevcut. Yani öğrenci ile okul haricinde kalan diğer zamanlar da ilgileniyorlar. Yurtlarda akşam sohbetlerinde abi-kardeş yakın ilişkisi içersinde farkında olmadan çocuklara esnek bir İslami yorum aktarılmaktadır. Bu daha çok ahlak üzerinden oluyor bence. Yoksa açıkça İslami bir propaganda yok. Zaten o ülkeler Müslüman. Müslümanlara İslamiyeti mi anlatacaksın. Bu abes bir şey. Burada özellikle şunu iyi ifade etmek gerekir: Gülen Hareketi çok esnek ve kesinlikle radikal bir görünümden uzak. Bir gizli ağ gibi örgütlenmektedirler Mensupları çok ılımlı, mülayim ve çok çalışkan. İnsanları bu özellikler çekiyor.

Soru:TİKA, TÜRKSOY, Yunus Emre Enstitüsü gibi kuruluşların etkinlikleri incelendiğinde çok sayıda hizmet ve faaliyet gerçekleştirmesine rağmen Türkçe Olimpiyatları kadar ilgi görmemesinin nedenleri nelerdir?

Hoca: Daha önceden de ifade ettiğim gibi devlet buraya kaynak aktarmıyor. Devletin önceliği ne bu bölge ne de buradaki eğitim faaliyeti. Bu insanlar bunu gerçekleştiriyor. Türkçe Olimpiyatlarında da bu geçerlidir. Tika, Türksoy, Yunus Emre Vakfı gibi devlet destekli örgütler "Gülen Hareketi'nin tecrübesi ve birikimi olduğu için" ve hiçbir maliyete katlanmadan Türkçe adına bu tecrübe ve birikimden faydalanıyor. Yani devlet kendi önüne hazır gelmiş bir olayı pragmatik bir biçimde destekliyor. Gülen Hareketi bilgi ve tecrübe açısından devletten bu konuda daha eski ve daha örgütlü oldukları için bu kuruluşlar Türkçe Olimpiyatlarını destekliyor ve desteklemelidir de. Çünkü hiçbir kaynak aktarmıyorsunuz ve sadece var olanı kullanıyorsunuz.

Soru: Türk okulları, Türkiye'nin Azerbaycan ve Orta Asya politikasında hükümet dışı kuruluş (NGO) olarak dış politikaya yardımcı eğitim ve kültür politikası aracı olarak düşünülebilir mi?

Hoca: Tabi düşünülebilir. Neden olmasın. Hazır elinizde böyle bir örgütlenme varken dış politika adına kullanabilirsiniz. Nitekim devlet bu okulları ya görmezden gelip reddedecekti ya da şimdiki olduğu gibi yapacaktı. Zaten bildiğim kadarıyla hem bulundukları ülkeler tarafından denetleniyor hem de bizim MEB tarafından denetleniyor. Önemli olan sizin bunu dış politika bağlamında nasıl kullanacağınız. Bu anlamda hem Türkçe adına hem de Türkiye'nin tanıtılması adına pekala devlet kullanıyor.

Soru: Türk devlet adamları-Özal, Demirel, Ecevit, Köksal Toptan- bu okulların bölgede açılması ve yayılması için bölge ülkelerinin devlet başkanlarına bu okulların ülkelerinde açılması için mektuplar yazmışlar, tavsiyede bulunmuşlardır ya da her bölge ziyaretinde okulları da ziyaret ederek bu okullara destek vermişlerdir. Sizce Türk devlet adamlarının bu okullara destek vermesinin nedeni nedir?

Hoca: Bence devlet, bu okullara "özellikle" destek vermiyor. Mesela Özal bu okullar açılsın diye bölge devlet başkanlarına tavsiyelerde bulunuyor. Demirel de mektup yazıyor ama bizzat ziyaret etmiyor bildiğim kadarıyla. Ama bu destek devlet başkanlarının şahsi desteği. Yoksa ilk başlarda bölgede görevli Türk büyükelçiler ve dışişleri yetkilileri bu okulların açılmasında açıktan devlet desteğini belirtmediler. Daha sonra bu okullar başarılı olunca ister istemez okullar sahipleniliyor ya da Türk dışişlerinden Gülen Hareketine yakın isimler bölgede görevlendiriliyor. Devletin

olaya bakışı tamamen pragmatik yani. En az maliyetle en fazla verimlilik alınıyor. Bütçe ayırmadan eğitimi birileri sizin adınıza yapıyor.

Soru: Laik çizgisi ve sosyal demokrat çizgiye sahip sayın Ecevit 2000 yılında yapılan Davos toplantılarında dünyada bulunan Türk okullarını NGO olarak takdim etmiştir. Bu okullara sayın Ecevit neden bu kadar önem vermiştir? Ecevit'in destek vermesi sizce de manidar değil mi?

Hoca: Eğitim işi partiler üstü bir olaydır. Çünkü eğitim geleceği tasarlar. Bu okullarda eğitimin kalitesi açık. Ancak gizli bir korku da yok değil. Ecevit kendine oy verenlerin aşırı tepki vereceklerini bilmesine rağmen bu okullara sahip çıkmıştır. Okullar Türkçe öğretiminde ve yabancı dil öğretiminde iyi oldukları için ve Türk devletinin dışarıda yabancı bir yerde bunu yapamadığı için etkilenmiştir bence.

Soru: Okullarda İngilizce öğretimiyle birlikte ABD ve Batı kültürü tanıtımı yapılıyor şeklinde iddialar mevcut. Ayrıca okulların bölgede ABD adına ajanlık yaptığı ve bilgi topladıkları şüphesi var. Türk kamuoyunda bunla ilgili bir çok kez spekülasyon yapıldı. Size göre ABD ya da Batı desteği olmadan bu okullar Kafkasya ve Orta Asya'da bu kadar rahat hareket edebilir mi?

Hoca: Evet Gülen Hareketi ABD ve Batı desteği olmadan da rahatça bölgede faaliyette bulunabilir. Çünkü bu olay sadece ABD ve Batı işi değildir. Muhakkak onların bir kısım desteği vardır. Ancak buradaki Türk unsurunu unutmamak gerekir. Ayrıca bölge devletleri ve insanı Sovyet sonrası sana bir bakışı var. Sovyet sonrası bu ruh biraz fazla kabarıktır. Gülen de bunu iyi okumuş ve kullanmıştır. CIA ve diğer istihbarat örgütleriyle bağlantılara gelince; Orta Asya ve Kafkasya sadece ABD'nin değil neredeyse tüm istihbarat örgütlerinin çok yoğun olduğu bir bölgedir. Dolayısıyla CIA ve diğer istihbarat örgütlerinin okullarla ilişkili olması doğal. MİT de bunlarla belli bir ilişki içindedir. Çünkü bu adamlar fiili olarak bölgede varlar ve hala faaliyet içindeler. Bulundukları yerde halkla içiçe ve devletle irtibatlıdırlar. Bundan iyi malzeme olur mu? Ayrıca artık ABD Gülen Hareketini kullanmıyor, Gülen Hareketi ABD'yi kullanıyor. Gülen Hareketi ABD ve üniversitelerinde çok etkili. Gülenciler zeki çocukları yıllardır ABD'ye gönderiyor. Bu insanlar tez yazıyor, doktora yapıyor, yükseliyorlar ve bulundukları yerde makamlar elde ederek örgütlenmeye başladılar. Çeşitli Enstitü ve kürsülerde isim olarak kendilerini gösteriyorlar ve kamuoyu oluşturarak ABD ve politikaları üzerinde etkili olmaya

başladılar. Hatta Beyaz Saray'da etkili oldukları söyleniyor. Adam iyi İngilizce bilmiyor ama Hareket mensupları ona yardım ve destek oluyor, çalıştırıyor hatta tezini bile yazıyor. Konferanslar düzenliyorlar ve reklama çok önem veriyorlar. ABD'deki yapı içinde kendilerine yer açıyorlar. Yani lobi bir nevi. Şu anda Gülen Hareketi ABD'de çok etkili.

Soru:Türkiye ile ilişkileri zayıflayan ya da açılan ülkeler de -Özbekistan örneği gibi- ilişkilerin kopmasının ardından hemen Türk okullarının kapatılması gelmiştir. Okulların kapatılış gerekçesi olarak Pantürkist faaliyetlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Size göre bu okullar Türkçülük faaliyetinde bulunmakta mıdır?

Hoca: İslamcılıktan en çok korkan Özbekistan. Özbekistan Orta Asya'daki en dindar ülke. İslam Kerimov sonrası ülkeye şeriat gelme durumu var. Özbekistan içinde Türkiye'deki Anadolu kaplanlarına benzer (Müsiad da diyebiliriz) dindar bir orta sınıf esnaf kesimi var. Bunu dini açıdan da etkilidirler. Kerimov, şeriatın güçlenmesi nedeniyle bunların liderini hapse attırdı. Çünkü Suudi Arabistan bağımsızlığın ilk yıllarında Özbekistan'ı İslami olarak çok destekledi ve hala dini olarak etkin bir ülke.Kerimov yönetimi, Gülen Hareketinin yani İslam'ın Gülen versiyonunun ülkesinde etkili olmasını istemiyor. Yani okullar Türkçülük faaliyetinden çok İslamcılık yüzünden kapatılmış olabilir. Yani Kerimov din ve mezhep ihracı yüzünden bu okullara izin vermiyor bence.

Soru: Okullar ilk açıldıklarında bölge ülkeleri bizden daha laik olduklarından Fethullah Gülen Hareketinin okullarına şüphe ile yaklaşmışlar, bu okulların İslamcılık faaliyetinde bulunacağını düşünerek açılmalarına hemen izin vermemişlerdir. Zamanla okullarda açıktan bir din faaliyeti yapılmadığı, okulların çeşitli bilim olimpiyatlarında derece yaptığı görülünce bu okullara rağbet artmıştır. Okullara ilginin artmasında bu okullarda yetişen çocukların sadece başarılı olmaları değil toplum içinde ahlaklı, terbiyeli, ve içki sigara kullanmayan gençler olduğu için aileler tarafından tercih edilmiştir. Sizce bu okullar görünmez bir İslami faaliyet mi yapıyor ya da Türkiye'deki Nurculuk hareketini bölge de yaymaya mı çalışıyor?

Hoca: Nurculuk bir ideoloji değildir. Gülen Hareketi de açıkça bir İslamcılık yapmıyor. Çok esnek bir yapı var. Amaç devlette etkin olmak. Okullardaki öğretmenler iyi eğitimli ve çok fedakar. Çocukları etkileyerek onlarla iyi bir bağ

kuruyorlar. Bu yolla "İslam'ın nurculuk versiyonunu" onlara sunuyorlar. Ama dediğim gibi zorlama yok.

Soru: Bu okulların zamanla bölge devletleri tarafından benimsenmesinde okulların yeni rejimlerin ulus inşası sürecine katkıda bulunduğu, "yeni milli kimlik oluşumunda başarılı, ahlaklı, çalışkan ve ülkesini seven bir nesil yetiştirmek" temasını bu okulların yerine getirdiği sizce de doğru mudur?

Hoca: Şimdi bölgede mesela Kazakistan'da henüz yeni bağımsız oldukları için kurulu bir düzen yok, bir devlet mekanizması yok. Eğitim içinde aynı şey geçerli. Yani bir "Kazak Anadolu Lisesi" henüz mevcut değil yani daha oluşmamış. İşte tam bu sırada bu adamlar çıkıyor ve kaliteli bir eğitim modeli sunuyorlar. Tabi doğal olarak yeni rejim liderleri bu hadiseyi kullanıyor. Bu okullar onlar için "milli bir Kazak nesli" yetiştirmek için iyi bir fırsat. Yani liderler bunu pragmatik bir nedenden dolayı tercih ediyor. Ayrıca şu da önemli: 1990'lı yıllarda dünyada tek kutuplu ABD düzeninde yeni güç merkezleri oluşurken bu adamlar bu bölgede vardılar. Türk devletinin de meşhur "Büyük öğrenci değişimi projesi" var bu yılların başında. Ama hesapsız ve plansız yapılan bir proje. Bölgeden çocuklar getirildi Türkiye'ye. Çocuklara aylık 100 TL verdiler. Bu 100 TL'nın içinde yemek, kalacak yer, yurt , okul hepsi var . Nasıl okusun bu çocuklar bu şartlarda. Bir de uyum problemi yaşandı hem gelen öğrencilerde hem de Türkiye'de. Tabi zorunlu olarak Orta Asya'dan gelen bu çocuklar cemaat evlerinde kalmaya başladılar. Devlet itti bu yerlere bu insanları. Ve ülkelerine döndüklerinde Gülen Hareketi açısından olumlu propaganda yaptılar. Bu da Hareketin bölge ülkelerinde yerleşmesinde önemli oldu. Bence Türkiye bu projeyi adamakıllı uygulayabilseydi Gülen Hareketi bu kadar başarılı olamazdı Orta Asya'da ayrıca Gülenciler gittikleri yerde iyi tutundular. Herşeyi kendi lehlerine kullandılar buna devletimizin bölgede eksikliği dahil. Rusya'ya bir bakın mesela. Gülen Hareketi Rusya içerisinde de okulları vardı. Adamlar Kremline kadar sızdılar. Ruslar bunu fark eder etmez hemen tedbirini aldı. Okulları kapattılar çünkü korktular devleti ele geçirecekler diye.

Soru: Son olarak Türk okulları hakkında daha başka eklemek istedikleriniz nelerdir?

Hoca: Bu okullar Türkiye'nin bölgesel güç olmasında ve Türkçe'nin dünya dili olarak yaygınlaşmasında aracı bir rol oynayabilir. Dediğim gibi olaya ideolojik bakmamak gerekir. Ben sevmiyor olabilirim ama adamlar başarmış ve hala da devam

ediyorlar. Konuya ideolojik pencereden bakıp karalamak kolay. Ama şunu açık ifade etmek lazım: Bir TED koleji Kafkasya ve Orta Asya'ya gitmiyor ve oradaki eğitim faaliyetine yönelmiyor, yatırım yapmıyor. Zaten esas problem Türk devletin bölgeye verdiğim önem ve öncelik sırası. Yani kaynak ayrılmıyor ve yeterince verimlilik de alınamamış bugüne kadar ki politikalardan. Ama benim tek korkum oradaki eğitimin sadece Gülen Hareketi tekelinde olması. Yani başka vakıf, dernek ve STK'ların bölgede olmaması ve eğitim işine el atmaması. Çünkü Gülen Hareketinde masonik bir yapılanma var her ne kadar harekete giriş ve çıkışlarda bir ritüel olmasa da. Yani gizemli bir dünya var önümüzde. Ayrıca Türkçüler de bölgede çok zayıf. Umdukları gibi çıkmadı diğer Türk halklar. Fakat aynı zamanda kendileri de öyle yoğun bir çaba içine girmediler bölgede hatta Türkiye'de. İş biraz sloganlarda yani. İçi boş bu sözlerin. Turhan Yazgan hariç burada. Bu hoca bölge ile ilgilenmemekle kalmamış kendi çabasıyla okullar açmış. Ama onun ki de yeterli değil. Gereken sinerjiyi ve katkıyı sağlayamamış. Mesela Rusya içindeki Tataristan'a gittiğimde orada Haydar BAŞ'ın ismini çok duydum. Bunu hayretler içinde gördüm. Çünkü ben bu adamın ismini hiç duymamıştım. Sonra Türkiye'ye geldiğimde araştırdım. Bu adamın belli bir kitlesi ve cemaati var hatta parti bile kurmuş.

10. KAYNAKÇA

Kitaplar

Agai, Bekim, " Gülen Hareketinin Eğitim Etiği", *Laik Devlet Ve Fethullah Gülen Hareketi*, (Der.) M.Hakan Yavuz-John L.Esposito, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2004, 1. Baskı.

Akfırat, Adnan, *"ABD Emperyalizminin Bir Aleti* Olarak Fethullah Gülen Örgütü", *Batı Ve İrtica*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1999.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul,1997.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Transnasyolaizm ve Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı*, MKM Yayıncılık, 6. Baskı, Eylül 2010.

Arıboğan, Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınları, İstanbul,1996.

Ateş, Toktamış - Karakaş, Eser - Ortaylı, İlber, *Barış Köprüleri-Dünya'ya Açılan Türk Okulları 1*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2005.

Aytaç, Aysal, *Yurt Dışındaki Türk Okulları: Sulh Adacıkları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, Şubat 2010.

Balbay, Mustafa, *Orta(daki) Asya Ülkeleri*, 3. Baskı, İstanbul 2005.

Balcı, Bayram, *Orta Asya'da İslam Misyonerleri –Fethullah Gülen Okulları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 1. Baskı.

Başlar, Kemal, *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*, Nobel Yayın Dağıtım No:654, Ankara, 2005.

Berberoğlu, Enis, *Öbür Türkler Büyük Oyun'un Milliyetçi Süvarileri*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

Bozdağ, İsmet, *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1998.

Can, Eyüp, *Fethullah Gülen Hoca Efendi ile Ufuk Turu*, İstanbul, AD Yayıncılık, 1996.

Çalışlar, Oral, *Fethullah Gülen'den Cemalettin Kaplan'a (İslamiyet Üzerine Söyleşiler)*, Pencere Yayınları, İstanbul 1977.

Çetin, Muhammed , *The Gülen Movement-Cıvıc Services Without Borders*, Tughra Books, İstanbul, 2009.

Devlet, Nadir, "Türkiye'nin Avrasya'ya Yönelik Kültür Politikaları", (Der.) Mustafa Aydın, *Türkiye'nin Avrasya Macerası (1989-2006)*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2007.

Devlet, Nadir, *Türki Öğrencilerin Uyum sorunları (Anket Sonuçları)*, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 14.01.1993.

Ebaugh, Helen Rose, *Gülen Hareketi-İnanç Tabanlı Bir Sivil toplumsal Hareketin Sosyolojik Analizi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, 32. Baskı.

Ecevit, Bülent, "Türk Okullarının Türk Dili ve Türkiye'ye Katkısı", Der: İlber Ortaylı, Toktamış Ateş, Eser Karakaş, *Barış Köprüleri-Dünyaya Açılan Türk Okulları-1*,Ufuk Kitap, İstanbul, 2005.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Erdoğan, Latif, *Küçük Dünyam Fethullah Gülen Hoca Efendi ile Sohbet*, 41. Baskı, İstanbul, AD Yayıncılık, 1997.

Ergil, Doğu, *100 Soruda Fethullah Gülen ve Hareketi*, Timaş Yayınları, 1.Baskı. İstanbul, Mayıs 2010.

Fuller, Graham, *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Müslüman Dünyanın Eksen Ülkesi Olarak Türkiye*, Timaş Yayınları, Nisan 2008.

Gözen, Ramazan, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylü*l, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004.

Gülen, Fethullah, *Ruhumuzun Heykelini Dikerken*, Nil Yayınları, İzmir 1998.

Gülen, Fethullah, *Zamanın Altın Dilimi*, Nil Yayınları, İstanbul 2012.

Güler, Halit, *Orta Asya'da İslam'ın Yeniden Doğuşu,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

Gümüş, Burak, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Orta Asya Politikası", *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu - 1990'lardan Günümüze,* Derleyen: Fahri Türk, Paradigma Yayınları, İstanbul, Şubat 2013.

Gündem, Mehmet, *Fethullah Gülen'le 11 Gün*, Alfa Yayınları,1. Basım, 2005.

Holsti,Ole R. "Theories of İntenational Relations and Foreign Policiy: Realism and ıts Challenge", Charles W Kegley,Jr. (ed) *Contraversies in İnternational Relations Theory, Realism and Neoliberal Challenge*, New york,St. Martin's Press.

Işıklı, Alpaslan, "Said Nursi'den Fethullah Gülen'e Ilımlı İslam", *Batı Ve İrtica,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 1. Basım, Mart 1999.

Işıklı, Alpaslan, *Said Nursi, Fethullah Gülen ve Laik Sempatizanları*, Hasat Yayınları, İstanbul, 2007.

Jones, Walter S.,*The Logic of International Relations*, Seventh Edition, Harper Collins, New York, USA, 1991.

Kalyoncu, Mehmet, *A Civil Response To Ethno-Religous Conflicy:The Gülen Movement İn Southeast Turke*y, Light, NJ, 2008.

Kardaş, Ümit, "Medeniyetlerin İnsan Üzerinden Tanışması ve Türk Okulları, Derleyen: Faruk Tuncer, *Barış Elçileri- Dünyaya Açılan Türk Okulları-2,* Ufuk Kitapları, Aralık 2011.

Keane, John, *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, çeviren: Erkan Akın ve Diğerleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988.

Keyman, Fuat - Sarıbay, Yaşar, Global Yerel eksende Türkiye, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2000.

Korkmaz, Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I. cilt, TDK Yayınları, Ankara,2005.

Korkut, Şenol, *The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia After The Cold War,* Acta slavica Iaponica, Tomus 2011.

Kömeçoğlu, Uğur ,"Kutsal ile Kamusal: Fethullah Gülen Cemaat Hareketi", Derleyen: Nilüfer Göle, *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri-Bir Atölye Çalışması,* Metis Yayınları, İstanbul,1999.

Kömeçoğlu, Uğur, *Fethullah Gülen Cemaati Hareketine Sosyolojik Yorumsamacı Bir Bakış*, Sosyoloji Bölümü, İstanbul,1997.

Kösebalaban, Hasan, "Dost ve Düşman Kazanma: Fethullah Gülen'in Ulusal Güvenlik Kimliği", *Laik Devlet Ve Fethullah Gülen Hareketi,* Derleyen: John Esposito-M.Hakan Yavuz, Gaye Kitabevi, İstanbul, 2004.

Landau, Jacob M., '*Pantürkizm'*, Gündüz Basın Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Aralık 1999.

Mardin, Şerif, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Milli Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü, *1992-1993 Faaliyetleri Kitapçığı,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1993.

Mutlu, İsmail, *Sorularla Bediüzzaman*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Mürsel, Safa, *Siyasi Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursi,* Yeni Asya Yayınları , İstanbul, 1989.

Oğan, Sinan, "Yeni Dünya Düzeni ve Sivil Devrimler" , *Turuncu Devrimler, Soros'un Yeni Dünya Düzeni: 'İkinci El Demokrasi' ve Neo-Conlar,* Sinan Oğan(der),İstanbul, Bir Harf Yayınları, Ağustos 2006.

Özdek ,Yasemin,*Uluslararası Politika Ve İnsan Hakları,* Öteki Yayınevi , İstanbul, 2000.

Rosenau, James N, *Turbulence in World Politics:A Theory of Change and Continuty*, New York, Harvester Wheatsheaf, 1990.

Sayarı, Sabri, *Amerikan Gizi Belgelerinde Türkiye'de İslamcı Akımlar*, Beyan Yayınları, 3. Basım, 1991.

Sevindi, Nevval, *Fethullah Gülen New York Sohbeti,* İstanbul, Sabah Yayınları, 1997

Sevindi, Nevval, *Fethullah Gülen'le Global Hoşgörü ve New York Sohbeti*, Timaş Yayınları,3. Baskı, İstanbul, Nisan 2002.

Sözmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

Swıetochowski, Tadeusz, *Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905–1920*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1988.

TİKA, *Azerbaycan Ülke Raporu*. Ankara, 1995.

Topçu, Ferhunde Hayısever, *Küreselleşme ve Uluslararası Çevre Politikaları: Yönetimden 'Yönetişime Geçiş Sorunu*', Ankara, Turhan Kitabevi, 2007.

Turam, Berna, "Milli Sadakatlar ve Uluslar arası Yükümlülükler: Kazakistan'da Gülen Cemaati Örneği", *Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi*, Derleyen: M.Hakan Yavuz & John L. Esposito, Gelenek Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2004,

Turgut, Hulusi*, Doğu Yakasının Hikayesi*, ABC Yayınları, 1. Cilt, 2001.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2012)", Derleyen: Fahri Türk, *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu-1990'lardan Günümüze*, Paradigma Yayınevi, Edirne, Şubat 2013.

Türk, Fahri, "Türkiye'nin 1990'lardaki Kültür Dış Politikaları ve Yansımaları", Derleyen: Ertan Efegil-Rıdvan Kalaycı, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1,*Nobel Yayınları, Ankara, 2012.

Türk, Fahri, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, Temmuz 2014.

Ünal, İsmail, *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay,* Nil Yayınları, İstanbul, 2001.

Winrow, M. Gareth, 'Orta Asya ve Trans-Kafkasya Politikası', *Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Derleyen: Alan Makovsky, Sabri Sayarı, Alfa Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2002.

Yavuz, M. Hakan, *Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi,* Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınları, 2005.

Yavuz, M.Hakan, "Gülen Hareketi-Türk Püritenler", *Laik Devlet ve Fethullah Gülen Hareketi*, Derleyen: John L. Esposito- M.Hakan Yavuz, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004, 1. Baskı.

Yavuz,M. Hakan, "The Gülen Community", *Turkish Islam and The Secular State*, M. Hakan Yavuz and John L. Esposito. Syracuse University Press, November 1, 2003.

Yazgan, Turan, "Türkiye'nin Türk Dünyasındaki Eğitim Öğretim Faaliyetleri", *Sosyoloi Konferansları,* Otuzbirinci Kitap, Prof.Dr. Orhan Türkdoğan'a Armağan, İstanbul, 2005.

Yıldırım, İbrahim, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.

Tezler

Chursınova, Valentına, *Gulen Communıty's Schools In Central Asıa*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Çalışmaları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011, Ankara.

Karaca, İdris, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Açılan Türk Okullarının Türkiye İçin Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü), Ekim 1999,İstanbul.

Makaleler

Agai, Bekim, "Fethullah Gülen Hareketinin Eğitime İslamî Etik Kazandırma Projesi", .2003, *http://tr.fgulen.com/content/view/3749/5/,* (28.02.2010).

Akalın, Şükrü Halûk, "Türk Dili Dünya Dili", *Türk Dili Dergisi*, 600-694, Mart 2009.

Akçadağ, Emine, "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi", *Kamu DiplomasisiEnstitüsü.http://kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf* (14.03.2011).

Akkok, Füsun, -Balcı, Ayşe ve Demir, Cennet, "The role of Turkish schools in the educational system and social transformation of Central Asian countries: the case of Turkmenistan and Kyrgyzstan." *Central Asian Survey*, 2000, 19(1): 141–155.

Bal, İdris, "Orta Asya ve Batı'nın Dış Politika Aracı Olarak Türk Modeli", *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk dünyası özel sayısı:1, yıl 1997, cilt:3.

Balcı, Bayram, "Orta Asya'da Fethullah Gülen'in Neo-Nurcu Okulları: Yerleşmeleri, İşleyişleri ve Eğitim Yoluyla Aktardıkları Mesajın Doğası", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yaz 2002, Sayı:93.

Barkan, Ömer Lütfi, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *http://www.dervisan.com/yazi2/kolonizator.html* (15.11.2012).

Bayram Balci, "Fethullah Gülen's Missionary Schools in Central Asia and their Role in the Spreading of Turkism and Islam", *Religion, State & Society*, Vol. 31, No. 2, 2003.

Bilici, Mücahit, "Milliyetçilik ve Cemaatlerin Din Söylemleri: Fethullah Gülen Cemaati Örneği", *İslamiyat,* Cilt IV, 2001, Sayı 4.

Clement, Victoria, "Turkmenistan's New Challenges: Can Stability coexist with reforms? A study of Gulen schools in Central Asia", *http://www.fethullahgulen.org/conference-papers/contributions-of-the-gulen community/2523-turkmenistans-new-challenges-can-stability-co-exist-with-reform-a-study-of-gulen-schools-in-centralasia-19972007.pdf,* (11.10.2010).

Craplet, Michel, "The Role of Non-Governmental Organizations", *Addiction*, 1997, vol. 92, nu. 3.

Çaman, Efe, Türkische Außenpolitik nach dem Ende des Ost-West-Konflikts Außenpolitische Kontinuität und Neuorientierungen zwischen der EU-Integration und neuer Regionalpolitik Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophisch- Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Universität Augsburg2004,*http://opus.bibliothek.uniaugsburg.de/volltexte/2005/123/pdf/Dissertation_Efe_CAMAN.pdf,* (16.04.2010).

Danışman, Ali, "Kırgızistan'da Türkçe Öğretimi ve KTMÜ Örneği", *http://www.alidasman.com/index.php?option=com_content&view=article&id=36:kirgizistanda-turkce-ogretimi-ve-ktmu-ornegi,* (15.11.2013).

Fernando, Jude ve Heston, Alan W, "NGO's Between States, Market and Civil Society", *Annals of American Political and Social Sciences,* 1997, vol. 554.

Foreign Policy röportajı: Meet Fethullah Gülen, the World's Top Public Intellectual, Aug2008,*http://www.foreignpolicy.com/articles/2008/08/03/meet_fethullah_guelen_the_worlds_top_public_intellectual* (28.10.2012.)

Geeraerts, Gustaaf, "Analyzing Non-State Actors in World Politics", *Pole Paper Series*, Cilt 1, Sayı 4, Ekim 1995.

Gümüş, Halime "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", *http://www.turksam.org/gencbakis/a2236.html* (02.08.2010).

Ibrahim Keles. "Contributions of the Gülen schools in Kyrgyzstan", 2007 *http://gulenconference.net/files/London/Prcd%20-%20Keles,%20I.pdf,* (20.12.2012).

Joseph S Nye,"La nouvelle diplomatie publique", *Project Syndicat, http://www.project-syndicate.org/commentary/nye79/French* (15.03.2011).

Karagül, Soner, "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol Ve Etkinlikleri", http://siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?view=article&catid=86%3Acevre&id=153%3Acevre-konusundacalanstklar&format=pdf&option=com_content&Itemid=147,(13.03.2011).

Karakuzu, Taner, Limon, İlker, "Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Yeri Üzerine Bir Analiz, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* Ocak 2012 Cilt:3 Sayı:1

Karakuzu, Taner, Limon, İlker, kitap tahlili, "Kitabın Künyesi: Baskın, Oran, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt:

III:2001-2012, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013. ISBN-13: 978-975-05-1142-4." *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* Ocak 2014 Cilt:5 Sayı:1.

Kavak, Yüksel ve Baskan, Gülsün Atanur , "Tükiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim bilimleri Dergisi,* Cilt 20, Sayı 103.

Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Geleceği Uluslararası Sempozyum Sonuç Bildirgesi, *http://atam.gov.tr/wpcontent/uploads/SONU%C3%87B%C4%B0LD%C4%B0R%C4%B0S%C4%B0.pdf,* (23.12.21013).

Kramer, Heinz, "Will Central Asia Become Turkey's Sphere of İnfluence?", *T.C. Dışişleri Bakanlığı Perceptions 1*, sayı1, Mart-Mayıs 1996, *http://sam.gov.tr/will-central-asia-become-turkeys-sphere-of-influence/*

Kuru, Ahmet, "Globalization And Diversification Of Islamic Movements: Three Turkish Cases", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No. 2.

Lee, Geun, "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy", *Korean Journal of Defense Analysis,* 2009, 21(2), 210.

Musaoğlu Neziha ve Efegil. Ertan, "AK Party's Central Asia and Caucasia Policies: Critiques and Suggestions," Derleyen: Asım Balcı, Coşkun Can Aktan ve Özkan Dalbay, *International Conference onSocial Sciences 21 - 22 Ağustos 2008*, İzmir.

Otto, Dianno, "Nongovermental Organizations in the United Nations System:The emrging Role of İnternational Civil Society", *Human Rights Quarterly,*Vol.18,1996.

Ömer Çaha, "Sivil Toplumun Dünü ve Bugününde Kadın", *Türkiye Günlüğü*, 1994, sayı 26.

Özdamar, Ramazan**,** "Türkiye'nin Orta Asya Politikası Eksiklikler ve Öneriler", *http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-poltkasi-eksklkler-ve-oenerler.html* (22.04.2010).

Purtaş, Fırat, "Kazakistan'da Sivil Toplum Kuruluşları, İç Ve Dış Politikaya Etkileri",*http://www.usakgundem.com/makale/87/kazakistan%E2%80%99da-sivil-toplum-kurulu%C5%9Flar%C4%B1-%C4%B0%C3%A7-ve-d%C4%B1%C5%9F-politikaya-etkileri.html,* (01.11.2010).

S. Madon, "International NGOs: Networking, Information Flows and Learning", *Journal of Strategic Information Systems,* 8, 1999.

Salamon, Lester M., ve Anheier, Helmut K., "Non-Governmental Organizations", *Society*, 1997, vol. 34, nu. 2.

Seferov, Rehman, "Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi", *http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Rehman%20SEFEROV%20-%20Akif%20AKKU%C5%9E/357-376.pdf,* (01.12.2013).

Seyma Akkoyunlu, "The Impact of Turkey's Domestic Resources on the Turkic Republics of the Caspian Sea" *European Journal of Economic and Political Studies Department of Political Science,* University of Central Florida, 2008, *http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/55.pdf, (11.10.2011).*

Sheelagh Stewart, "Happy After in the Market Place: Non-Governmental Organizations and Civil Society", *Review of African Political Economy*, 1997, vol. 24, no. 71.

Smillie, Ian, "NGO's Development Assistance: A Change in the Mind Set", *Third World Quarterly*, 1997, vol. 18, nu. 3.

Toptan, Köksal, "Türk dünyasında Eğitim", *Yeni Türkiye*, sayı 15, 1997.

Turam, Berna, "A bargain between the secular state and Turkish Islam: politics of ethnicity in Central Asia",*Nations and Nationalism*,Volume 10, Issue 3, pages 353–374, July 2004.

Türk, Fahri – Ergin, Gözde, "Türkiye'de Öğrenim Gören Orta Asyalı Öğrenciler", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı 1, 2010 ISSN: 1309 -8012 (Online).

Türk, Fahri, "Transformasyon Sürecinde Özbekistan'da Siyasal Partiler ve Özbek Muhalefet Liderlerinin Türk-Özbek İlişkileri Üzerine Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008 Vol 10 (2), s. 53-81.

Türk, Fahri, "Turkey As A New Regional Power?" *Perepectives of Turkey's Foreign and Security Policy*, Berlin, 29-30 June 2010.

Türk, Fahri, "Tükiye Türkmenistan İlişkileri 1990-2010", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.

Tworkowski, Wojciech, "Realism Mixed with Romanticism: Turkey's Relations with the States of Central Asia, Turcja After the Start of Negotiations with the European Union – Foreign Relations and the Domestic Situation", *Centre for Eastern Studies (OSW)*, Warsaw, Poland, *http://www.isn.ethz.ch/isn/DigitalLibrary/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=90016* (16.06.2008).

Yanik, Lerna, "The Politics of Educational Exchange: Turkish Education in Eurasia." *Europe-Asia Studies*, (2004). 56(2): 293-307

Yavuz, Hakan, "Search For A New Social Contract İn Turkey: Fethullah Gülen, The Virtue Party and the Kurds, *SAIS Review of International Affairs*, Volume19,No.1, Winter 1999. pp. 114–43.*http://muse.jhu.edu/journals/sais_review/*, (12.02.2012).

Yavuz, Hakan, "Towards on Islamic Liberalizsm? The Nurcu Movement And Fethullah Gülen", *Middle East Journal*, c.53. no:4, Sonbahar 1999, s.584-605

Yazgan, Turan, "Türkiye'nin Türk dünyasındaki Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", *Türkler*, Cilt XIX, Ankara, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, 2002, s.35-39

Yiğit, Ali, "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı",*Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:11, Sayı.1, Ocak 2011.

Gazeteler

Akman, Nuriye , “Allah'ım Özal'a Rahmet Yağdırsın” *Sabah,* 24 Ocak 1995.

Aras, Bülent, “Türkiye'nin Orta Asya Politikası - Köprüden Cazibe Merkezine”, *Zaman,* 07 Aralık 2007.

Aymaz, Abdullah, “Bu Hangi Cevşen”, *Zaman,* 08 Nisan 2012.

Bu Dünyadan Bir Özal Geçti, *.Aksiyon,* 13.04.1996, Sayı 71.

Bulaç, Ali, “Gülen Hareketinin Sosyolojik Portresi*”, Zaman,* 24 Ocak 2008,

Ceylan, Yasin, “İslam, Nurculuk ve Gülen Hareketi”, *Radikal,* 19 Nisan 2009.

CIA Eski Ajanı Fuller, Zaman’dan TSK’ya Saldırdı, *Aydınlık*, sayı:567, 31 Mayıs 1998.

Donat, Yavuz, “Türk Lisesi”, *Sabah,* 04 Ekim 2009.

Fethullah’ın Okullarında CIA Ajanı Öğretmenler, *Aydınlık*, 07.Eylül 1997.

Göktürk, Gülay, Devletin İnayetiyle, *Sabah,* 25.Haziran 1999.

Güçlü, Ali İhsan, “Orta Asya’ya Eğitim ve Kültür Hizmeti Taşıyan Adam: Prof. Dr. Turan Yazgan, Bir dünya Vatandaşı”, *Türkiye*, 4 Ağustos 1993.

Gülen Okulları hakkında inceleme yazısı: “Une confrérie turque ouvre un collège républicain en France”, *Le Monde, 29 Aralık 2009.*

Gülerce, Hüseyin, “Bülent Ecevit Türk Lisesi”, *Zaman,* 29 Temmuz 2004.

Hocaefendi Milletin Gönlünde Taht Kurdu, *Zaman,* 6 Ocak 1997.

Ilıcak, Nazlı, “21. Yüzyıla Yeni Bir Ses: Fethullah Gülen”, *Akşam,* 12 Mart 1998.

Köyatası, Meriç, *Akşam,* 18 Haziran 1995.

Okulların Açılışından Devletin Haberi Vardı, *Milliyet*, 26.Ocak.2005.

Özal Olağanüstüydü, *Yeni Şafak*, 17Nisan 2005.

Turgut, Hulusi, "Fethullah Gülen ve Okullar", *Yeni Yüzyıl*, 15 Ocak 1998.

İnternet Kaynakları

http://abdigm.meb.gov.tr/www/tarihcemiz/icerik/16, (24.05.2013).

http://aliayvaz.com/2011/01/dis-politikamizda-turk-okullarinin-onemi.html, (23.01.2011).

http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/15/d06.html, (06.06.2011).

*http://batio.meb.k12.tr/, (*02.01.2012)

http://diyanet.gov.tr/turkish/tanitim/rapor_ms2007.pdf, 10.04.2010.

http://diyanetvakfi.org.tr/images/tanitim/brochure/tdvbrosur.pdf, (10.04.2010).

http://dusanbe.be.mfa.gov.tr/ShowAnnouncement.aspx?ID=158682, (26.07.2012).

http://fgulen.com/tr/turk-basininda-fethullah-gulen/fethullah-gulen-hakkinda-haberler/fethullah-gulen-hakkinda-2013-haberleri/35855-koksal-toptan-turkce-olimpiyatlari-bir-destandir, (26.06.2012).

http://fgulen.com/tr/turk-basininda-fethullah-gulen/fethullah-gulen-hakkinda-haberler/fethullah-gulen-hakkinda-2013-haberleri/35855-koksal-toptan-turkce-olimpiyatlari-bir-destandir, (26.06.2012).

http://gundem.bugun.com.tr/turk-lisesinin-buyuk-basarisi-141555-haberi.aspx, (12.06.2012).

http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/fethullah-olimpiyatlarinda-kim-yarisiyor-haberi-28734, (25.05.2010).

http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-129059, (27.01.2000).

http://manas.edu.kg/index.php/tr/tarihce-manas, (22.01.2012).

http://politikaakademisi.org/turkiyenin-yumusak-gucu/, (10.12.2012).

http://sdu.edu.kz/index.php/tr/fakuelteler2/muehendislik-ve-fen-bilimleri, (15.12.2013).

http://sdu.edu.kz/index.php/tr/hakk-m-zda/sdu-hakk-nda, (15.12.2013).

http://serurturklisesi.tripod.com, (12.06.2012).

*http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2012_2013.pdf, (*26.05.2013).

*http://tr.fgulen.com/content/view/11941/18/(*13.09.2013).

http://tr.fgulen.com/content/view/14127/13, (23.08.2007).

http://tr.fgulen.com/content/view/16388/11/, (13.12.2012).

http://tr.fgulen.com/content/view/2216/77/,(15.08.2000).

http://tr.fgulen.com/content/view/3502, (02.02.2012)

http://tr.fgulen.com/content/view/9897/13/, (24.05.2011).

http://turan.org.tr/turk-dunyasi-arastirmalari-vakfi/(22.01.2012).

http://turkcesivarken.com/turk-dil-devrimi-2/, (12.03.2011).

http://uk.reuters.com/article/2008/05/14/uk-turkey-religion-idUKL0939033920080514 (28.10.2012).

http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=112, (22.04.2014).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1327-34-azerbaycanda-tur-egitim-seferberligi.html, (18.03.2012).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1808-34-ozbekistana-uzanan-silm-koprusu.html, (28.09.2012).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18411-26-ozal-bu-okullar-orta-asyanin-gelecegi.html, (16.04.2007).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-18411-26-ozal-bu-okullar-orta-asyanin-gelecegi.html, (09.10.2011).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-3456-26-medeniyetler bulusmasi.html, (01.01.2013).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5815-26-davosta-turk-okullari.html, (05.02.2000).

http://www.bediuzzamansaidnursi.org/#prettyPhoto, (23.10.2012).

http://www.bediuzzamansaidnursi.org/icerik/said-nurs%C3%AEye-g%C3%B6re-islah-metodunda-ahl%C3%A2k%C4%B1n-merkezi-konumu, (23.10.2012).

http://www.bugun.com.tr/son-dakika/zonguldakta-turkce-coskusu-toptan-bu-bir-destan-haberi/499983, (09.06.2012).

http://www.cag.edu.az/v2/index.php/liseylrimiz.html, (11.12.2102).

http://www.cag.edu.az/v2/index.php/tanslq/tarixcmiz.html, (11.12.2012).

http://www.cemaat.com/yeni-osmanlicilik-turk-okullari, (06.06.2009).

http://www.diyanetvakfi.org.tr/8/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/ayni-ve-nakdi-yardimlar, (13.12.2013).

http://www.diyanetvakfi.org.tr/9/faaliyetler/yurt-disina-yonelik-hizmetler/egitim-ogretim-faaliyetleri, (13.12.2013).

http://www.economist.com/node/10808408?story_id=10808408 (28.10.2012)

http://www.farukarslan.com/wp-content/uploads/2011/11/muhacirlerazerbaycan.pdf, (12.11.2012).

http://www.fethullahgulenforum.org/questions_answers/5/who-fethullah-gulen (28.10.2012).

http://www.gazetecileronline.com/newsdetails/3157-/gazetecileronline/fetullah-gulen39e-turkmenistan39da-okul-darbesi, (16.08.2011).

http://www.gazetecileronline.com/newsdetails/3157-/GazetecilerOnline/fetullah-gulen39e-turkmenistan39da-okul-darbesi, (22.12.2013).

http://www.haber10.com/haber/355562/#.UVC2Fze9L9k, (25.03.2013).

http://www.haber5.com/dunya/casus-diye-gulen-okullarini-kapatti, (11.12.2102).

http://www.haber7.com/meryem-aybike-sinan/haber/883582-said-nursi-turkce-olimpiyatlarina-nasil-bakardi, (25.05.2012).

http://www.haber7.com/yazarlar/erkam-tufan-aytav/584125-turkesin-fethullah-gulene-yazdigi-mektup, (11.08.2010).

http://www.haberler.com/ataturk-ala-too-kirgizistan-in-en-iyi-ikinci-3774318-haberi/, (23.12.2013).

http://www.haberturk.com/yasam/haber/193716-sultan-alparslanin-mezari-bulundu, (23.10.2011)

http://www.iaau.edu.kg/v1/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=56&lang=ru, (04.12.2011).

http://www.iaau.edu.kg/view/public/pages/page.xhtml;jsessionid=vZ76G86RMZ8LszK2mOp8qY9j.undefined?id=5, (15.12.2013).

http://www.inancingolgesinde.net/fethullah-gulen-fasildan-fasila-serisi/11-fethullah-gulen-fasildan-fasila-3/1197-fethullah-gulen-fasildan-fasila-3-neden-orta-asya.html(13.05.2006).

http://www.inancingolgesinde.net/fethullah-gulen-fasildan-fasila-serisi/12-fethullah-gulen-fasildan-fasila-4/1350-fethullah-gulen-fasildan-fasila-4-orta-asya.html(13.05.2006).

http://www.internethaber.com/my-showland-tabelasi-sokuldu-26264h.htm, (14.06.2006).

http://www.isaozkan.com/dosyalar/Bagimsizliklarinin-15-Yilinda.pdf, (15.12.2013).

http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/44, (11.12.2013).

http://www.kazakistanuniversiteleri.com/universiteler/suleyman-demirel-universitesi.html, (23.12.2013).

http://www.makaleler.com/tarih-makaleleri/vestfalya-antlasmasi.htm, (12.09.2011).

http://www.medyafaresi.com/haber/45177/guncel-turkes-fethullah-gulen-hakkinda-ne-dusunuyordu.html,(04.08.2011).

http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa, (12.12.2013)

http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1116027&AuthorID=62&Date=10.07.2009&ver=63

http://www.nurhakdagi.net/modules.php?name=News&file=article&sid=12904 (23.02.2011).

*http://www.nytimes.com/2008/01/18/world/europe/18iht19oxan*file.9324128.html?_r=1(28.10.2012)

http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf, (25.12.2012).

http://www.radikal.com.tr/yazarlar/vedat_atasoy/ahmet_yesevinin_yurdu_turkistan-1120731, (25.04.2014).

http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102-1.htm, (24.04.21013).

http://www.sebat.edu.kg/ru/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=8&Itemid=17, (04.12.2012).

http://www.shelale.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1223&Itemid=607, (12.12.2012).

http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-serif-mardin-gulen-in-stratejisini-bilmiyoruz.(11.10.2011).

http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48536/arnavutluk-ve-karadag-ile-sorunsuz-siyasi-mukemmel-ekonomik-iliskiler.html, (23.04.2013).

http://www.tesbihat.asia/joomla/index.php/dinleraras-diyalog/fethullah-guelen/mueslueman m/1346-destek-mektuplar.html, (11.04.2011).

http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1969290-1,00.html (28.10.2012).

http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1969290-3,00.html, (11.12.2011).

http://www.turan.org.tr/default.asp?part=icerik&gorev=oku&id=53, (11.09.2011).

http://www.turkdunyasi.org/sayfalar/kultursayfasi13/kultursayfasi13.html, (11.12.2012).

http://www.turkiyehaberajansi.com/koseyazilari/509/28-May%C4%B1s-1918-Azerbaycan-Cumhuriyetinin-Kurulu%C5%9FG%C3%BCn%C3%BCd%C3%BCr, (01.12.2013).

http://www.ua.gov.tr/index.cfm?action=detay&yayinid=84456C53AB7148DD0F39C7C21ABC1DA4AAAED&CFID=3514471&CFTOKEN=46892906, (16.05.2012).

http://www.yesevi.edu.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=118, (22.01.2012).

http://www.yurtdisiegitimmerkezi.net/yurtdisiegitim/azerbaycandaegitim/universiteler/azerbeycan_kafkas_universitesi.html, (22.02.2012).

http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=143856, (17.02.2005).

http://www.zaman.com.tr/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=-18024,(15.02.2000).

http://www.zaman.com.tr/dunya_turk-okullari-dis-politikanin-en-onemli-aktoru_2066201.html, (17.03.2013).

http://www.zaman.com.tr/ekrem-dumanli/uluslararasi-bir-marka zaman_274367.html, (11.12.2013).

http://www.zaman.com.tr/gundem_turk-okullari-devlet-eliyle-olmayan-en-buyuk-projemiz_1302112.html, (12.06.2012).

http://www.zaman.com.tr/huseyin-gulerce/yukselen-tacikistan_198688.html, (26.07.2012).

h*ttp://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1081078&keyfield=C3B67A62656B697374616E206F6B756C*, (06.11.2011).

http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=1302778, (13.06.2012).

http://www.zaman.com.tr/newsDetail_getNewsById.action?haberno=587599, (12.09.2007).

http://www.zaman.com.tr/politika_turkcenin-cocuklari-cankayada-abdullah-gulden-turk-okullarina-buyuk-ovgu_1302020.html, (11.06.2012).

http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi, (23.04.2013).

https://www.veribaz.com/viewdoc.html?/www.veribaz.com:443/login.htmlm=1&ul=uluslararasi-iliskileri-aciklamaya-yonelik-yaklasimlar-456362.html, (08.11.2011).

tr.fgulen.com, (14.11.2005).

www.azerbaycankulder.org/icerik/pdf/temmuz2010.pdf, (23.04.2102).

www.turkstudent.net/groups/topic/nicin-qafqaz-universitesi/4223, (24.11.2011).